

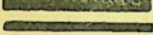
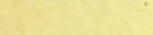
TAXANDRIA

 PERIODIEKE UITGAAF

— VERSCHIJNEND ALLE 3 MAANDEN —

 NIEUWE REEKS. VI, 1934, N^R 2 EN 3

Gedenkschriften
van den Koninklij-
ken Geschied- en
Oudheidkundigen
Kring van de
Antwerpsche
K E M P E N

Voor alles wat het bestuur van den Kring, het Museum en
het opstel van het Tijdschrift aangaat wende men zich tot :

Kanunnik J. E. JANSEN, o. Praem.

Pastoor, Lovenjoul (Corbeek-Loo)

Voor de Giften en het Bezoek van het Museum tot :

J. STEFENS, Griffier

Secretaris van Taxandria

Statiestraat 70, Turnhout.

Voor financiële zaken tot :

J. DIERCXSENS

Grondeigenaar

Leopoldstraat, Turnhout.

BEZOEKT HET MUSEUM,
Mermansstraat 21.

Projekt eener vaart door de Zuid-Antwerpsche Kempen Einde XVIIIe eeuw.

1. DE WENSCH OM EEN VAART.

Groote bewijsvoering dient niet aangebracht om te toonen dat het zuider gedeelte der huidige Antwerpsche Kempen, einde XVIII eeuw, gelijk trouwens heden nog, verstoken was van degelijke verkeerswegen. En beter betoog over die toestanden kunnen we niet naar voren brengen, dan wat wij putten uit de dokumentatie aangaande het projekt over het graven eener vaart langs deze gouwen (1).

« Den geheelen armen Kempen, — zóó een betoog aan de Staten van Brabant gericht. — moet ten hoogsten U. Ed. verplicht syn over de favorabele resolutien te hunner opsigte genomen (2). Eene land-streke alleen isser overigh, t'gene aen de voorsienige oogen van U. Ed. schijnt te sullen eschappéren en vreest alleen uyt U. Ed. vaderlyke sorge ende gunste te sullen uijtgesloten syn ». Volgt een heele reeks dorpen, — heide-dorpen, zegt het dokument, — die buiten degelijke verbinding met de groote steden liggen : Meerhout, Eindhout, Eindhout-Hamme, Oosterloo, Westerloo, Zammel, Zoerle-Parwijs, Wiekevorst, Hulshout, Herenthout, Noorderwijk, Morkhoven, het grootste gedeelte van Oolen, Tongerlo, Oevel, de grootste gehuchten van Geel,

---

1) Dokumentatie uit het archief der abdij Tongerlo. Bundel : Indijkingen en vaarten. — We laten, na een bondig overzicht der bemoeiingen rond het projekt dezer vaart, de zeer sprekende dokumenten in Bijlage volgen.

2) We treffen in het vertoog een huldebewijs aan de Staten gebracht « omdat zij wijze maatregels genomen hadden nopens het prolongeren van de steenwegen komende van de groote steden naar de Kempen, maatregels die onwederleggelijk zijn en moeten van de geheele wereld gepresen worden ». Verder vernemen wij daar dat in diezelfde jaren de Stad Lier 30000 gulden « had geconsenteerd om een schoenen dijk te maken Kempenwaers ».

enz. De middenlinie van deze plaatsen is van de nieuwe steenwegen, door de Staten beraamd, op minstens twee uren afstand gelegen, zoodat zij er geen of weinig genot zullen van hebben, terwijl al de andere dorpen der Kempen er ten hoogste op één uur afstand van zijn.

Rondom die dorpen « syn noch immense heijden, die roepen om gedefrischeert te worden », en de plannen tot ontginning stonden natuurlijker wijze innig in verband met de mogelijkheid over goede verkeerswegen te beschikken. Nu reeds leveren die dorpen zooveel graan, boter, hout, enz. aan de Brabantsche steden als de andere dorpen der Kempen te samen, niet alleen omdat zich daar goede weilanden met prachtig vee bevinden, maar vooral trekken zij de aandacht « om hunne industrie, neirstigheid en spaersaemhey, — waerin dese dorpen sonder exaggeratie de andere Kempenaers verre te boven gaen ». Daarom ook « flatteren sij sich de attentie van de Staten van Brabant ook soo wel te meriteren, om benefens hunne aenburen van de heylsaeme oogmerken van de Staten te mogen worden begunstigt ».

Wat ze vragen ? Zelfs geen kasseiweg die hen zou verbinden met een steenweg uit de buurt, want dat wordt een zaakje van 100.000 gulden. Zij verlangen slechts een klein kanaal, een vaartje van 16 voet breedte. « De natuer heeft hier toe aen dese landstreek gegeven een seldsame favorabele gelegenthey, te weten een seer plaine, by naer waterpas liggende leeghte van 3 1/4 uren langh, waer langs een klein reviertjen is loopende, genaemt de Wimpe, komende van gene sijde van Oosterloo ende sigh ontlastende voorby Herenthout in de bevaerbaere rivier, de groote Nethe » (3).

De groote stuwkracht in het vooruitzetten dezer plannen was prelaat Godfried Hermans, die sinds 31 Juli 1780 aan het hoofd der abdij Tongerlo stond : een zeer begaafde en vooraanstaande personaliteit die zijne abdij in de glorie stelde, voor ze verzwond in de gewelddaden der fransche omwenteling. Zijn wetenschappelijke kroon is de redding van

---

3) Uit het betoog aan de Staten. Vermeld bundel, Nr. 4. Zie Bijlage II.

het werk der Bollandisten, na de afschaffing der Jezuïeten en de verbeurdverklaring van de Acta Sanctorum, door hem opgekocht en ter abdij deels door zijn kloosterlingen voortgezet (4). Zijn politieke kroon is gevormd door zijn optreden als spil der ontluikende Brabantsche Omwenteling en als leider der revolutionnaire beweging, waar hij als algemeen krijgsaalmoezenier staat en zelf drie kleine korpsen uitrust in het vaderlandsch leger.

Maar op de dagen waarin het projekt der vaart rijpte ging alles nog vredig en kalm in de Oostenrijksche overheersching, en zong prelaat Hermans zijn herderszang en loofde den Heer in de schoone Kempische natuur. Hij vond echter dat de heidevlakten uit de buurt, niettegenstaande haar dichterlijke pracht, haar innemende stilte, heel wat meer productief konden zijn, en wellicht liet hij zich voorlichten door een zijner kloosterlingen, Isfridus Thijs, die de uitgave voorbereidde van een « Memorie of vertoog over het uytgeven en tot cultuur brengen der vage en inculte gronden » (5). Wellicht ook, bij iedere reis naar Antwerpen, voor zaken zijner abdij, of naar Brussel, voor de vergadering der Staten, had de goede man het hard te verduren in zijn wagen, door een vierspan langs de diepdoorgroefde en zanderige banen voortgesleept en droomde hij van spelevaren op een trek- of zeilschuit langs de waters van een kanaal dat verbinding mogelijk maakte naar de groote steden. Ook bevroedde hij hoe de aanvoer van levensmiddelen, brandmateriaal en bouwstoffen een zware post vormde in de rekeningen der abdij, op een tijd dat de oude karwei-verplichting haast overal afgekocht was.

Bij de plannen en combinaties welke rond die diversche nooden, noodzakelijkheden en ongerieflijkheden opgingen, kwam bij prelaat Hermans de herinnering op aan de oude turfvaart van Kalmthout naar Roosendaal, een aandurven van Tongerlo, op het einde der XVIe eeuw, dat een prach-

---

4) Zie H. LAMY, L'œuvre des Bollandistes à l'abbaye de Tongerlo. Tongerlo, 1927, 97 blz. (Overdruk uit de *Analecta Praemonstratensia*).

5) Uitg. Mechelen, 1792.

enz. De middenlinie van deze plaatsen is van de nieuwe steenwegen, door de Staten beraamd, op minstens twee uren afstand gelegen, zoodat zij er geen of weinig genot zullen van hebben, terwijl al de andere dorpen der Kempen er ten hoogste op één uur afstand van zijn.

Rondom die dorpen « syn noch immense heijden, die roepen om gedefrischeert te worden », en de plannen tot ontginning stonden natuurlijker wijze innig in verband met de mogelijkheid over goede verkeerswegen te beschikken. Nu reeds leveren die dorpen zooveel graan, boter, hout, enz. aan de Brabantsche steden als de andere dorpen der Kempen te samen, niet alleen omdat zich daar goede weilanden met prachtig vee bevinden, maar vooral trekken zij de aandacht « om hunne industrie, neirstigheid en spaersaemhey, — waerin dese dorpen sonder exaggeratie de andere Kempenaers verre te boven gaen ». Daarom ook « flatteren sij sich de attentie van de Staten van Brabant ook soo wel te meriteren, om benefens hunne aenburen van de heylsaeme oogmerken van de Staten te mogen worden begunstigt ».

Wat ze vragen ? Zelfs geen kasseiweg die hen zou verbinden met een steenweg uit de buurt, want dat wordt een zaakje van 100.000 gulden. Zij verlangen slechts een klein kanaal, een vaartje van 16 voet breedte. « De natuer heeft hier toe aan dese landstreek gegeven een seldsame favorabele gelegenthey, te weten een seer plaine, by naer waterpas liggende leeghte van 3 1/4 uren langh, waer langs een klein reviertjen is loopende, genaemt de Wimpe, komende van gene sijde van Oosterloo ende sigh ontlastende voorby Herenthout in de bevaerbaere rivier, de groote Nethe » (3).

De groote stuwkracht in het vooruitzetten dezer plannen was prelaat Godfried Hermans, die sinds 31 Juli 1780 aan het hoofd der abdij Tongerloos stond : een zeer begaafde en vooraanstaande personaliteit die zijne abdij in de glorie stelde, voor ze verzwond in de gewelddaden der fransche omwenteling. Zijn wetenschappelijke kroon is de redding van

---

3) Uit het betoog aan de Staten. Vermeld bundel, Nr. 4. Zie Bijlage II.

het werk der Bollandisten, na de afschaffing der Jezuïeten en de verbeurdverklaring van de Acta Sanctorum, door hem opgekocht en ter abdij deels door zijn kloosterlingen voortgezet (4). Zijn politieke kroon is gevormd door zijn optreden als spil der ontluikende Brabantsche Omwenteling en als leider der revolutionnaire beweging, waar hij als algemeen krijgssaalmoezenier staat en zelf drie kleine korpsen uitrust in het vaderlandsch leger.

Maar op de dagen waarin het projekt der vaart rijpte ging alles nog vredig en kalm in de Oostenrijksche overheerschings, en zong prelaat Hermans zijn herderszang en loofde den Heer in de schoone Kempische natuur. Hij vond echter dat de heidevlakten uit de buurt, niettegenstaande haar dichterlijke pracht, haar innemende stilte, heel wat meer productief konden zijn, en wellicht liet hij zich voorlichten door een zijner kloosterlingen, Isfridus Thijs, die de uitgave voorbereidde van een « Memorie of vertoog over het uytgeven en tot cultuur brengen der vage en inculte gronden » (5). Wellicht ook, bij iedere reis naar Antwerpen, voor zaken zijner abdij, of naar Brussel, voor de vergadering der Staten, had de goede man het hard te verduren in zijn wagen, door een vierspan langs de diepdoorgroefde en zanderige banen voortgesleept en droomde hij van spelevaren op een trek- of zeilschuit langs de waters van een kanaal dat verbinding mogelijk maakte naar de groote steden. Ook bevroedde hij hoe de aanvoer van levensmiddelen, brandmateriaal en bouwstoffen een zware post vormde in de rekeningen der abdij, op een tijd dat de oude karwei-verplichting haast overal afgekocht was.

Bij de plannen en combinaties welke rond die diversche nooden, noodzakelijkheden en ongerieflijkheden opgingen, kwam bij prelaat Hermans de herinnering op aan de oude turfvaart van Kalmthout naar Roosendaal, een aandurven van Tongerloo, op het einde der XVIe eeuw, dat een prach-

---

4) Zie H. LAMY, L'œuvre des Bollandistes à l'abbaye de Tongerloo. Tongerloo, 1927, 97 blz. (Overdruk uit de *Analecta Praemonstratensia*).

5) Uitg. Mechelen, 1792.

tige geldbelegging scheen geweest te zijn en zijn intrest honderdvoudig had afgeworpen tot de moervelden uitgeput geraakten, en Tongerloog geen turfmagnaat meer bleek te zijn en de Roosendaalsche vaart verzandde.

Zoo'n vaart kon uitkomst geven in de Zuid Antwerpsche Kempen ; de geografische ligging verleende zich daartoe ; betrekkelijk weinig onkosten werden beraamd, en veel nut kon spruiten uit de onderneming.

De geografische ligging was voordeelig. Landmeter A[lbertus ?] Meulemans was gelast geworden opmetingen te doen (6). Het gold eerst en vooral te bepalen welke de val was van de Wimpe, een kleine rivier die zoowat de middenlijn trok door de Zuid-Antwerpsche Kempen. De opmetingen hadden plaats op 16, 18, 19 en 20 September 1783. Hun slotsom was : Vanaf de Nete, tusschen Oosterloo en Geel aan den Streelenschen dijk, tot waar de Wimpe zich ontlast in de Nete, tusschen Wiekevorst en Herenthout heeft deze rivier een val van 23 voet 8 $\frac{3}{4}$ duimen over een afstand van 3 $\frac{1}{4}$ uur (6). Volgens deze meting werd dezelfde Meulemans ook dadelijk aan het werk gesteld om de grondteekening eener vaart op te maken, welke op aangeduide plaats aan de Nete, tusschen Oosterloo en Geel, zou beginnen, en van daaruit nagenoeg den loop der Wimpe zou volgen. Het opgemaakt plan duidt enkele plaatsnamen aan, die de lijn vastleggen : Crommenwiel, Overwijs en de Bruelebeemden onder Tongerloog, de brug tusschen Zoerle-Parwijs en Voortkapel, de vonder in de Aste, de straat van Gelindel naar de Heibloom (Heultje), de brug te Wiekevorst, en de watermolenbrug aan het hof van Herenthout.

Ook werden de verdere bijzonderheden over de vaart bepaald : Ze zou 3 roeden breed zijn, 20 voeten in ieder roede : 16 voet voor de vaart, 16 voor iederen dijk, en de overblijvende 12 voet voor de buitensloten, waarvan de grond moet dienen tot aanhooging van de dijken, en die terzelfder tijd de afscheiding geeft van de aangrenzende landerijen en voor

---

6) Gemeld bundel, Nr. 1. — Zie Bijlage I. — De door Meulemans opgemaakte kaart van de nieuwe vaart is in hetzelfde dossier bewaard.

afwatering zorgt. De vaart zelf zou drie voet diep zijn, en met de ophooging der dijken bekomt men 5 à 6 voet diepte.

De schuiten voor de vaart te bezigen, zijn platte trekschuiten, met een dieptegang van 2 voet, 8 voet breed en ongeveer 30 voet lang. Verscheidene van die schuiten waren aan mekaar aan te koppelen, een trekpaard wordt er voorgespannen, en de beurtdienst begint. Deze wordt zoo geregeld dat de schuiten mekaar niet moeten kruisen, zoodat een geringe breedte voor die vaart volstaat. Voor heel den afstand worden voorzien 5 sassen voor het verval van het water en 26 bruggen om de verbindingswegen naar de dorpen en de landerijen open te houden.

De beraming der onkosten is ook zeer voordeelig. Het uitgraven wordt berekend op 10173 gulden ; het bouwen van sassen op 2500 g. ; het aanleggen der bruggen op 7800 g. ; het aanschaffen van 10 schuiten op 7800 g. ; het huis van den « directeur » op 6000 g. ; het bouwen van 4 magazijnen onderwege 6000 g. Samen : 35473 g. (7).

Maar het is ook een zaak die belooft. Vergelijkend wordt gewezen op Nederland. Daar hebben ze doorgaans zoo'n vaartjes die gaan van het dorp naar een naburige groote vaart of naar een bevaarbare rivier. Langs dit vaartje, — prelaat Hermans spreekt zelfs wat misprijzend over het dagelijksch gedoen der noorderburen tegenover zijn eigen plannen, — varen de dorpelingen ter markt naar de stad met wat melk, wat boter en kaas, 'n weinig eieren, 10 koppel kiekens, en van daar brengen ze weder « wat sout, peper, coffij, the en 2 à 3 pont toebak voor provisie »...

Met meer nadruk wordt gewezen op de Tongerloosche vaart van Kalmthout naar Roosendaal. In dat vaartje van 4 voet diepte bezigde men 23 schuiten van 40 voet lengte en 8 breedte, voor den afvoer van turf en den aanvoer van straatmest voor de ontginningen. Berekeningen worden gemaakt voor dit transport : Iedere schuit bevat 20 karren, heel de vloot 460. De afvaart had iedere week plaats, 23920

---

7) De berekeningen van bruggen, sluizen, enz. zijn voorhanden in verm. dossier, m. 2 en 3, van de hand van prelaat Hermans.

karren heen en even zooveel terug : maakt 47840 karren per jaar.

Dit wordt toegepast op het projekt voor de Zuid-Kempen. De schuiten zijn 2 voet diep, 8 breed, 30 lang, en ieder laadt 10 karren graan of mest. Tien schuiten varen 2 maal per week op en af : maakt 200 karren. Het graan wordt alzoo naar de markt van Lier gebracht, en daar wordt een nieuwe lading opgenomen van kalk, asschen, straatmest, enz. ter bestemming voor den akkerbouw (8).

2. DE ONDERHANDELINGEN.

Onder de leiding van prelaat Godfried Hermans werd een rekwest opgemaakt en rond 8 November 1783 aan de Staten van Brabant voorgelegd. Daarin werd het projekt belicht met al zijn bijzonderheden en voordeelen, om van de hooge vergadering te bekomen dat de vaart op regeeringskosten zou uitgevoerd worden en desgevolgens uitgebaat (1).

Op 7 April van het volgend jaar word langs een nieuw rekwest bij de Staten aantedringen. Vooral beweerde men in dit beloog dat deze vaart slechts een inleiding was tot ruimere verwezelijking : Mol, Meerhout en Postel zouden zich dadelijk verbinden. Diest zou een soortgelijken verkeersweg zoeken langs den Demer (2).

Waar de Staten van Brabant zich op dit oogenblik beijerden met het aanleggen van nieuwe wegen, achtten zij zich echter niet bevoegd in de quaestie der vaart. Prelaat Hermans echter, als medelid in de hooge vergadering, hield de hand over het projekt en vond steun bij andere medeleden, vooral uit den Eersten Staat. De slotsom van de bemoeiingen was, dat de regeering eene onbelaste toelage van 20.000 gulden beloofde voor het uitvoeren der werken.

Bij de schatting sprak men van 35473 gulden voor de onkosten. Hiervan werden dus 20.000 door de regeering overgenomen. De overblijvende 15473 gulden werden tot de

---

8) In rekwest van 8 Nov. 1783. Verm. bundel, Nr 4. — Zie bijlage II.

1) In vermeld bundel en nummer.

2) Vermeld bundel, Nr. 5. — Zie Bijlage III.

ronde som van 20000 gul. gebracht, tot dekking, voor onvoorzene gevallen en voor onvoldoende schatting.

Door inschrijvingen zou men deze som vergaderen : Daar toe werd, als propagandamiddel, het «Project van eene vaerte komende uyt de reviere de Nethe onder Gheel tot in de selve reviere bij Hillbrug ontrent 2 uren van Lier » opgemaakt, een gedetailleerde uiteenzetting over alles wat de nieuwe vaart aanbelangde (3). Langs dit vertoog werden kapitaalachtige personen aangezocht om inschrijvingen te nemen, zelfs wordt dit aan de naastliggende dorpen voorgesteld, daar zij toch nauw aan de zaak geïnteresseerd waren. Iedere inschrijving bedroeg 1000 gulden, en gaf recht op één stem. In de vergadering van den raad der aandeelhouders, zou hij voorzitten die de meeste acties in handen had. Deze aandeelhouders zouden, « ter proportie van hunne actien » hun paart hebben in onkosten en profijten. Onkosten voor het huren van den grond, die voorloopig nog niet kon gekocht worden, voor onderhoud van vaart, schuiten, bruggen, sassen, trekpaarden, enz. De profijten door uitkeering van vervoerkosten worden beraamd op 50 gulden per aandeel van 1000 gulden, voor de beraming van 200 karren per week. Wordt het vervoer meer uitgebreid, dan is het zuivere winst.

Voor de aandeelhouders wordt in den zin van het « Project » een kontrakt opgemaakt voor de vorming van eene « societijt », reeds bevestigd in Augustus 1784, maar waarvoor in November 1785 de bepalingen vastgelegd worden (4).

Op een lijst met dergelijke bepalingen vinden wij aantekeningen over de eerste inschrijvingen :

Prelaat G. Hermans	5 aandeelen
L. J. Brems, pastoor te Herenthout	2 aandeelen
J. J. Breyers	1 aandeel
A. J. Peetermans	1 aandeel
D. E. Hermans	1 aandeel
A. J. Lebon	1/2 aandeel

---

3) Vermeld bundel, Nr. 6, 7 en 8. — Zie Bijlage IV.

4) Vermeld bundel, Nr. 9. — Bijlage V.

Jos. Mich Barth	1/2 aandeel
Jos. Victorinus Verboven	1/2 aandeel
Albertus Meulemans	1/2 aandeel
P. Wuyts	2 1/2 aandeele

Zoo waren 14 aandeele van de 20 reeds geplaatst (5).

Toch had het plan niet overal denzelfden bijval geogst. Er was tegenspraak gekomen. Verzet was opgedaagd.

Men vond dat de gegevens opgeschroefd waren : Wat zouden die « heidorpjes » al veel opbrengst ten bate van de grootstad beschikbaar stellen, en in de stad is alles veeleer goedkoper dan op den buiten. En die 18 dorpen opgesomd als belanghebbend bij de nieuwe vaart, enkele zijn slechts onaanzienlijke gehuchten, en dan nog tamelijk kort bij eenen kasseiweg. Dat Mol en Olmen en Meerhout zich zouden warm maken voor die vaartkwestie ? Maar ze hebben niets te vervoeren en hun magere voortbrengst aan graan wordt ter plaatse gebruikt. De voorgestelde winst is voor de helft overdreven. En eindelijk faalt het voorstel aan psychologische beschouwing : De boer gaat zoo graag zelf ter markt, en in den Winter vooral is een tocht niet kar en paard voor hem een welkome ontspanning voor de vele werklooze dagen. Daar verteert hij nog geen halven gulden bij, en die is hij ook reeds kwijt bij de levering aan het vaarthuis.

Nog andere tegenwerpingen waren van meer praktischen aard : Waarom de voorkeur niet geven aan het bevaarbaar maken van de kleine Nete ? Zal de vaart in den zandgrond haar water bewaren ? Waarom zoo kleingeestig de breedte bepalen voor één schuit, en niet voorzien dat de schuiten mekaar kruisen ? Zal in de Zomer er genoegzaam water zijn zonder den molen van Oosterloo te benadeelen ? Waarom de vaart niet openstellen voor iedereen ? Zal er genoegzaam transport zijn, want de boer kan zijn graan gemakkelijk ter plaatse kwijt geraken ? De weilanden langs de Nete zullen hun overstroming in den Winter niet hebben, en bijgevolg niet gemest zijn ? Waarom niet veeleer voor een steenweg gezorgd ?

---

5) Vermeld bundel, Nr. 10. — Bijlage VI.

Vooral wordt den prelaat van Tongerloo aangewreven dat hij de vaart « fingeert tot sijn eygen voordeel » (6).

Aan meest al deze bezwaren wordt geantwoord in een be-
toog van de hand van Adriaan Heylen, kloosterling der ab-
bij Tongerloo en op dat oogenblik archivaris (7).

3. NAAR DE VERWEZELIJKING.

Toch boekte het opzet een waar succes, zóó dat het opge-
maakte plan dadelijk uitgebreid werd : De vaart zal hooger
op beginnen, tusschen Geel en Mol aan den Wildertsen mo-
len onder Geel en eindigen aan den nieuwen Clefs, bij Lier
waar men beter van het zeegetij zou kunnen profiteeren. Ze
zal niet 16 of 18 voet breed zijn, maar 22 à 23, om een druk
verkeer toe te laten. Ook wordt nu het overblijvend kapitaal
beraamd op 25 aandeelen van 1000 gulden. Zelfs trachtte
prelaat Hermans de Staten Generaal der Vereenigde Pro-
vinciën te benaderen om aansluiting te krijgen voor Meer-
hout, en eensluidende plannen voor Diest, oude bezittingen
der Nassau's.

Nog moest het octrooi der regeering bekomen worden om
met de werkzaamheden te beginnen. In 1786 werd daartoe
een rekwest gericht, door « den prelaat van Tongerloo en
eenige dorpen der Kempen », aan de gouverneurs-generaal
aartshertogin Maria-Christina en hertog Albert van Saksen-
Teschen die de Nederlanden bestuurden onder het gezag van
Jozef II, keizer van Oostenrijk. Het vertoog behelst al de
punten, hier reeds naar voren gebracht en beoogt het beko-
men der toelating tot het onteigenen en pachten der gron-
den, en gebeurlijk tot den aankoop derzelve, en tot het uit-
voeren der aangeboden plannen. Verder vraagt het dat noch
vanwege den molenaar van Oosterloo, noch vanwege het
stadsbestuur van Lier moeilijkheden in den weg zouden
gelegd worden, voor den eerste door het onttrekken van het
water dat de vaart moet spijzen, door het tweede door het

---

6) Vermeld bundel, Nr. 11.

7) Vermeld bundel, Nr. 12. — Bijlage VII.

aanbrengen van sluizen of bruggen of door het opeischen van tolgeld (1).

Kolonel de Brou wordt van wege de regeering afgevaardigd om het rekwest in te studeeren. Langs zijne bemiddeling zouden de onderhandelingen doorgezet worden, en tot betere verstandhouding, en vooral om den gedeputeerde bij gelegenheid te stellen het projekt ter plaatse te kunnen instudeeren, wordt hem de gastvrijheid in de abdij aangeboden. « Naer dat hij de locale inspectie sal hebben genomen, het schijnt dat synen voorstel is [van Kolonel De Brou] die saecke soo verre te brengen met U. Eerw. [den prelaat van Tongerlo] ten tijde van sijn verblijf, dat hij aen dit werck van sijnen kant geene voordere extentie en soude willen geven, als de artikelen te redigeren op dewelke U. Eerw. soude connen overeenkomen met sijne te nemen resolutie. Hij schijnt ook groote genegentijt te betoonen voor de vaert » : zoo schrijft aan prelaat Hermans advokaat Cools te Brussel, de agent van den abt voor de onderhandelingen over deze zaak bij het Hof (3).

Maar we staan op den vooravond der Brabantsche Omwenteling. Onder den druk der politiek van Jozef II zou Tongerlo en vooral zijn prelaat Godfried Hermans is de revolutionnaire beweging geworpen worden, en daarbij de sympathie van den vorst verbeuren.

Het projekt over eene vaart door de Zuid-Antwerpsche Kempen bleef te Brussel in de kartons der regeering begraven.

Tongerloo

A. ERENS.

Archivaris der abdij.

---

1) Vermeld bundel, Nr. 13 en 14 (twee verschillende redacties van den smeekbrief, van de hand van prelaat Hermans). — Bijlage VII.

2) Baron Philips Jozef de Brou (+ 1796), een specialist, op hetzelfde oogenblik door de regeering belast met de studie over de afwateringen in het Noorden van Vlaanderen, door de Hollanders gestremd.

3) Uit brief van agent Cools aan prelaat Hermans, 9 Maart 1786. Vermeld bundel, Nr. 16.

BIJLAGEN.

I.

16-20 SEPTEMBER 1783.

VERSLAG DER OPMETING DOOR LANDMETER MEULEMANS.

Den 16 September ende de volgende daeghen 1786, soo hebbe ik ondergeteekenden beginnen te meten den waterpas van de reviere de Wimpe ende hebbe desselfs verleegeinge ofte val bevonden als volgt.

De reviere, genaemt de Groote Nethe, spoelt tegens de straete genaemt den Steelschen Deyck onder Gheel ontrent de elf roeden van de brugge aldaer, ende bevonden van dit point tot aen den Crommanwiel te leegen vyf duymen, Lovensche maete van thien duymen in den voet, waer mede oock de heele metinge is geschiet. Den Crommanwiel is de plaetse, daer de selve riviere de Nethe de bane van Oostel op Gheel is raeckende, ontrent een quartier uers op de noordoost zeyde van Oostel.

Vanden Crommen Wiel tot aen den bovcant van eene plancke brugge, gelegen op de oost zeyde van de steenen Brugge by Overwys, in de weyde genaemt de Bruele, toebehoorende aen de abdye Tongerlo, is bevonden geleeght te zeyn zeven voet ende vyf duymen.

Van den bovcant van dese plancke brugge, gelegen tegens de steene brugge by Overwys, tot den boven cant vande vonder (1) liggende tusschen Zoerle ende de Voort Cappelle, over de Wimpe, is geleeght dry voet, $6 \frac{1}{4}$ duym, soo dat dese vander leeger is als den boven cant van de Nethe in den Steelschen Deyck, elf voet $1 \frac{1}{4}$ duym.

Van den boven cant van de vonder, gelegen over de Wimpe, op het Eynde der Aste tot den boven cant van de brugge gelegen over de Wimpe, in de straete gaende van het gehucht Gelindel naer de Heyblom (2) is weynich verval, mits den bovcant van dese brugge hooger is als den bovcant van de vonder, in de Aste ses duym. Staet te noteeren dat dese brugge leydt heel hoogh boven het bedde van de riviere de Wimpe, soo dat den boven cant van dese brugge leeger leydt als de plancke brugge en de Bruele, dry voet ende een vierde van eenen duym. Item thien voeten vyf duym ende een vierde

---

1) Vonders, ook vondel en vlonder : losse brug over een klein water.

2) De Heidebloem : thans nog gekende herberg onder Heultje-Westerloo.

van eenen duym, leeger als den boven cant der Nethe aen den Deyck tot Steelen.

De brugge liggende over de Wimpe in de straet, loopende van den Witte Gracht naer Morckhoven, leydt leeger als de brugge liggende over de Wimpe tusschen Gelindel ende de Hey Blom, dry voeten ende zeven duym. Item leeger als de plancke brugge gelegen tegen de steene brugge by Overweys zes voeten ende zeven duym. Dese brugge leydt heel leegh.

Van dese brugge tot aen den boven cant van de brugge liggende over de Wimpe in de straete loopende van Wieke Vorst naer Morckhoven, is geleecht $\frac{3}{4}$ van eenen duym, welcke brugge oock hoogh boven het waeter leydt. Item dese brugge leydt leeger als de plancke brugge by Overweys, zes voet seven duymen, ende dry quaert van eenen duym.

De brugge gelegen over de Wimpe in de straete loopende van Wieke-Vorst naer Herenthout, leydt leeger als de brugge tusschen Wieke-vorst ende Morckhoven, eenen duym. Dese brugge tot Herenthout leydt boven het bedde van de Wimpe ontrent de negen voeten, ende de brugge tot Wieke-Vorst maer ontrent de vyf voeten. Zoo zoude als dan de verleeginge bedraegen ontrent de vier voeten. Item den boven cant van dese brugge tot Herenthout leydt leeger als de plancke brugge by Overweys zes voeten $8 \frac{3}{4}$ duymen.

Van den boven cant van dese brugge tot den boven cant van de brugge gelegen aen den water molen, aen het hoff tot Herenthout, is verleeginge ofte val twee voeten ende vier duymen. Item van de plancke brugge gelegen tegen de steene brugge by Overweys tot aen den boven cant van de brugge aen den waetermolen tot Herenthout, is verleeginge ofte val negen voeten ende dry duymen.

Van den boven cant van de waetermolen brugge, tot den boven cant van de riviere de Nethe, daer de riviere de Wimpe sigh ontlast in de Nethe, is verleeginge ofte val seven voeten ende dry hondert van eenen duym. Zoo is den heelen val ofte verleeginge (te beginnen aen de riviere de Nethe, daer de selve spoelt tegen den wegh genaemt den Steelenschen Deyck onder Gheel tot daer de riviere de Wimpe sigh ontlast in de riviere de Groote Nethe, tusschen Herenthout ende Itegem) de quantiteyt van dryentwintich voeten $8 \frac{3}{4}$ duymen. Hier van afgetrocken voor de ronde des aertbodems, mits het waeter eer het zeynen natuerlycken loop can hebben, noodigh heeft op 7000 voeten eenen, ende dese distantie soude als dan bedraegen ontrent de dry uren ende een quartier ; het welk als dan soude uyt maecken negen voeten, dese getrocken van $23 - 8 \frac{3}{4}$ duymen ; soo soude als dan noch over blyven veerthien voeten $8 \frac{3}{4}$ duymen. Dese gemeten ende afgestapt den 1. 18, 19 ende 20 September 1783.

A. Meulemans, lantmeter.

II.

3 NOVEMBER 1783.

REKWEST AAN DE STATEN VAN BRABANT.

Eerwaardigste, Doorluchtigste, Edele Heeren,

De wyse maetregels, die Ued. hebben gelieven te nemen nopens het prolongeren van de steenwegen komende van de groote steden naer de Kempen, syn onderwederlegglyk en moeten van de geheele weirelt gepresen worden. Want behalve de commercie die daer door sal gefaciliteert worden en vermeerdert, sullen die selve steenwegen soodanigh syn gedistribucert, dat die meest maer 2 uren van malkanderen afgelegen synde, ende aldus nimand meer als een ure van den eenen oft anderen, sullen die selve dienen om alle daer tuschen liggende nu synde magere ende schrale landerijen ten minsten voor $\frac{1}{3}$ te verbeteren, om de nieuwe opgebroke heijden in beteren stand te brengen en conserveren en eyndelijck om de nogh resterende heijden tot culture te brengen.

Sekerlyck den geheelen arme Kempen moet ten hoogsten Ued. verplight syn over de favorable resolutien tot hunnen opsichte genomen.

Eene land-streke alleen isser overigh, t'gene aen de voorsienige oogen van U. Ed. schijnt te sullen eschapperen, en vreest alleen uyt U. Ed. vaderlyke sorge ende gunste te sullen uytgesloten syn. Dese landstreek bestaet in de volgende hey-dorpen : Meirhout, Endhout, Enderthamme, Oosterloo, Westerloo, Sammele, Soerle, Wieke Vorst, Hulshout, Herentaut, Norderwyck, Morckhoven, het grootste gedeelte van Oolen, Tongerloo, Oevel, de grootste gehughten van Gele, etc.

De middel-linie van dese dorpen is van den naesten te makene steen-wegh afgelegen ten minsten twee uren, soo dat de hier ontrent liggende, niets van de te makene steenwegen sullen profiteren, daer nogtaens alle de andere dorpen in de Kempen maer een ure daer van syn disterende.

Rontsom dese dorpen syn nogh immense heyden, die egalyk met alle de andere roepen om gedefrisscheert te worden.

Ten anderen syn het dese dorpen die wel soo veel graen, boter, hout, etc. opleveren aen de Brabantse steden, als alle de andere dorpen in de Kempen te samen : niet soo seer uyt hoofde dat hunne landeryen en weiden van beteren alloy syn als de resterende, maer omdat de resterende die veel buyten 't land vertieren, en wel voornamentlyk om hunne industrie, neirstighyd en spaersacmhyd, waer in dese (sonder exageratie) de andere kempnaers verre te boven gaen, ende derhalve flatteren sich de attentie van U. Ed. ook wel soo wel

te meriteren, om benefens hunne aenbueren van de heylsame oogherken van U. Ed. te mogen worden begunsticht.

Sy en vermeten hun niet om eenen steenwegh te versoeken, die om communicatie te hebben met een naburigen cassey, waer van sy twee uren afgelegten sijn, souwden die onkosten beloopt tot eenen aen hun ongehoorde somme van 100 M. guldens.

Sy sullen hun wel met minder contenteren. Jae noch minder als de helligheit : een klein vaertjen van 16 voeten breed, en al wat sy verlangen.

De natuer heeft hier toe aen dese landstreek gegeven eene selsame favorabele gelegentheyd, te weten een seer plaine en by naer waterpas liggende leeghte van $3 \frac{1}{4}$ langh, waer langs een klein reviertjen is loopende, genaempt de Wimpe, komende van gene sijde van Oosterloo ende sigh ontlastende voorbij Herentout in de bevaerbare reviere de Grootte Nete.

Benefens dit riviertje konde met weinige kosten gegraven worden een vaertje, soo als er verschijde sijn in Holland, alwaer een klein dorpje sich niet ontsien heeft van uren verre een canaaltje te graven naer eene grootere vaerte ofte stad, ende dat maer alleen om naer de merkte te konnen brengen wat melk, boter, kaes, weinige eijeren en 10 koppele kiekens, en weder te brengen wat sout, peper, coffy, the en 2 à 3 pond toebak voor provisie. Eene diergelijke vaert bestond noch in Brabant, te weten tot Calmpthout, waervan noch eene is vaeren int jaer 1728 en sedert vernegligeert, omdat de moeren tot wiens vervoeringh die gegraven waren, waren uytverkocht.

Dit vaertje was maer 14 voeten breed, de kanten of dijken van dezelve breedte, en was diep inca 4 voeten : en hadde water ter diepte van 3 voeten. Men hadde hierin 23 schuyten die 40 voeten langh waren ende 8 breed. Dese alle aen malkanderen van achteren vast gemaekt ende met een peird voorgespannen vaerde op sekere gestelde dagen alle samen aff met turf geladen en met straet mest tot Roosendael geladen, keerde samen weder.

Door dit straet mest syn alsdan verscheijde heijden gedefrischeert, daer nu de vrugten van genoten worden.

Men souwde niet gelooven wat quantiteyt van vracht soo eene vlote kan af en by brengen : ider schuyte bevatte circa 20 kerren, dus de geheele vlote 460 en hadde soo eene vlote alle weken maer eens komen afvaren, was 23920 kerren, en soo veel int retour was 47840 kerren.

Ontrent in deser voegen souw men alhier ook volgens het by gevoeght plan een vaertje maken te weten :

Den geheelen grond den vaerte met de kanten souwde men nemen dicht tegen het gem. reviertje, ter breedte van 3 roeden, a 20 voeten in de roede, waervan 16 voeten voor de vaerte ende 16. voor ideren dyk, ende resterende 12 voeten voor de buyte slooten, dienende dese 1° tot verhooginge van de dijken, 2° tot afschijdinge van d'andere

erven, 3^e tot afwateringe van de boven landen. Men graeft de vaerte maer ten diepte van 3 voeten, welke aerde wedersyds op de kanten geschoten, beneffens die van de buyte slooten, maekt eene diepte van 5. a 6. voeten, meer als genoeghsaem tot het vlotten van platte schuyten.

Dese schuyten ten getalle van soo veel als men noodigh aght, varen alle samen aff op sekere gestelde dagen, als b. v. maendaghs en donderdaghs en komen ook soo samen wederom soo dat die malkanderen noijt moeten rencontreren, ende dit is de reden, dat men de vaerte niet breeder moet maken. Men maekt enkelyk ontrent ider dorp de vaerte circa 8 voeten breeder ter lenghte van 4. a 5. roeden om aldaer 2. a 3. schuyten te kunnen leggen tot gerieff van de aengrensende plaetsen.

Men siet wel dat de onkosten tot het graven van diergelyke vaerte niet hoogh kunnen monterren, en vermijne niet hooger als volgens hier volgende calculatie.

Voor het inkoopren van den grond a 3. roeden breed, dus voor 3 1/4 uren 9750 roeden a 2. gulden per roede, als synde maer slegten grond, veele gemeentens en selfs heijden, souwde beloopren tot 19500 — 0

Voor het graven van de vaerte met de buyte slooten a 3. gld. voor de roede leghte 9600 — 0

En om geene communicatie af te snyden, maekt men ook soo veel bruggen als daer noodigh syn, die hier bevonden sijn ten getalle van 26. Dese moeten maer langh syn 10. voeten, moeten wel wat hoogh liggen, waer niet drayen oft opslaen, vermidts geene mastschepen moeten passeren, en bestaen enkelyk in twee muurkens tegen de kanten, waerop twee balken, 7. a 8. ribben, en dese met plancken overdekt ; worden alhier getaxeert ider op 300 gl. samen 7800 — 0

Item in dese vaerte, alwaer het geheel verval is van 12. voeten moeten sijn 4. sassen oft spuijen, bestaende maer in twee deuren, triangels gewijse tegen malkanderen toeslaende, oft aensluytende, ter hoogte van 6. voeten, dewelke alhier op het hooghste genomen souwde kunnen beloopren ieder tot 500 guld. Dus samen 2000 — 0 — 0

Waer bij noch genomen 10. schuyten, welke ider kunnen bevatten de quantiteit van circa 15. kerren, dewelke samen twee mael ter weke afvarende, souwde samen kunnen laden op een weke 300. kerren, en aldus op een jaar 15600 kerren, en word hier voor ider schuyte gerekent 300. gld. samen 3000 — 0 ē 0

Soo dat de geheele vaerte souwde kosten eene somme van

f. 41900 — 0 — 0

Den intrest van dit kapitael aen 3. per honderd souwde sijn 1257 — 0 — 0, die souwde gevonden worden by maniere van sagselt ofte andersints en genomen b. v. voor de quantiteyt van ider kerre maer

5 st. komt voor 20. schuijten 's weeks 75. gld. en voor het geheel	
jaer	3900 — 0 — 0
Den intrest hier af	1257 — 0 — 0

Resteert voor onderhoud van vaerte, bruggen, etc., behalven de plantagie 's jaers eene somme van 2643 — 0 — 0

Voor de trekpeirden souwde men dan noch betalen 1/2 stuyv. voor de quantiteyt van een kerre, komt voor een schuyt 7 1/2 st., voor de geheele vlote. 3 — 15 — 0

Die ontrent de sassens oft spayen woonen, en op het blasen van een boren oft ander signael de deure moeten opene, en dan noch sorgen en letten op de vaerte en alle rencontres, sullen voor iedere rijse het sas te openen hebben 5. stuyvers, maekt eenen guld. 's weeks, en voor het geheel jaer 52 gl., waer hy wat herberge gehouwdens souwde vele aenlokken om soo een officie te bedienen, en soo daer ontrent een huysje wirde geset, sal synen intrest wel opbrengen, maer dat sijn kleinigheden, en dienen maer enkelyk om te toonen dat op dese of diergelyke maniere alles gecalenleert, het vervoeren van b. v. een kerre graen 3 1/4 uren verre, en samen aenbrengen van een kerre mest, asschen, kalk, etc., nogh geen 6. stuyvers sal kosten, daer sulks over steenweghen selfs voor geen 36 stuyv. kan gedaen worden.

Wy laeten U. Ed. hier eens reflecteren de proportie tusschen de voordeelen van een vaerte soo als dese geprojecteerde en eenen cassey, te weten 36. st. tegen 6, is 6. ad 1. Waer hy noch de grootere onkosten van eenen cassey boven die van een vaerte ut 3. ad 1. komt ut 9. ad 1.

Ingeval het U. Ed. behagen wilde met dit klein vaertje eens te beginnen, en proberen, wij twiffelen geensints, of het selve vaertje sal dienen voor een modelle, dat sal gevolgt worden, soo door het prolongeeren van het selve tot Meirhout, Mol, etc. tot Postel incluus, als door andere diergelyke te maken op alle die plaetsen, alwaer nogh diergelyke gelegentheyt gevonden word : en die ook doorgaans gevonden werd op alle de plaetsen tusschen Turnhout en Diest, respective neffens de revieren den Demer, de twee Nethen, de Aa, etc. — Sullende eenigelyk alsdan ondervinden, niet alleen dat soo een vaertje alleen meer sal faciliteren de commercie en agriculture als dry steenwegen, en daer en boven ook sal dienen om alle de landen en weiden, die ontrent revieren syn gelegen, door de overvloedige waters geheele winters en veeltijts in den somer geinondeert syn, sullen droogh gehouwdens worden, synde natuerlyk dat eene regte vaerte benefens eene reviere, alhoewel dry mael breeder, soo veel water op den selven tyt sal versetten als de reviere, uyt hoofde dat die vaerte ook drymael korter is, en sulks om de cromtens van de revieren : ende dat niet tegenstaende alle die visitation, ordonnantien, placarten (hoe menigvuldiger hoe minder geobserveert) nopens het ruymen der rivieren : selfs wij vermeijnen dat eene dierge-

lijke vaerte te graven minder sal kosten als eene reviere die breeder is, en altyd om hare kromten drymael langer te diepen. Jae noch minder als het jarelyk suiijveren der selve revieren, hoe sleght dat ook gedaen word.

Eyndelyk nogh gereflecteert dat het bijnaer onmogelyk is (soo als alle de gene die ondernomen hebben eenige merkelyke heijden op te breken) voor die heijde die 5. a 6. uren syn afgelegen van groote steden oft bevaerbare reviere, tot culture te brengen, niet tegenstaende die nogh al gelegenthijt hebben van steenwegen, uyt reden dat het aenvaeren van mest al te kostbaer is, soo ist dat die vergete landstreek tusschen Veirle en Herentals, de libertijt neemt U. Ed. oodmoedelyk te versoeken hun met dit klein vaertje als tot een proefstuk te willen begunstigen.

Ofte andersints, soo het U. Ed. niet beliefdte sulks te ondernemen, presenteren wy ons om het selfs te mogen maken, in vollen staet te stellen, en te onderhouwden, soo noghtans dat wy dit mogen doen onder U. Ed. Hooge protectie en daerenboven U. Ed. de bekostingen tot het inkooppen van den grond, om gelieven vergoeden, onder conditie dat de plantagie sal syn ende blijven ter dispositie van U. Ed. Dit doende, etc.

III.

7 APRIL 1784.

NIEUW REKWEST AAN DE STATEN VAN BRABANT.

Edele Mogende Heeren,

Versekert synde dat het U. Ed. Mog. niet indifferent kan syn het voordeel te hooren van syn Doorl. Hoogheydts domijnen en heerlykheden, hebbe ik van mijne pligh gedaght dit nevensgaende projekt U. Ed. Mog. toe laten toekomen, in het welk onder de daer by gen. plaetsen het bysonderlyk de heerlykhede van Vorst ende Meirhout sullen gefavoriseert syn, alsoo dese mede de rijkste synde in graen en hout, ook die sijn die mede het wijtste van de koopsteden sijn afgelegen : sijnde hunne naeste stad, waer sij hun graen kunnen verkoopen, de stad van Mechelen, 10 uren van Meirhout afgelegen (vermits in de stad van Diest bij gebrek van versendinge, altyt van meer graen van de aldaer digherby gelegen dorpen voorsien is als daer kan verkoght worden), soo dat sij op ieder viertel graen ruym 10. st. voor de fragt moeten verliesen. In dese proportie moeten sij ook bekostigen de vraghte van al het gene sy uijt de steden moeten ofte souwden laten afhalen. Dese syn de motieve om dewelke ik uijt den naem van de aenburige dorpen, alhoewel sonder commissie, bij

de Eerw.^{te} en Edele Heeren Staten van Brabant hebbe gesolliciteert, om een vaerte te mogen hebben, beginnende provisoirlyk onder Geel en blijvende nogh ontrent een ure van Meirhout en 3 quaerteruurs van Vorst, en kan met kleine kosten daer verder naer Meirhout geprolongeert worden, waer toe den grond, die in lage heyde bestaet seer favorabel is, en souwde dan dese vaerte hare directie nemen langhs een seer egale grond, sonder hooghtens ofte laaghtens ende soo als by het gevoegt project, waer aen wij dat verders referere.

De Heeren Staten hebben my gratieuselyk toegestaen eene somme van 20. M. guld. (t'gene volgens calculatie van des verstaende, wel de hellight van de onkosten sal uijtmaken) latende den geheelen eygendom der vaerte aen alle dcgne de selven sullen ondernemen. Ik souwde niet eens getwijfelt hebben dit werck selfs voor rekeninge van d'abdijs alleen te effectuieren, maer my word aengeraeden hier toe eene societijt te formeren, in der voegen als in het gevoegt project, ofte soo als de deel-nemers deswegens sullen goedvinden. Ik gaen nu aen bijliggende dorpen dit project communiceren : maer neme alvorens de libertijt aen U. Ed. Mog. te proponeren, of het U. Ed. Mog. niet behagen souwde eenig deel en actie oft actien hierinne te nemen, want behalven het faveur van syne hooghijds domeijnen en heerlykheden daerin souwden profiteren, behalven ook de hooge interest die hier uijt te verwagten is, dunckt tegen syne Doorl. Hooghydt eere niet souwde wesen, dat hooght des selfs rentmeester sessie hadde en selfs de praesidentie in de op te regtene societyt ; en alsoo ik oordeele dat de dorpen soo by gebrek van liggende gelt als van kennisse van eene voor hun soo vremde sake niet veel sullen contribuieren, schryve ik des wegens ook aen de Princesse Soubise, als vrouw van Geel (1), en de aen d'Heer marquis van Westerloo, die ik hoore hierinne deel te sullen nemen, soo als ik dan ten minste 4 actien nog neem.

Dese geprojeteerde vaerte maekt my indaghtigh die verouderde torfvaerte van Roozendael op Calmthout, dewelke alsnu op weinigh na soo veel als in staet is om wederom te kunnen bevaren worden, war door dan wederom de geseyde vrijhyd soo als voor desen souwde floreren. Maar alsoo de Schepenen van Roozendael schijnen niet wel te kunnen resolveren om de nogh overige kosten te doen op de grond van syne Doorl. Hooghydt, soo als ik aen hun representeert heb dit te doen, op een grooter gedeelte onder Calmthout gelegen, blijft die sake, die ik geloove U. Ed. Mog. daer van onderight sijnde, wel souwde kunnen effectuieren in eene seer nadeelige onderblyvgic.

Nu volght nogh iet waerover ik schrikke U. Ed. Mog. soo dikwils te moeten inportuneren, maer vermits ik soo sterk gepresseert worde, vertrouwte ik mij alhier een letterken te voegen nopens de be-

---

(1) Amanda-Victoria-Josepha van Brohan, prinses van Soubise, de laatste bezitter der heerlijkheid van Geel.

wuste unie van de parochie van S. Jan tot Diest. Het is reeds 12 februari leestleden, dat de deswegens aengegane conventie met d'Heer agent general d'Aguiller, wedersijds is geteekent wanneer wij dien Heer beloofde, die sonder eenigen uijtstel aen U. Ed. Mog. te sullen toesenden. Denhalven in geval dat dese brieven voor de tweede rijsse niet vermist syn, dienen dese mede voor een ootmoedighste supplique, ten cijnde U. Ed. Mog. magh gelieven my eindelyk met het versoeght consent van syne Doorl. Hooghijd eens te verblyden. Met welke hope en verlangen, ik d'eer hebbe mij in alle nederigheyd en hoogste aghtinge te teekenen.

Edele mogende Heeren
U. Ed. Mog.
U. Ed. seer onderdanige en
dienstberyden Dienaer
G. Hermans
abt van Tongerlo.

Tongerloo, 7 April 1784.

IV.

PROPAGANDA VOOR AANWINNEN VAN INSCHRIJVINGEN.

Project van eene vaerte komende uyt de reviere de Nethe onder Gheel tot in de selve reviere by Hillebrug ontrent 2 uren van Lier.

Het ongeluk van vele dorpen in de Kempen ten opsigte van andere, is hunne verre afgelegentheyd van commençante steden oft bevaerbaere revieren ; en hierom, niet als met groote costen van verteur en verleth, etc. hunne graenen, hout, turf, ende andere hunnen producten, die sy boven hunne consumptie overig hebben, connen ter merckt brengen, ende vanden anderen kant ook niet connen aenhalen, als met diergelyke costen, het gene sy noodig hebben, ofte tot voordeel van hunnen ackerbouw, oft andersints soudien connen gebruyken, als kalck, asschen, straetmest, etc. soo als die gebruyken die ontrent groote steden oft bevaerbaere revieren syn woonende, en waer door dan ook compt dat eenen huerman aldaer wel 160. guld, sal opbrengen, voor eene stede, daer eenen egaelen pagter verre afgelegen, geen 100 can geven, ende sulks niet tegenstaende syne grootere neirstlighyd ende spaersaemhyd.

Om dit nadeelig lot, soo veel mogelyk te verbeteren en een gedeelte van onse Kempen aen andere digt by de steden gelegene plaetsen te egaliseeren, ister geen andere middel als dien van een vaerte, alwaer die can gevonden worden.

Soo eene vaerte is niet gelyk aen die van Loven oft Brussel, maer aen andere cleine vaertiens van wynige costen, soo als vele vind in Holland ende Vlaenderen, en selfs in Brabant.

Dese vaertiens syn breed 15. a 16. voeten, ende diep ontrent 5 voeten, alsoo 3 voeten water genog is voor platte schuyten, die maer twee voeten diep gaen. Dese schuyten syn breed 8. voeten, en lang circa 30. voeten, oft soo dat die ider bevatten connen ontrent de quantityt van 10. kerren graen.

10. oft meerdere van dese schuyten aen malkander gehegt worden samen getrokken van 1. a 2. peirden en varen alsoo op sekere gestelde dagen als tweemaal ter weke, samen op en comen ook soo samen wederom, soo dat men ider ryse op 10. schuyten vervoert de quantityt van 100. kerren ; en dat tweemaal 's weeks was 200 kerren, ende genomen soo veel te rug, syn 400. kerren en brengen aldus 4. a 5. uren verre de quantityt van een kerre voor soo veel stuyvers, als die andersints guldens soude moeten kosten.

By ofte ontrent dese vaertiens, syn wekelykse merkten, alwaer de coopliden uyt de steden oft alle wie dat gelieft oft in persoon oft by commissie coopen en betaelen, al het gene ter merckt aangebragt worden, en alwaer dan ook te becomen is, al dat men noodig heeft, bysonderlyk van het gene gestaet in swaere vragten, als kalk, aschen, straatmest, etc, en sulks alle ten pryse als men dat in de steden can coopen ofte vercoopen, afgehouden alleen een seer geringen loon voor de vragt, oft andersints men coopt oft vercoopt alle dese waren in de steden, en men laat die langs dese vaerte af- oft aenbrengen, oft eindelyk geeft men commissie anen eenen der facteurs oft commissarissen van den vaerte die verplicht is dat te ontbieden, sonder eeneghe salaris als alleen voor de vracht, die altyt maer de helligt mag syn van het gene sulks per voerman souden moeten kosten, en selfs maer ten hoogste een derde deel in swaere vragten oft de gene van clein weirde.

Een diergelyk vaertken heeft men bevonden met weinge kosten te connen gegraven worden van onder de vryhyd Geel beginnende ende waeter nemende uyt de reviere de Nethe aldaer, ende van daer volgende ontrent den cours van het reviertien de Wympe, tot daer alwaer dat reviertien sig ontlast in de voorn. Nethe, te weten ontrent Hillebrug, nog ontrent 2. uren van Lier. Ontrent het voorn. Hillebrug is de Nethe genogsaem bevaerbaer, selfs in het droogste van den somer, te weten voor platte schuyten. Derhalven soude dit canaal oft vaerte synen cours nemen langs een groot gedeelte van Geel, en dan verder, ofte wel tusschen Tongerloo op de suydseyde en Oevel en Oolen langs ten Noorden, ofte wel laetende Tongerloo op de noordsyde en Oosterloo, Sammele en Westerloo langs den suyden, beyde tot tegen over Soerle, hebbende dan verders op die selve suydseyde Soerle voors., Wittegracht, Wikevorst en Itegem, ende op de noordsyde Herentaut, Morckhoven, Norderwyk, Oolen, Oevel, etc.

Niet alleen dese nu genoemde dorpen souden van dese vaerte profiteeren, maer ook alle andere daer ontrent liggende als Endhout,

Vorst, Meirhout, Molle, Olmen, Balen, Desschel, Rethy, Postel, Millegem, Belle, jae selfs eenige uyt de Meyerye en land van Luyk.

Naer dese hooger liggende dorpen soude men daer naer dese selve vaerte connen prolongeren, te meer om dat alle dese dorpen voorsien syn niet alleen van graenen en hout, maer nog meer van moeren de welke meest uyt hoofde van de swaere onkosten aen vragten, by gebrek van vaerte sullen blyven liggen.

Dese vaerte, volgens den landmeter A. Meulemans, sal lang syn 3391 roeden, van 20 voet in de roede oft ontrent 3 1/4 uren. De breedte der vaerte soude syn, beneden op de grond 8. voeten en bovenkant 16. a 18. voeten, de breedte van den dyken souden syn van den selve breedte, dus in het geheel breed 3 roeden. De diepte moet syn 5. a 6. voeten, dog soo wanneer 3. voeten diep gegraven en dese aerde op de kanten gelyd word, geeft eene genogsame diepte voor platte schuyten.

Het verval van het water in de geheele vaerte sal syn 15. voeten, 8. en 3/4 duymen, soo dat hier souden noodig syn 5. sassen oft spuyen.

De bruggen die er bevonden syn noodig te wesen om aen nimand eenige communicatie met syne erven oft naburige plaetsen af te snyden syn 26 in getal.

Daer moeten syn ten minste 10. schuyten, die breed syn 8. voeten en lang 30. oft soo dat die bevatten connen de quantityt van b. v. 10. kerren graen ; moet ook nog syn bequaem huys aen het begin der vaerte voor eenen directeur oft facteur met een peirdestal en genogsame solder en plaetse voor de daer aencomende goederen.

Behalven dit huys moet er syn aen oft ontrent ider sasse oft spuye, die soo veel doenelyk sullen geplaeyst syn tegenover de dorpen, die van het gerief deser vaerte sullen profiteren, nog een minder oft cleinder huys voor eenen ondercommissaris en oppasser op sassen en sullen vier diergelyke huyskens genogaem syn.

De becosteningen tot het maecken van alle het gene voors. is, belopen volgens calculatie van des overstaende, soo als volgt :

Voor het graven der vaerte gerekent op 3 gulden een roede lengte.
dus hier voor 3391 roeden 10173 — 0 — 0

Voor de sassen ter breedte van 10. voeten en maer bestaende in twee deuren, triangels gewyse tegen malkanderen aansluitende ter hoogte van 6. voeten ider getaxeert op 500. gulden, compt voor 5.
dito op 2500 — 0 — 0

Voor 26 bruggen ook lang 10. voeten a rata van 300. gulden ider compt samen op 7800 — 0 — 0

Ider schuyte getaxeert op 300 gulden, facit voor 10 dito 3000 — 0 — 0

Het eerste huys voor den directeur word geschat op 6000 — 0 — 0

De vier ander huyskens ider op 1500 guld. maekt samen
6000 — 0 — 0

Soo dat allen de costen soude monteren samen tot 35473 — 0 — 0
Maer alsoo de Eerw^{de}. en Edelste Heeren Staten gratieuselyk wel
hebben willen toestaen aen de ondernemers van dese vaerte eene
sommen van 20000 — 0 — 0

sonder eenig deel ofte directie oft eygendom, jae sonder van eenige
der emolumenten oft profyten te willen profiteren, soude hier voor
de ondernemers maer resteren te becostigen eene somme van

15473 — 0 — 0

Laet ons hier nog ten overvloede by supponeren voor al het gene
te weinig souden getaxeert syn en om effen getal te hebben

4527 — 0 — 0

Souden de oncosten op het hoogste geloopen tot 20000 — 0 — 0

Dese 20000 guld. soude men vinden by inschryvinge die verdeelen-
de in 20. actien oft portien doende idere actie 1000. guld. waer in
ider dorpe oft plaetse ontrent dese vaerte gelegen oft daer van can
profiteren, ofte soo wie daer in grootelyks soude geïnteresseert syn,
ten minste eene actie behoorde te nemen, dog de grootere plaetsen
meer als eene actie, en by gebrek van dese, oft sommige deser sal
ideren particulieren vry staen, hier inne soo vele actien oft portien
te nemen als het hem sal believen, te weten van degene die bevonden
worden te manqueren.

Ideren actionist oft deel-hebber sal syne stemmen hebben, ende
sooveel stemmen als actien in alle het gene nopens dese vaerte te
verhandelen sal syn, dog voor de dagelykse comende voorcomen af-
fairens, sullen by meerderhyt van stemmen, eenen oft meer gecom-
mitteert worden om die reguleren, reserverende nogtans de saken
van importantie voor de generaele convocatie, van de geïnteresser-
dens ofte deel-hebbers, die ten minste eens 's jaers sal plaetse heb-
ben, ende alwaer de presidentie sal syn aen die, den welken de
meeste actien hier inne is hebbende, ende tot welke congregatie ofte
by een compste, ider deel-hebbende plaetse oft particulieres sal een
oft twee committeren, ten eynde te reguleren ende te statueren, het-
gene alhier by meerderhyd van stemmen sal goedgevonden worden
te behooren, soo als ook om te aenhooren eene exacte rekening en
bewys, van alle uytgeeff en ontfangst ende den boni, pro rata van
hunne actien onder malkanderen te verdeelen.

De deel-hebbers oft geïnteresseerdens sullen aen desen boni moe-
ten laeten corten ter proportie van hunne actien, alle de ontcosten
die dat jaer aen de vaerte sullen geresen syn, bestaende voor soo
veel men weet in het volgende :

Ten eerste de jaerlykse hure van den grond der vaerte, die men
om vele redenen niet soude coopen, maer in jaerlykse hure nemen

voor soo lang de vaerte soude gebruykt worden oft bevaeren, ende waer voor men alhier 's jaerlyks soude betalen a rata van 15. guld. per boinder (alsoo er vele heyden en gemeentens onder syn) ofte andersints, soo als dat by octroy sal geordonneert worden, te weten dry mael 3391. roeden synde 25 en 1/2 boinder eene somme van 384 — 10 — 0 ; dog om dit soo wel als de andere ontcosten op het hoogste te nemen, stelt men dat op s'jaers 400 — 0 — 0

Hier by nog voor het onderhoud der vaerte, schuyten, bruggen, sassen etc. eene somme van 1000 guldens, maer alsoo uyt hoofde van den plantagie, die samen sal groot syn ruym 2. boinders en waer voor ligtelyk de tegenliggende dorpen het schoonhouden der vaerten, ingevalle canten te vernieuwen en verdere handwerken te doen (dat geen bruggen, sassen oft schuyten en raectt) wel sylle willen op sig nemen, wel soude mogen corten eene somme van 200 guld. soude alhier nog blyven eene somme van 800 — 0 — 0

Ende eyndelyk voor de trekpeirden waer voor gerekent voor ider ryse 3 guld. en gesupponeert dat men de vaerte op een jaer soude connen gebruyken ten lyde van 35 weken maekt voor tweemaal s' weeks eene somme van 210 — 0 — 0

Hetgene alle samen souden beloopen tot eene somme van 1410 — 0 — 0

Hiervan gecort de huere van de 5 huysen de welke gemerckt, de neiringe en cleine profyten van vragten, die tot de quantityt van een kerre niet en comen, die men aen desselfs pagters soude laeten (dog onder stipulatie van noyt meer daer voor te vragen als de helligt van het gene eehe voerman daer voor soude vragen) hier wel mogen d'een door d'ander getaxeert worden op 30. guld. samen eene somme van 150 — 0 — 0

Soude overblyven s'jaers te moeten contribuieren eene somme van 1260 — 0 — 0

Laet ons dese al wederom op het hoogste nemen in effen getal, compt hier f. 1300 — 0 — 0

Dese 1300 gulden verdeelt onder 20 deelhebbers compt voor ider actie 65 — 0 — 0

Waerby genomen den intrest van 1000 guld. à 3 1/2 per 100 id. nog een s'jaerlyks 35 — 0 — 0

f. samen 100 — 0 — 0

Om dese te vinden voor ider actie moeten der maer 1500. karren van alle de by oft ontrent gelegen plaetsen versonden worden langs dese vaerte, ende maer 500. worden aengehaelt en gevragt voor de vragt maer eenen gulden voor de quantiteyt van een kerre, is samen 200 gulden, synde just voor ider actie dese vorengem. 100 — 0 — 0 en alsdan (genomen dat ider kerre andersints soude moeten costen de somme van 3 guldens) soude de particuliere van soo een gemeente

voor ider kerre nog profiteere 2. gulden, gene op ider viertel graen soude maeken by naer 7 stuyvers.

Dog alsoo in dese suppositie het voordeel egael is, soo aendeelhebbers als andere en dat het niet onredelyk schynt dat de gene, die hier inne syn actie nemende, ook voor de andere gefavoriseert syn, sal men ten dien eynde de vragten wat hooger supponeeren, ende die stellen b. v. voor de quantityt van een kerre op 30. stuyvers (altyd nogtans regarde nemende op de weirde van de vragt). Dit soude op de 2000. kerre nog uyt maeken eene somme van 1000 gulden, en dus voor suyver winste op ider actie de somme van 50 gulden, en bleef voor de particuliere nog 30 stuyvers per kerre oft circa 5 stuyvers per viertel graen.

Men laet nu verder op dit voorbeeld aen de heere respectieve wethouder in overweginge te nemen, ontrent hoeveel kerren hunnen respectieve gemeentenaers soude connen versenden oft noodig hebben, en hier verder uyt te colligeren en oordeelen van de naburige plaetsen ende finalyk besluyten wat groot voordeel soo eene vaerte souden connen bybrengen, gemerkt dat sonder eenige exaggeratie wel mag gesupponeert worden dat ten minste het dobbel van de hier boven gesupponeerde quantityt van vragten sal bevonden worden, ende alsoo eene actie alleen van 1000 guld. voor intrest soude s'jaers opbrengen verre over de 200. gulden sonder dan nog het voordeel van de particuliere, die dese vaerte soude gebruyken ; ende finalyk laet men aen de selve heeren wethouders in ernstige consideratie te nemen dat ingevalle sy lieden dese favorable occasie laeten voorbygaen, ende van dien gratieusen offer van den Eerw. Heer Staten (wiens oogwit niet anders is als s'lants welwesen) niet en willen profiteren, dat hun sulks noyt meer en wille sal gepresenteert worden, ende tenwaer misschien eenige vremde hier innen de wetten aen ons quamen voorschryven dat dit project sal sonder effekt blyven, en oft derhalven niet voordeeliger ende loffelyker soude syn UE te vervoegen by die van den welke men alreadys voor 5 à 6 actien versekert is, als dat de naekomenlingen voor altyt uw laffhartighyd in het behertigen van uw eygen en hun welvaren souden blameren

Dese nogtans onder oodmoedige correctie van des beter verstaende

V.

NOVEMBER 1785.

KONTRAKT VOOR DE AANDEELHOUDERS.

Wij onderschreven, reedts by eijgenhandige inscriptie deel ende actie hebbende, ofte die bij gelijke onderteekeninghe deser conditie ende voorwaarden deel en actie syn nemende, in eene begonne socie-

lijt tot het maken, ten uijtvoer brengen, en dan verder te blyven onderhouden, van een canael ofte vaerte van onder de vrijhyd Geel uijt de reviere de Nethe aldaer, tot wederom in die selve revier ter plaetse alwaer die bevaerbaer is, hebben naer genoeghsame delibereatie goed gevonden ende verstaen, sekere onse, des aengaende, conventie ende deelneminghe in dese societyt in de maent August : 1789, bij ende midts dese te vernieuwen, ratifieeren, en bekragtigen, daer en boven, conform aen de vierde conditie in gemelde actie van inscriptie, te vermeerderen ende te vergrooten de geseyde vaerte, soo als wy by ende midts dese sijn vernieuwende, ratificerende en vermeerderende in voegen en manieren als volght :

In den eersten was en is nogh conditie dat men naer het bekomen van het noodigh octroy van H. H. K. K. Hoogheden, om het geprojecteert werck der vaerte te beginnen, ideren deelnemer naer rato van syne actie oft actien sal fornieren alsulke somme gelde, als bij meerderhyd van stemmen der deelnemers in de daer toe voor af gaende vergaderingh der selve, sal goed en noodigh gevonden en gestatueert worden.

Ten tweeden dat de deelnemers dese fourninge op den selven voet successivelyk sullen blyven continueren, tot dat de geheele vaerte mel op- en dependientien sal voltrokken syn en het gene dan verders sal noodigh geoordeelt worden.

Ten derden, dat dese alsoo te fournieren penningen sullen gestelt worden in handen van eenen oft meer der actionisten, den welke ofte welcke daertoe is gem. vergaderingh sal gecommitteert worden, en daer uyt te betalen de wercklieden en materialen die tot het voltrekken der vaerte sullen noodigh geoordeelt worden.

Ten vierden, dat iederen deelhebber naer proportie van syne actie oft actien, sal blyven instaan ende reponderen voor alle de bekostingen die door de vergaderde actionisten by meerderhyd van stemmen sullen noodigh oft goed gevonden worden, soo tot onderhoudinghe, verlenginghe oft verbeteringhe der vaerte, ofte daer aen gehoorrende te doen.

Ende uyt craghte van desen articul werd alhier ten vijfde (daer aen conform) gestatueert ende bevestight, dat gelijk wij bij vorige en voorm. acte van deel-neminghe, hadden verstaen de vaerte te maken, niet verder als tot ontrent de soo genaemde Hillebrugh, agter Herentout ende dat ter breedte van 16. à 18. voeten, wy naer datum hebben goed ende noodigh gevonden, en alsno gh sijn goed en noodigh vindende, die te maken van beneden den Wildertse meulen onder Geel, tot aen de soo genaemde Nieuwe Clets by Lier, ten eynde aldaer van het zee-getyde, tot gestadigere navigatie te kunnen profiteren ende sulks ten breedte van 22. à 23. voeten, aller volgens de caerte figuratief daer van geformeert door den Land-meter A. Meulemans, waer van wy midts dese ons bekennen genoeghsaem te syn onderricht. Ende vermids door dese verbreedingh en verlenginghe de

onkosten (waertoe wij ons verplicht hebben), soo veel hooger sullen belooopen, hebben wy dese onse societijt, die by ons eerste was verdeelt onder 20 actionisten, bij het tegenwoordig gebraght in 25. dito ofte soo veel actie-nemers als er daer toe hun sullen presentéren, wel dat ider actie niet minder sal syn als van duijsent gulden : dat is dat ideren actionist sal instaan tot de bekostinge der vaerte, en al wat daer aen klevende is, ten minste een voor duijsent gulden. Ende aldus (alsoo ider actie in dese societyt eene stemme is uytmakende) bij aldien sigh imand souwde presentéren om een half actie, ofte selfs een vierde oft minder deel te nemen, tgene wij dan ook sullen acceptéren, soo sal desen geene stem hebben, als voor soo veel men dese mindere portie met andere diergelyke souwde vervoegen, om daer van te ramen eene actie en eene stem te forméren, die dan bij deputatie onder hun, stem souwde hebben, met de andere actionisten, gelijk sy daer ook (reden naer proportie van hunne verdeelde actie), mede sullen instaan tot alle de bekostigingen, die tot het maken der vaerte ende desselfs in standhouwdinge sullen noodigh syn.

Ten vijfden, dat wij dan ook naer proportie van onse respectieve actien en deelen voor intrest en indemnificatie van onse gefournierde penningen ende tot verder onderhoud der selve sullen genieten bij jaerlykse dividende, ofte verdeelinge alle de emolumenten ende profyten uyt de vaerte, wegens vrachten, salsgelden, ofte waer van het souwde wesen, sullen proveniëren, ende naer afhouwdinge van de gedane ofte te doen onkosten en noodige betalingen sullen overschieten.

Eyndelyk is conditie, dat ingevalle men tot de noodige penningen bij gebrek van deelnemers niet konde geraken, ofte dat bij gebrek van de noodige permissie en octroij ons geprojecteert werck souwde onderblyven, dat in dien gevalle de inscriptie ofte deel-neminge voor nul en van geender weirde sal gehouwd worden.

Alle welke poincten en articulen wij onderget. deel-nemeren ofte actionisten, prorata van onse actien, als bij onse onderteekeninge staet uytgedrukt, verklaren te sullen naerkomen ende aghtervolgen onder obligatie ende verband als naer reghte.

Ende omme te komen tot het effectuëren van het gemeld geprojecteert werk, soo constituëren wy by het ende midts desen ende onwederroepelyk ons te presentéren requeste aen H. H. K. K. Hoogheden, en verders dan het noodigh sal wesen, tot het bekomen van octroij tot het mogen maken ende te graven de voorgementioneerde vaerte op de voordeelighste wyse als het aen gemelde Heer geconstitueerde goed-duncken sal te versoekende, geloovende allen t'gene den selven Heer geconstitueerde des wegens sal hebben verricht te sullen houwden voor goed, vast ende van weirde, onder verband als naer reghte.

Aldus gedaen desen 9 bris 1785.

VI.

INSCHRIJVINGEN.

Wij ondergeteekende, naer al vorens inspectie en volcomen onder-richtinge gehadt te hebben van seker plan en project van eene canale ofte vaerte, te graeven van uyt de reviere de Nethe onder Gheel, tot in de selve reviere ontrent Hille Brugge voorby Herenthout, volgens welck project de te doen onkosten midtsgaders de te provenierene emolumenten soude verdeelt worden in twintige actien ofte deelen, verclaeren by ende mits desen te willen ende te sullen deel ende portie nemen in dese voor het gemeyne best soo voordeelige societyt, ende voor soo veele actien, als wy hieronder bij eygenhandige onderteekeninge respectie sullen exprimeren en by voegen, sullen instaan, in voegen ende manieren als volght.

Ten eersten dat wy naer het bekomen van het noodigh octorije en permissie der Hooge Overheydt, om het geprojecteert werk te beginnen, sullen fournieren alsulcken somme uyt onse respectie actien, als by voor afgaende vergaederinge der deelnemers, bij meerderheydt van stemmen, sal goedt gevonden ende gestatueert worden.

Ten tweeden dat wy die gedeelteleycke fournieringe oft geschietinge sullen successive blyven econtinueren tot de te doene onkosten, tot dat de geheele vaerte sal voltrocken ende bevaerbaer gemaekt seyn.

Wel verstaende dat

Ten derden de voorn. penningen sullen gestelt worden in handen van eenen ofte meer der actionisten, die daer toe bij meerderheydt van stemmen door de gemelde vergaederinge sal ofte sullen gecommiteert worden, ende sulckx om daer uijt te betaelen de wercklieden ende materialen die sy tot het maecken ende voltrecken der vaerte sullen bevinden noodigh te syn.

Ten vierden dat wy oock naer proportie van onse respectie actien sullen instaan ende responderen voor de bekostingen, die door de vergaederde actionisten bij meerderheijdt van stemmen sullen goedt gevonden ende voordeeligh geoordeelt worden tot onderhouwinge, verlenginge, verbeteringe, en al het gene aen de gemelde vaerte en actionisten oft deel-hebbers souwde profytelijck ofte noodigh konnen syn.

Ten vyfden dat wy dan oock naer proportie onser respectie actien, voor intrest van onse te fournierene penningen, ende voor onse idemnificatie sullen genieten bij jaerlycsche dividende ofte verdelinge, alle de emolumenten en profijten, die uyt de sas-gelden ende belastingen die door de gebruyckers der vaert sullen betaelt worden.

En eyndeleyck onder expresse conditie, dat ingevalle men tot de noodige penningen bij inschryvinge van deel-nemers, ofte tot bij het bewust project gementioneerde twintigh actien niet konde kennen

ofte geraecken, ofte andersints by gebrek van noodige permissie het werck soude onderbleyven, dese onse respectieue inscriptie ende onderteeckeninge van nul en geenderweerde sal gehouden worden, beloven wy ondergeteeckende, t'sy volgens het bekent plan, t'sy volgens dat de deel-nemers oft actionisten bij meerderheijdt van stemmen (alleydt pro rata van hunne actien) sullen goetvinden daer inne te veranderen, en verbeteren de gemelde vaerte sullen maecken ende volltrecken, alles sonder bedrogh oft argelist en onder verbondt als naer rechte.

Den Seer Eerweerigen Heer G. Hermans, abb. Tong.
cum suis nemt hier inne vyf actien.

L. J. Brems, pastor in Herenthout S. Peter neemt twee actien hier inne.

J. J. Reyners, nemt eene actie.

A. J. Peetermans nemt een ditto.

D. E. Hermans, een actie.

J. L. Le Bon, een half actie.

Jos. Mich. Barth, een half actie.

Josephus Victorinus Verboven, voor een half actie met Albertus Meulemans voor d'ander helft.

P. Wuyts nemt twee en een halve actie.

VII.

VOORGEHOUDEN BEZWAREN.

Antwoordt ofte aenteekeninge op eenen brief gedagteekent tot Geel 7bris aen eenen heer tot Antwerpen.

Myn Heer,

Onder UL. correctie, neme de vryheyd hier te stellen myn gevoelen en U. E. te informeren dat ik de assertiën in UL. geëerde begrepen niet generalyk kan omhelzen, namentlyk in de volgende punten.

1°). Dat de vaerte de daer-aen-liggende dorpen soude gelyk maken aen die by Antwerpen syn liggende ; want behalven dat den grond noyt soo goed en is geweest, nogte sal worden in de Kempen als hy is by Antwerpen, soo hebben de laatsgemelde dorpen het gemak dat men alles naer de stad brengt oft voert als men wilt ende wel gelegen vind, en dat men dit met geene of zeer klyne kosten kan doen, daer de aen-de-geprojecteerde-vaert-liggende dorpen dat noyt souden kunnen doen, nogte na hun gemak en gelieven, en jae verscheyde hofgewassen soude het schaedelyk syn te vervoeren, als dikwils in de steden beterkoop, als in de dorpen van de Kempen.

2°) UE. telt 18 dorpen alle binnen de twee uren of wynig meer. Ik meene die te vinden sullen wesen, maer dat er daer onder syn die soo naer by de steden syn als by de vaert ; dat het een dorp van die

18 door het ander in tiende opbrengt 1000 veertel, is my moyelyk om te gelooven ; want verscheyde van die en brengen geen 400 veertel op. en sommige, hoe wel niet klyn, soo als Mol en Olmen, hebben volgens 't geen my door de inwoonders verhaelt is, niets te verzenden, als konnende hunne producten van graen door hun en hunne beesten consumeren. Maer genomen die calculatie just te syn, soude dan nog niet derven gelooven dat er de helligt van de 100.000 resterende veertelen (afgetrokken het saed-goed, en consomptie der gemelde 18 dorpen) langs de vaert sal getrokken worden, vermits men dagelyks ziet dat de dorpen Iteghen, Herenthout, Berlaer, Gestel, Bevel, Kessel, liggende aen of by de reviere en waer van het vierste geen dag varens noodig heeft om tot Lier te komen, het water niet gebruyken welk, mys dunkens, zag men daer profyt in, voor seker gepractiseert soude worden, ten minste van de laets-gemelde, welk nog eenigsins het voordeel van den vloed en ebbe genieten.

3°) Dat UE. zegt, dat er van de limietrophe plaetsen getrokken word om het gene vervoerd is te suppleren, en vervolgens dat er per veertel 9. stuyv. kosten op uytgaen eer het graen tot sijne destinatie is, staen ik geerne toe ; maer sien niet in wat dit de vaert bevoordeelt, want den boer die twee mylen van de vaert is en dikwils niet veel meer van Turnhout of andere grensen, al moet syn graen of 't geen hij suppleert, gevoerd worden tot Breda of elders, sal daer om de vaert (door wiens middel het ligter tot Breda oft elders konde vervoerd worden), niet naederen, als hij op de grenzen soo veel oft ontrent krygt als aen de vaert.

4°) Art. 4 reket UE. dat er 5 st. par veertel soude kunnen gewonnen worden en hetgene door de vaert soude vervoerd worden, tegens het gene per as soude over Turnhout ofte andere grensen Holland in trekken. Dit schynt my den boer, die syn graen derwaerts in levert, niet aen te gaen, soo reeds art. 3 gemeld hebbe, mits dit schynt te komen ten kosten der Hollanders oft in hun gebied woonende boeren. Want sal by exempel eenen boer van Lichtaert, Castel, Tielen, Dessel, Rethy, enz. die nae Turnhout of Arendonck syn graen vervoerd, alwaer het ruym soo veel geld af sal gelden, als hier aen de vaert, sal hy, zeg ik, al moet syn graen oft gene hy hierdoor suppleert per as verder vervoerd worden tot Breda, er nog voor vrugt kosten, 6, 7 of meer st., daer het anders langs de vaert en ander water soude kunnen aengevoerd worden voor 4 of 5 st., minder hebben als dat hy de vaert gebruykte ?

5°) 'T Gene UE. in art. 5 meld, heb ik gehooft door experte ook op een derde, jae de helligt meer geschat te worden.

Het gene art. 6 gesegd word, dat de boer de merckt wil sien, schynt maer al te waer. en dit soo om dat hy van den prys die op de merckt dikwils klimt of daelt volgens aenvoer der graenen, wilt versekert syn (welk hy aen de vaert noyt kan vast weten en waer hy syn graen niet kan op zette als 's hem niet genoeg en geld), als om dat hy, van

het gene hy noodig heeft of zoekt te koopen, keus wil hebben, welke hy noyt buyten soo kan vinden, al waren daer vol magasynen opgericht, als in de stad. De onkosten by winter tyd syn hem soo wynig dat hy ze niet veel en agt ; want syn speys voor sich en syn peerd of as mede voerende. verteert hy dikwils geenen halven gulden, welken hy ook en meerder sal moeten besteden voor vragt-loon aen de vaert. Boven dit vaert hy ter stad nae syn geliefte in 't midden des winters, of als hem de merckt het hoogste schynt, welk hy langs de vaert niet kan doen, als hem gelieft of best soude dunken.

De andere pointen laet ik passeren, maer meene volgens dese aenteekeningen (welke ik oordeele op de waerheyd geground te syn) dat de winst noyt soo groot sal syn als UE. die calculeert ; jae dese tot de helligt noyt te sullen komen ; waer by geconsidereert het perykel der instandvastigen grond (welken men reeds genoegsaem siet invallen) het doorbreken der dijken en andere onheylen, daer en boven de pooginge der stad Lier in de Kempenaers tot zich te trekken, etc. dunkt my voor de actionisten meerde perykel van verlies als hoop van winst over te syn.

Ik segge de pooginge der stad Lier, want ik heb hooren verhaelen van goeden kant, dat er reeds over de 30 duysend guld, van gemelde stad wegen syn geconsenteerd om eenen schoonen dyk te maeken Kempenwaerts, soo verre haer distrikt sich uytstrekt om den aenvoer der graenen te faciliteren, als men by middel van een vaert dien soude poogen te stremmen.

De Mol-Sluys by Lier sal men ook met geene kleine kosten weg krygen ; en bekvam men by requeste de vry door vaert sonder belastinge der schuyten, sonder twyffel sullen de Lierenaers ook bij requeste versoeken op den selven voet de vry vaert op de geprojecteerde canael, welk hun ligtelyk konde toe gestaen worden tot naeel der actionarissen, etc.

Myn Heer. Dit alles als boven onder UE. correctie, en om te voldoen aen UE. versoeck.

VIII.

REKWEST AAN DE LANDVOOGDEN.

Aan Hare Koninklijke Hoogheden, Gouverneurs generael dezer Nederlanden, etc.

Geven met schuldighste eerbiedighjd ende submissie te kennen den prelaet van Tongerloo en eenige dorpen van de Kempen, midsgaders eenige particuliere, alle aengewakkert door den iever voor het geneynebest, dat sij vresende dat niet tegenstaende al hunne industrie, spaersaemhjd en werksaemhjd, alleen niet de oude landerijen in desen omstreek, maer ook de nieuwelincks tot culture gebracht, in hunnen tegenwoirdigen staet niet sullen kunnen gehouwdn, bij-

sonderlijk zoo men nu noch meerder inculte gronden souwde willen defricieren, ende dat uijt hoofde dat het mest, tgene eensdeels bij gebrek van weiden en daer uijt volgende onmogelijkhijd om meerder vee te kunnen voeden ende anderdeels afgelegenthijd van groote steden of bevoerbaere revieren, altijd schaers en seer dier is geweest, van nu af en int toekomende nogh meer moeten verdeelt worden, ogt veel schaerser en dierder moet worden ; al langen tijd ten dier eijnde hebben gesoeght naer eenige middelen om het alhier soo noodigh mest, dat tegenwoordig meer voor de vraght moet kosten als de weirde dessefs importeert, wat beter koop kunnen overbrengen, en tot nog toe geen ander middel hebben gevonden als om het mest met schip oft schuyt te kunnen transporteren.

De supplianten naert exempel van hunnen voorvader aen welkers sorge, spaersaemhijd en industrie de bevolkinge en subsistentie van den Kempen moet toegeschreven worden, hadden uyt dien ingeboren iever en drift tot vervoorderingh en verbeteringh van den akkerbouw ook al geprojecteert om de reviere, de groote Nethe, bevaerbaer te maken : maer al soo dese om de wedersijts geinnondeert sijnde weiden en vervolgens de schuyten niet kunnen getrokken worden ; en wanneer de inondatie ophoudt, die reviere op vele plaetsen nauwelijks een voet water heeft, souwde die moeten sijn gediept geweest, en vermidts den grond voor een groot deel van ijser-steen is, en dat die revieren van Geel aff tot Lier toe langhs haer serpentieven cours, ontrent 20 uren langh is, souwde die onkosten tot een onnoemlijke somme belooopen hebben, — en hebbe geoordeelt den eeninghsten middel te sijn een nieuw canael ofte vaerte te graven die veel minder souwde kosten.

De natuur die den Kempen heeft onttrokken de vruegthbaere aerde, heeft behalven de industrie en werksaemhijd aen d'inwoonders ook gegeven een seer favorabel terrain, om voor kleinen prijs canalen te kunnen graven, en daarmede het defect van den grond door het gemakkelijk overvoeren van het mest te suppleren.

Dusdanigen terrain hebben de supplianten bij herhaelde metingen bevonden van de vrijhijd Geel tot de stad Lier, waer men het water konde trekken uijt de reviere de Nethe, ontrent de eerst genoemde plaetse, en sigh ontlasten in de selve reviere alwaer die begint bevaerbaer te worden.

Men hadden daervan een kaerte figuratief laten dressereb, en het selve aen de Staten van Brabant, nu besigh sijnde met middelen te bereiden, alhoewel voornamentlijk door steenwegen, tot vervoorderingh van d'agriculture en commercie, vertoont, met suplieke om soo een voordeeligh werk op s'lants kosten te willen versorgen.

Volgens dese carte figuratief souwde de vaert met de twee dijken en buijten-gragten mer breed geweest hebben drij roeden te samen et mar ter lengte van 3 1/4 ure, te weten van Geel tot de soo gen. Hillgebrugh, sijnde nogh twee uere van Lier, waervan de noodige

onkosten volgens de daer bijgevoegde calculatie mar soude beloo-
pen op circa 41 M. gulden.

De Heeren Staten hebben niet goed gevonden dese vaert op s'lands
kosten te laten maken, maer overtuylt van het sekere voordeel, dat
dese vaerte moeste bijbrengen, hebben aen den suppliant en aen
wie het werk souwde willen ondernemen voor een don gratuit toe-
geseijd eene somme van 20 M. gld. Dese somme heeft de eerste de
supplianten aangemoedicht met s'gh met cenige wel geïntentioneer-
de voor t' gemeijn best te associëren ten eijnde gesamerder hand de
verdere noodigh sijnde penningen te fourneeren, die hij daer toe
hadde aenzoght bij forme van societijdt de verder te doene onkosten
samerderhand te dragen en dat soo beijlsaem werck op alle moge-
lijke manieren te betraghten ende te effectueren. Dese dan geas-
socieerde hebben voor eerst goed gevonden het eerste plan te ver-
grooten en niet alleen de vaerte met 6 voet te verbreden, maer ze
ook te verlengen, soo gelijk alhier in de gevoeghde Caerte figura-
tiffe sub no 1, en bijgevoeght projekt no 2. Volgens welke de vaerte
soude beginnen onder de vrijheid Geel en aldaer haer water ne-
men tijt de reviere de Grootte Nethe en souwde haer cours nemen
tusschen en langhs de volgende dorpen, te weten : Oevel, Oolen,
Norderwijk, Morckhoven, Herentals, Kessel en Bevel op de Noort-
sijde, en Oosterloo, Endertham, Vorst, Veirle, Sammel, Westerloo,
Tongerloo, Soerle, Wiekevorst, Itegem op de suydside ; haer selven
te leste ontlastende in die selve reviere, een klein half ure van Lier,
alwaer men bij beneficie van flux en reflux ten allen tijden kan
varen, en souwde aldus langh sijn circa vijff uren.

De breedte der vaert is genomen met de dijken en buijten slooten
op 4 roeden off 3 1/4 roeden, sive 70 voeten, waervan 18 voeten voor
die vaerte, 40 voeten voor de dijken, 12 voeten voor de buijten sloo-
ten. De vaert souwde diep sijn 5 en 6 voeten. Het verval der vaerte
is 21 voeten, soo dat men souwde noodigh hebben 7 sluysen van 3
voeten val. De bruggen souwde moeten sijn ten getallen van 20.

Men souwde maken 2 grooten schuyten, die souwde breed sijn
10 voeten en langh 35 voeten, sijnde voor den beginnen genoegh-
saem om alle weken twee schuijten af te veren, en soo veel weder
te keeren, dogh den tijt soo danigh gereguleert, dat dese malkan-
dere neijt moeten rencontreren, want andersints souwde de vaerte
moeten breeder sijn, met nogh eenige mindere schuijtjes.

Met souwde ook maken tot Geel aen het begin der vaerte een huijs
voor eenen directeur der vaerte, ruim en bequaem om aldaer een
partije aenkomende graen en andere kempense producten te bergen
en samen om aldaer alle aengehaelde noodwendigheden, bijsonder-
lijk tot de akkerbouw, als calck, assche, etc. ten allen tijde in ge-
reedhijdt te hebben. Diergelijke commoditijdt dat men souwde sor-
gen om te maken, tegenover ider dorp, te ware dese door particu-

liere souwde gemaakt worden waermee men die koste souwde kunnen sparen, t'gene andersints voor den ondernemer wel soo profijtelijk souwde sijn.

De supplianten verplichten hun niet alleen tot het fournieren van dese te doene oncosten, maer oock tot het jaerlijks onderhoud van dese vaert en al wat daer van dependerende is, maer oock tot de jaerlijkse betalinge van den grond ofte erve, bestaende in 48 bunderen, 16 roeden, die sij bij gebrek van genoeghsaemen penningen niet en kunnen koopen ofte betalen : maer souwden die overnemen in huer of erfpaght, volgens tauxaet van des verstaende, geconsidereert de gewoonlijke prijs volgens diergelijke gronden als nu verhuert worden.

Tot verhael van dese jaerlijkse te fournieren penningen, soo als mede voor eenige indemnissatie van de gefournierde actien, soudan de ondernemers genieten allentgeen sij bij hunnen vraghten soudan kunnen ontfangen, hun verbindende te eersten van alle het gene iemand, wie het sij, sal willen af of aengebraght te hebben, sullen doen leveren, sonder nogtans oijt meer te vragen als een derde deel van t'gene eene dergelijke vraght per asch souwde komen te kosten.

Van de voorschreven emolumenten der vraghte soo als mede van plantagie, visschen, als oock van de jaerlijkse contributie van oncosten, souwde men alle jaren op sekere gestelde dagen vergaderen om exacte rekeningh van den boni (ev. mali) onder den suppliant en alle de gene die mede sullen willen deel nemen, geen uijtgenomen, pro rata van hunne actie of actien te verdeelen.

Item in dese vergaderingh souwde geen andere sessie oft stem hebben, als die dewelke ten minste 1000 guld. sullen hebben gecontribueert. Die van mindre insettinge sullen samen soo veel stem in de sessie hebben, als sij samen 1000 gl. hebben uytgemaakt.

Dogh alsoo alle het gene voorsch. is nieyt en sijn als enkele projecten en van geen effect en kunnen sijn sonder expresse goedkeuringen en aggreatie van hunne H. H. Hoogheden, soo ist dat de supplianten hun eerbiedigh recours nemen tot desen hove, ootmoedigh supplicerende, dat het H. H. Hoogheden magh behagen, van dese hunnen voor het gemeyne best soo heylsamen voornemens te willen begunstigen, de selve te approberen en agreëren, daer toe verleenende behoorlijke octroij in forma om het gen. plan ten behoorlijke effect te kunnen brengen.

Waer toe dan nog sal noodigh sijn dat uw K. K. Hoogheden gratieuselijk gelieven toe te staen dat de supplianten de noodige erven tot de vaerte met den wedersijdsen dijk en sloot tot het aflijden van 't water mogen huren tegen den prijs soo als diergelijke erven aldaer gewoon sijn verhuert te worden, soo nogtans dat men altijd

daernaer de selve regt redimeren kan tegen den prijs a 4. ten honderde (1).

Ten tweede (2) dat vermits de moleneer van Oystel dikwils overvloed heeft van water, dat hij daarom moet langs eene sij-sluijse laten loopen om de aenliggende weiden niet te inonderen en aen den selven verbode worde van oijt eenigh water, dat hij te veel souwde hebben ofte al het boven sijnen pegel souwde sijn, langhs andere kanten te mogen laeten loopen, vooraleer dese vaerte van genoeghsaem water sal voorsien sijn, waertegen wij dan ook van onsen kant het overvloedigh water langs onse vaert over de sassen altijd sullen laten passeren ; dat door die van de stad Lier of eenigh andere eenigh obstakel ofte beletsel door sluijsen ofte vast liggende bruggen, waer door de doorvaart eenighsints souwde konnen verhindert worden, moghe gestelt worden, ende gestelt sijnde sullen hebben te amoveren. Dat die van Lier geene impositie ofte lasten op de aldaer passerende vaertuijgen mogen invoorderen, soo als sij op die dewelke langhs de reviere de Nethe van hooger op aenkomende oft passerende pretenderende sijn.

---

1) Deze bepaling werd in de minuut als volgt veranderd :

Dat des suppliant de erve tot de vaerte met dijken en buitensloten, soo als ook voor de huijsinge, met enige roeden erve daer tot hoff, midtsgaders eenige overschietende hoekskens aen d'ander seijde andersints souwde genootsaekt sijn, om een brugge te leggen, sullen mogen in huer nemen, soo als bij taxaet van onpartijdige des verstaende, sulke soorten van erven dar ontrent gewoonlijk verhuert worden ; dat sij op deselfde maniere sullen laten taxeren hoe veel die soorte van erven aldar gewoonlijk verkocht worden, om tegen dien prijs daarnaer en soo haest de overschietende emolumenten der varte dat sullen permitteren die successive sonder verder octroij te mogen koopen.

2) Hier werd bij den tekst bijgevoegd als volgt :

Te versoeken 1) dat sij de noodige erven daer toe onder taxaet mogen onpachten, met de overschietende hoekskens ; 2) dat de moleneer van Oosterloo geordonneert worde geen water te laten loopen anders als hij tot het malen noodigh heeft langhs andere kanten als langhs dese vaerte : 3) dat nogt die van Lier nogh andere eenigh obstakel moge setten, door sluis ofte niet opslaende of niet draijende bruggen ; 4) dat die selve geen impositie en stellen ofte invoorderen op eenige passerende schuijten ; 5) dat eenige gemeenten sullen mogen geld lighten.

Over den Plaatsnaam Beersse of Beerse.

Even als het voor het grootste getal der Kempische dorpen het geval is, blijft de oorsprong onzer gemeente verborgen in de duisternis van de alleroudste tijden.

De schrijfwijze van onzen dorpsnaam heeft, in den loop der eeuwen, talrijke veranderingen ondergaan.

Trouwens, tot in het begin der vorige eeuw, bestond er geen vaste spelling, zoomin voor de plaatsnamen als voor de familienamen. Men teekende ze op, volgens de fonetiek, zooals men ze hoorde uitspreken. En wanneer men de oude oorkonden doorsnuffelt, dan is het een voortdurend overgaan, een bestendig schommelen van de eene spelling naar de andere en omgekeerd, zoodat men in hetzelfde boek, ja soms in hetzelfde bescheid, den plaatsnaam op twee, drie of meer verschillende wijzen geschreven vindt.

In een stuk van het jaar 1185 — het oudst rakende onze gemeente dat ons bekend is — schrijft men Berse (1). En die schrijfwijze houdt men aan gedurende de twee volgende eeuwen in al de oorkonden welke van dit archief deel uitmaken.

Wij geven hier eenige verdere voorbeelden meestal uit de archieven getrokken :

- 1251 — Berse — Cartularium van St. Michiel — Afbakening grenzen met Merxplas (Kreglinger) (2).
1266 — 1292 — Berze — Archief abdijs Park. — Taxandria 1931 — No 3. bl. 40 et seq.
1319 — Berse — Kerkarchief Beerse — Manuale No 17 — stichting beneficie O. L. V. — bl. 93, 94 (Afschrift v. h. origineel).
1330 — Baerse — Leroy — Charter van Hertog Jan III (Kreglinger).

---

(1) No 12 van het Cartularium van Grand-Bigard — Archives ecclesiastiques du Brabant — no 7791 — in het Rijksarchief.

(2) Volgens Hendrik Peeters : Barse. De bron is echter niet aangeduid.

- 1347 — Beirs — Kerkarchief — Manuale No 17 — stichting beneficie St. Jan Evangelist — bl. 97, 98 (Afschrift van het origineel).
- 1350 — Berze — Galesloot — Liste des Feudataires de Jean III, bl. 289.
- 1356 — Beerse — Clericus — 29 — Charter van Wencesleas (Kreglinger) (1).
- 1359 — Beirs — Gift van Arnould van Crayhem — Taxandria — 1931 — No 3. bl. 25 (Afschrift van het origineel).
- 1427 — Beers — Verkoop van Kerkgoederen — Goetschalckx — Bijdragen, VIII. 1909 — bl. 36.
- 1446 — Beerss — Uitspraak scheidsgerecht voor overgave kapelrij van O. L. V. — Kempisch Museum III.
- 1468 — Berse — Archief van Renesse — Extract van overgeven leenen in het jaer 1468.
- 1493 — Berze — Archief abdij Park — Taxandria 1931 — No 3, bl. 41.
- 1532 — Beerse — Cijns en Leenboek — Archief der Assendelfters te Oostmalle — Taxandria 1931. No 3. bl. 13.
- 1546 — Beersse — Kerkarchief Beersse — No 20 — losse stukken over renten en Cijnsen.
- 1557 — Register der Schepenen — Staatsarchief Antwerpen, No 32, bldz 1.
- 1559 — Bersse — Extract autentyck whten Leenboek van Brabant — Archief van Renesse, Oostmalle.
- 1560 — Bers — Miraeus I — Bul van Paus Pius IV (Kreglinger).
- 1567 — 1676 — Beersse — Thoonboek van Partijen — Prievaart archief.
- In de tweede helft der XVIe eeuw schrijft men meestal BEERSSE. Bij uitzondering treft men een anderen vorm aan. Later op het einde der XVI en in de XVIIIe eeuw schrijft men onverschillig met de dubbele of met de enkele s.
- 1622 — 1732 — Beirs — Beerse — Beers — Beurs (?) — Kerkarchief. — Manuale, No 12.
- 1620 — Beerze — Leen en Cijnsboek der Heeren van Renesse — Archief Oostmalle — Taxandria 1931 No 3, bl. 19.

---

(1) Volgens Hendrik Peeters : Baerse.

- 1632 — Beersse — Archief Turnhout — Bundel Beersse en Vosselaer — Proces Proost.
- 1649 — Beerse — Archief Abdij Park — Taxandria No 3, 1931. bl. 44.
- 1725 — Beirs — Archief Abdij Averbode — Taxandria No 3, 1931. bl. 37.
- 1749 — Beersse — Staatsarchief — Oorlogskosten 1744-49. XVIIe en XVIIIe eeuw — Beers — Beirs — Beersse — Kerkarchief No 32 — losse stukken over tienden.
- 1752 — Beersen — Archief abdij Averbode — Taxandria — 1931. No 3. bl. 38.
- 1737 — 1795 — Beersse — Beerse — Staatsarchief Antwerpen — Resolutieboeken.
- 1796 — Beirs — Archief Gerechtshof Turnhout — Reg. de Correspondance du directeur du jury — No 177. bldz. 186-187.

Indien het geschreven materiaal reeds een beeld levert van zulk verregaande verwardheid, wat moet het dan niet geweest zijn in die lang verwijderde, voorafgaande tijden, wanneer men alleen op mondelingsche overlevering kon steunen en hoeveel tusschenvormen zal de plaatsnaam wel niet gekend hebben van het oorspronkelijke vertrekpunt af, wijl hij eeuwen lang van 't een volk naar het andere, van 't een geslacht naar het volgende is overgegaan ?

Sinds ruim vijf kwartaat eeus scheen onze plaatsnaam zijn bepaalden vorm, met een dubbele s, te hebben gekregen. Het leek wel dat hij in dien vorm zou bestendig worden. En toch had hij zijn laatste avatar niet gekend.

Want zie ! onder voorwendsel van vereenvoudiging en logische spelling, komt men zijn dubbele s tot een enkele terug te brengen, in afwachting wellicht dat men, vroeg of laat, om wille eener meer doortastende vereenvoudiging, de operatie verder doordrijve met den gewraakten plaatsnaam ook nog van zijne eindletter e te ontlasten. (1).

* * *

---

(1) De eind e van Beersse maakt geen deel uit van den stam. 't is veeleer een datief met het voorzetsel te onderverstaan, gelijk en in Olmen, Oolen, Hoogstraeten enz. uit Olm, Ool en Hoogstraet enz.

Wat de naamaflleiding betreft, moeten wij ons met gissingen en veronderstellingen vergenoegen.

En die zijn er met de vleet, de eene al meer waarschijnlijk dan de andere.

Blijven wij niet stilstaan bij de verklaring door Gramaey gegeven waar hij schrijft : « Beersiam et Vosselariam ab ursis ac ranis dictos pagus » (1). Beersse en Vosselaer zoo geheeten volgens de Beren en de Vorschen. Vooreerst de geschiedschrijver verwacht hier het naburige Vosselaer met Vosselaer bij Hlerenthals. De naamaflleiding « Vorschenlaer (ranis) kan immers alleen toepassing hebben op de laatste gemeente. Wat Beerse betreft, is het zeker dat de Beren die in het ijstijdperk in onze gewesten rondwaalden, sinds verschillende duizende jaren verdwenen waren wanneer de mensch zich voor 't eerst in onze streek vertoonde. Het is dus zonder rede dat in het wapenschild, hetwelk Beersse over enkele jaren werd toegekend, twee beren prijken. (2)

Volgens sommigen (3) zou de oorsprong van den naam Beersse misschien te zoeken zijn in het oud Germaansch werkwoord « besen » dat jagen beteekent. Stellig moet onze streek, in vroegere tijden, zeer rijk geweest zijn aan water en ander wild, vermits de moerassen er afwisselden met dicht struikgewas en dat het kolenwoud — waarvan het Gierlschbosch of Grootenhout nog een armzalig overblijfsel is — zich tot de Zuid-Oostelijke grens onzer gemeente uitstrekte. De eerste bewoners zullen zich dan ook bij voorkeur toegelegd hebben op de jacht waar zij de bijzonderste bestanddeelen van hun voedsel in vonden.

Toch schijnt het ons gewaagd Beerse van « besen » af te leiden — want hoe legt men in dit geval het toevoegen uit

---

(1) Gramaey — Antw. bladz. 44.

(2) Het wapenschild van Beerse is wat men in de heraldiek een sprekend wapen noemt. Voorbeelden van dien aard treft men aan o. a. te Zonhoven en te Everghem welke het eerste eene zon, 't tweede een ever in hun schild voeren, alhoewel deze figuren geen betrekking hebben op den naamooorsprong. Zulks vindt men ook veelal in de familiewapens waar het meermaals voorkomt dat het heraldiek meubel eene zinspeling is op den naam.

(3) o. a. Professor Mansion.

van de letter r, die men altijd, van den beginne af, in de verschillende schrijfwijzen van onzen dorpsnaam aantreft. Het wegvallen eener letter laat zich gemakkelijker begrijpen dan het toevoegen zulk eener, vooral in het midden van een woord.

Een andere oplossing is diegene die gegrond is op het woord **Beer**, in den zin van mannelijk zwijn, ook **everzwijn**. Wilde dieren van die soort zal men hier destijds, wanneer onze verwijderde voorouders zich voor 't eerst op onzen bodem kwamen nederzetten, in groot getal aangetroffen hebben en, vermits verschillende dorpen van den omtrek : **Vosselaer**, **Vorselaer**, (1), **Gierle**, **Arendonck**, misschien ook **Raevens**, hun naam aan de dierenwereld schijnen te ontleenen, is het niet uitgesloten dat zulks voor **Beerse** insgelijks het geval is.

Op meer ernstigen grond echter schijnt de thesis te steunen die de benaming **Beerse** afleidt van den aard van den grond of van de aardrijkskundige ligging.

In die orde van gedachten hebben wij vooreerst het woord « **bar** » ruw, **onvruchtbaar**, wat overeenkomt met de gesteltenis van den oergrond alhier. 't Grootste gedeelte immers van ons huidig grondgebied leverde vroeger, en nog in de eerste eeuwen onzer tijdrekening, den aanblik eener uitgestrekte woestenis (de **Wildert**) doorregen met poelen en staande waters en waar niet anders op groeide dan gagel en heide en hier en daar wat struikgewas. **Förstemann** haalt een groot aantal riviernamen aan welke den stam « **Bar** » bevatten. Voor waterloopen echter heeft die benaming geen zin, wel voor een wilde, barre, onvruchtbare streek zooals de onze was.

Volgens **Verschueren's** « **Modern Woordenboek** » zou het woord **Beer** of **Baar** ook de beteekenis hebben van **moeras**. Dat **Beerse** in de voortijden een moerassige streek was, is ten overvloede bewezen door de plaatselijke toponymen zooals men ze terugvindt in de oude archiefstukken en waarvan enkele nog voortleven in de huidige volkstaal : de

---

(1) Professor **Mansion** leidt dien naam af van « **Furze** » **Angel-Saksisch** : **fyr** = Plaats waar stekende brem groeit.

Meiren, Meergoor, Ekstergoor, de Goorkens, Putgoor, Berkedonkven, Stekkeven, de Witvennen, het Oude venne, Vinckven, Zwaantjesven, Moerstraat, Papeuwoer, Duivelsmoerken, Moerken te Velde, Moerke bij den scherpengoor, Kattespoel, Echelspoel Smalbroeken, het Gebroeckt, Broeckstraat, Koeibroeck, Doollegen, enz. enz.

Talrijk zijn, volgens professor Carnoy, de Vlaamsche plaatsnamen waar het bestanddeel Ber, Beer de beteekenis heeft van slijk zooals in Berthem, Berthout, Berbroek (marais fangeux), Beirendrecht (pré boueux).

In eene studie over de Kempische riviernamen, in Taxandria (1) verschenen, ontleedt W. H. Claes het woord Beerse dat gevormd zou zijn uit de samentrekking van Beer en isse of ijs is waarschijnlijk keltisch even als het bestanddeel De dubbele ss zou dan een overblijfsel zijn van den ouderen vorm Beer isse waar de i eerst verdoofd en daarna verdwenen is onder den invloed van den klemtoon die op Beer valt. Dit taalkundig verschijnsel komt nog meer voor. De stam isse of ijs is waarschijnlijk keltisch even als het bestanddeel baar of beer, vermits men ze beiden verspreid vindt in verschillende streken tot ver buiten het Germaansch taalgebied.

Indien dus Beerse aan deze twee stammen, of aan een dezer, zijnen naam ontleent, dan zou 't ontstaan van ons dorp verschillende eeuwen teruggevoerd worden en tot het voorhistorisch tijdperk opklimmen. Zoo we de twee bestanddelen Beer en isse in den hooger aangehaalden zin samenvoegen, dan vinden wij dat de naam Beerse gevormd is uit twee woorden die ongeveer dezelfde beteekenis hebben, zoo veel als beek — beek.

Zulks is geen alleenstaande feit. Professor Mansion haalt er verschillende voorbeelden van aan (2). Doch meer aangewezen schijnt het ons het suffixe isse te voegen bij het woord Beer in den zin van slijk of moeras. Alzoo komen we tot de beteekenis van slijkachtige of moerassige beek, wat onze

---

(1) Over de riviernamen van Oud Taxandria. bldz. 126.

(2) Opus citat. blad, 24.

waterloopen in die verwijderde tijden ongetwijfeld zullen geweest, en thans nog grootendeels, zijn.

Wat die redeneering nog meer kracht bijzet is dat de Laak, de bijzonderste beek die ons grondgebied besproeit, dezelfde beteekenis heeft. « Laeke is een soortnaam, schrijft Van den Weghe (1), en heeft de beteekenis van beek gevormd door wateren van weiden en lage landen, dus uit staande wateren, plassen, poelen enz. » — Laak, van het latijn lacus = poel (2).

De Kempische praehistoriëker, L. Stroobant brengt nog een andere veronderstelling voor, krachtens dewelke de naam Beerse zou bestaan uit de twee bestanddeelen « Barre » borre, bron en « Sala » woning. Het zou dus oorspronkelijk geweest zijn Borsala of Barsala, dan Bersele, later in den volksmond allengs verkort, zoodanig dat van het suffixe alleen de se overgebleven is (3). De zin zou dus zijn : woning bij de bron, vermits Beerse gelegen is op den rugkam der bekkens van Schelde en Maas en dat de Laak, die hare bron heeft op het Oosteneind aldaar, de oorsprong is van de waters die langs de Aa, de Nethe en den Rupel naar de Schelde vloeien.

Maar waarom zoo ver gaan zoeken ? Zou Beerse niet eenvoudig de wortel zijn van eenen persoonsnaam ? Talrijke dorpen zijn er mede gevormd : Beirlingen, Beirleghem, Beerlingen, welke te verklaren zijn als volgt : Beirlegem = 't heim, de woonplaats van de Berlings. De Berlings zijn de lieden (les gens, le clan) van Bero. Hetzelfde geldt voor Beerigen.

Voor wat ons dorp betreft kan Beerse — hier in den sterken genitief — de wortel zijn van Beerent, Barent, Berent of Baerent. In de provincie Luik, bij Hoei, is en den plaatsnaam Vierset — Barse, Barse wellicht hetzelfde als Barse of Berse in den onzen. Ook kan Beerse de wortel zijn van een anderen persoonsnaam : Beersman die een geslachtsnaam is (4).

---

(1) Opus citat. bladz. 15.

(2) Zie ook over « Laak » J. Ceyskens in « Limburg » VI, No 1 bladz. 4.

(3) L. Stroobant. Opus citat.

(4) Hendrik Peeters. Opus citat.

Vaast Steurs en J. Uytterhoeven schijnen dezelfde meening toegedaan. Zij sommen een heele reeks plaatsnamen op — waartusschen **Beerse** — in dewelke volgens hen, de stam **Beer** veeleer terug te wijzen schijnt op persoonsnamen. En ze drukken er op dat de persoonsnaam **Bert** niet mag uit het oog verloren worden, maar wel in aanmerking dient genomen voor vele **Bert** benamingen (1).

Laten wij ten slotte hier ook een persoonlijke hypothese voorbrengen. Opvallend is het dat te **Beerse** de parochiekerk aan den **H. Lambertus** is toegewijd, dat zulks ook het geval is te **Beersel** (Brabant) en dat te **Beersel**, bij **Heyst-op-den-Berg**, van ouds eene bedevaart ter' eere van den **H. Lambertus** bestaat. Wijzen we ook op de oude legende te **Mechelen** in omloop, en volgens dewelke de **H. Lambertus**, op het zoogenaamde **Beertenveld** aldaar eene bidplaats zou opgericht hebben waar nu de **O. L. V. Kerk** rijst. Dit samen-treffen kan weliswaar toevallig zijn, maar anderszijds, zou het vermetel zijn daaruit te besluiten dat de **Heilige Bischoep van Luik**, door sommigen den **Apostel van Taxandria** genoemd, zelf die drie Kerken gesticht heeft en dat alzoo de naam van den stichter aan deze dorpen is gebleven, zooals het op talrijke andere plaatsen 't geval is? **Beerse** uit **Bert** of **Beer**, zooals men in de volksspraak zegt, en **sala** — heerlijk verblijf of kerk — gelijdelijk teruggebracht tot **Bersele** en **Berse**.

Toch, als we het suffixe **sala** als tweede bestanddeel van onzen plaatsnaam aannemen, dan stelt zich de vraag hoe het weglaten van de eind **l** kan verklaard worden. In **Beersel**, **Molenbeersel**, enz. heeft de **l** stand gehouden. Voor **Beerse** vindt men er, tot in de oudste oorkonden, geen spoor van terug. Kan dit wegvallen uitgelegd worden door taalsleet en verkortingsnijging, vooral daar de klemtoon op de voorste lettergreep valt?

Zeker is de basis waarop we steunen broos. Ze heeft geen vasten, geen wetenschappelijken grond; maar in dit domein is alles broos en onvast. We tasten in het duister; de oudste geschreven documenten dagteekenen van veel eeuwen na-

---

(1) Opus citat. — bldz. 190-191.

dat de plaatsnaam voor 't eerst uitgesproken werd en in den loop der tijden is die naam geleidelijk misvormd, verminkt en verbasterd door de verschillende volkeren, door de verschillende geslachten, die zich op de plaats hebben opgevolgd. En hoezeer wij ook de Wetenschap — ze heette dan : Taalkunde, Geschiedenis, Archeologie, Folklore of wat ook — ter hulp nemen, toch zal het altijd bij gissingen blijven en zullen wij er nooit toekomen volledig een verleden te ontsluiten dat verscholen blijft in de raadselachtige diepte der protohistorische oertijden.

K. VAN NYEN.

GERAADPLEEGDE BRONNEN.

- Staatsarchief Antwerpen — Verzameling Beerse.
Kerkarchief Beerse.
Archief van Renesse — Oostmalle.
J. Leroy — Notitia Marchionatus Antverpiae.
L. Galesloot — Les feudataires de Jean III Duc de Brabant.
Hendrik Peeters — Oorsprong der namen van de Gemeenten en Gehuchten der Provincie Antwerpen.
A. Kreglinger — Mémoire historique et éthymologique pour les noms des communes.
L. Stroobant — Le Brabant Protohistorique et Légendaire.
J. Mansion — Inleiding tot de studie van de Vlaamsche plaatsnamen — Over Methode.
A. Carnoy — De taal der Plaatsnamen.
Vaast Steurs en J. Uytterhoeven — De Toponymie van Mechelen.
Schayes — La Belgique et les Pays-Bas, avant, pendant et après la Domination Romaine.
Eugène de Seyn — Dictionnaire Historique et Géographique des Communes de Belgique.
Steden en Landschappen — De Kempen. Uitg. de Sikkel.
M. J. Van den Weghe — Uit de geschiedenis van Loth.
Van den Eynde — Historische aantekeningen rakende de Heerlijkheid Beersse. — In « Kempisch Museum ».
Goetschalckx — Beersse — In « Bijdragen » — 1909.
F. L. Prims — Kempische Oudheden — in « Bijdragen » 1928.
De Molder — De Heeren van Assendelft te Beerse en Vosselaer — in « Taxandria » — 1931 — No 3.
J. E. Jansen — Sprokkelingen uit de geschiedenis van Beersse — in « Taxandria » — zelfde aflevering.

W. H. Claes — Over riviernamen van Oud-Taxandria — in « Taxandria » — 1933 No 3.

W. H. Claes — Over Riviernamen met het prefixe is — in « Limburg » — VI.

W. H. Claes — De Riviernaamstam Baar Beer — in « Limburg » IX.

J. Ceyssen — Op wandel in de Kempen — in « Limburg » IV.

H. Van de Weerd — De Evangelisatie van Maasland en Kempen — in « Limburg » VIII.

Verklaring van de beteekenis van eenige Kempische Plaatsnamen.

De plaatsnamen met het woord **maal** gevormd : Deze plaatsnamen zijn nogal talrijk in Oud-Taxandria. We ontmoeten ze, alhoewel dunner gezaaid, zoowat overal tusschen den Rijn en de Somme, de Romaansche streken van België en Noord-Frankrijk niet uitgezonderd. Indien die namen, samen met die welke met heim gevormd zijn, op een kaart werden aangebracht, zouden ze op een klare wijze het gebied aantoonen, dat eens door Germanen werd bevolkt. In het zuidelijk gedeelte van dat gebied was de inwijking van Germaansche elementen echter niet beduidend genoeg om aan hun taal de overhand te verzekeren, op die der bevolking in wier midden ze zich kwamen vestigen. Ze ondergingen te veel den invloed der landstaal en werden zelf geromaniseerd, en meteen hunne Germ. plaatsnamen. Vandaar de Waalsche plaatsn. Malaise o. Ronse, Melreux in Luxemb. Momalle bij Geldenaken. Maubeuge op de Samber in Fr. (in de 10^e eeuw Malbodium).

De studie dezer namen biedt een bijzonder belang aan, wijl ze ons in de gelegenheid stelt een kijkje te doen in het maatschappelijk leven onzer voorouders :

Maal ohd. mahal ; ags. mál (mael). beteekent vergaderplaats, gerechtsplaats ; Het woord is in 't Lat. overgegaan onder den vorm mallum. We vinden het terug in de woorden eetmaal, maaltijd, feestmaal, waarin oorspronkelijk het begrip vergadering, verzameling lag opgesloten. De maaltijd, het middagmaal was de tijd waarop men samenkwam om te eten.

Vgl. ook het woord **altemaal** = **allegader**.

Onze voorouders hielden hun rechtsvergaderingen en andere volksbijeekkomsten onder den blooten hemel, op een daartoe bestemde plaats. Dat gebruik heeft gedurende gansch de middeleeuwen en zelfs veel later stand gehouden. Die vergaderingen hadden plaats ofwel op het dorpsplein, of vóór

de Kerk, soms op het Kerkhof, gewoonlijk onder een boom. Op sommige plaatsen vindt men heden nog, gewoonlijk op het dorpsplein of vóór de Kerk een eeuwenoude boom welke daar misschien met dat doel geplant werd.

Het woord maalstede verklaart Jacob Grimm door : plaats in de opene lucht, waar recht gesproken wordt. (Grimm. Rechtsalterhümer) en ook Stallaert. (Glossarium van verouderde rechtstermen).

Turnhout (Turnichalt) wordt reeds vermeld als maalberg in de Salische wet in de 5^e eeuw.

Hier meen ik een klein bewerking in 't midden te moeten brengen : het woord **berg**, in **maalberg**, beteekent niet noodzakelijk een berg of eenige verhevenheid van den grond. Veeleer moet hier gedacht worden aan een woord berg met een andere beteekenis als b. v. in verbergen, herberg. Dit laatste woord wordt aldus verklaard : her = heir = leger ; berg, schuilplaats ; dus schuilpl. voor 't leger (verwant met burg).

Waar was die vergaderplaats of maalberg van Turnhout gelegen ? Voorwaar een vraag die moeilijk is om erop te antwoorden. Toch wil ik hier een gissing vooruitzetten, aan den lezer overlatende te oordeelen wat ze waard is :

Tusschen den steenweg op Oosthoven en de baan naar Baarle Hertog, achter de Thewiskapel, vind ik op een kaart den plaatsnaam Melkhoek aangeteekend. Er kan hier natuurlijk geen spraak zijn van het woord melk (lait). Wat dan ?

Ziehier een verklaring welke, naar mijne meening, zoo ze niet bewezen is, dan toch tot de mogelijkheid en zelfs tot de waarschijnlijkheid behoort :

Vele plaatsnamen hebben met den tijd groote veranderingen ondergaan, bijzonderlijk door inkrimping (loi du moindre effort). Dat feit kan men ook vaststellen bij de geslachtsnamen : Bauwens uit Boudewijns ; Faes, uit Bonifacius ; Boone ook uit Bonifacius ; Daems uit Damiaan ; Gils uit Michiel, enz.

Zou het dan te gewaagd zijn te veronderstellen dat ook melk, in Melkhoek, een samentrekking is uit maal + eik ?

Tusschen maaleik (maalk door syncope om reden van den klemtoon op maal) en melk is de fonische afstand niet groot, bijzonderlijk als men rekening houdt met de volksetymologie. Melk zou dan eigenlijk maaleik zijn of eik waarrond men vergaderde

De omgeving van de Thewiskapel (Theobalduskapel) wordt ten andere met reden aangezien als de oudstbewoonde plaats van Turnhout.

Ik herhaal het nogmaals, het is een bloote gissing.

Onder de plaatsnaam met — maal gevormd teeken ik op : Meelberg o. Paal en o. Oosterhout. N. Brab. ; Mellaar : o. Lummen ; Wychnaal, Limb. en Brab. Oost- en Westmalle, Antw. Ik haal hier enkel eenige namen aan, huu aantal is echter veel grooter.

* * *

De woudnaam loo.

In Nomina Geographica Neerlandica, I deel, wordt de plaatsnaam Loo breedvoerig besproken. Uit dat merkwaardig artikel neem ik eenige nota's over, welke den oorsprong en de beteekenis van het woord in een klaar daglicht stellen ; het stuk is in zijn geheel het lezen overwaard.

Het oeroude woord loo, ohd. looh, lôh ; ags. leag, leeft alleenlijk nog in 't Eng. lea en in sommige Hoogduitsche dialecten voort. Bij ons komt het hier en daar als enkelvoudige naam, doch meest in samenstellingen voor. In vele gevallen is het tot le of tot l verzwakt. Voorb. Loo, o. Turnhout ; Gierle (uit Gierlo). Postel. Het woord Loo wordt in middeleeuwsche stukken gewoonlijk vertaald door lucus. In 't mhduitsch heeft loch en loh de beteekenis « niedrigen Holz, Busch ».

Wenden we ons tot het ags. dan kunnen we ons beroepen op eenige helangrijke plaatsen in oorkonden en kronijken : Bij Kemble Cod. diplom. I, 32 leest men : « Circa silvam quae vocatur stellanleag ». Iets verder heet het : « In alio loco silvatici, ruris usitato nomine Hellere lege ». Elders nog : « Cum silva, campisque ad eam iacentibus quae Earnelega dicitur ».

In de ags. kronijk a. 477 treft men aan : « On thone wudu (woud) the is genemmed Andredesleaga ».

Uit dat alles blijkt dat men aan het woord in het ags. nu eens de beteekenis hechte van bosch, dan weer van boschrijke vlakke.

Hier roep ik de aandacht op het verband dat er misschien bestaat tusschen het ohd. en het ags. loch, löh, leag. en ons nederl. woord loog (aschwater). In de Limb. Kempen werd vroeger het linnen gebleekt met houtasch. Daartoe gebruikt men bij voorkeur asch van eikenhout. De asch werd in een ketel water gedaan en daarin liet men dan het te bleeken goed een tijd lang « trekken ». De asch oefende door sommige harer bestanddeelen een chemische ontkleurende actie op het weefsel uit. Dat mengsel van houtasch en water heette men loog. Zou dat woord niet oorspronkelijk hout beteekent hebben ?

De loo-namen zijn in de Kempen nogal gemeen en wijzen op den vroeger boschrijken toestand van deze gewesten.

Onder de loo-namen van de Antwerpsche Kempen teeken ik op : Het loo, o. Turnh. ; Tongerlo, Oosterloo, Westerlo.

In de volgende namen is loo tot le of l verdoofd : Baarle, 's Gravenwezel en Wuustwezel ; Gestel bij Berlaar ; Bevel id. ; Bouwel (vgl. Baudeloo in Vlaanderen) ; Pulle ; Lille (uit Lillo = lindenbosch) ; Wechelderzande (uit Wiekelloo, vgl. Wiekevost) ; Gierle, Kasterle, Achtel (uit Akteloo = eikenbosch, vgl. Achel) en Gammel, tusschen Rijkevorsel en Hoogstraten. Voor enkele dezer namen dienen de oudste vormen te worden onderzocht.

Onder de loo-namen klasseer ik eveneens Loenhout en Looz (Borgloon) in Limburg. Ziehier waarop ik mij steun :

Loo komt in vroege Latijnsche oorkonden voor onder den vorm laus (Levetlaus en Haslaus aan de Dommel, in een stuk van 726, betreffende schenkingen van goederen aan den H. Willibrordus). Men vindt ook Stabulaus voor Stablo in de prov. Luik.

Men treft ook o. Exel een geleegsnaam aan de Loos genaamd (zeer beboscht).

In den naam Borgloon en in Loon-op-Zand heeft men den datiefvorm. (met het voorzetsel te ondervestaan). Op die wijze zijn de beide vormen van Borgloon en Looz verklaar-

baar. In den Franschen vorm Looz bleef het vroegere laus bewaard.

De vorm laus, voor loo, ontmoet men nog in den geslachtsnaam Lousbergs, in verscheidene Lausberg's in Duitschland en in den plaatsnaam Luizen onder Vliermaal en Loozen onder Bocholt, in Limburg.

De naam Luizen luidde voorzeker eertijds Loozen (gemengde oo). Die klank werd door de middeleeuwsche schrijvers nog al dikwijls voorgesteld door ui = oe + i, wat tamelijk nauwkeurig de gemengde oo verbeeldde. Hier heeft de oude schrijfwijze de latere uitspraak van den naam beïnvloed. Grootrode werd Gruitrode — Moosven ook onder Gruitrode gelegen werd Muisven.

Ik ken de plaatselijke uitspraak van Lenhout niet maar het zou me niet verwonderen indien men daar de gemengde oo in plaats van oe hoorde.

* * *

De plaatsnaam rode.

Een rode is een ontboschte plaats. Naargelang de plaatsen vindt men ook de vormen riet, rade, reuth, reet, raai, roy, rooi. Van 't Lat. exartare (roden) komt het Waalsch sart.

Een woudrijke streek gelijk Turnhout en omgeving moest wel vele plaatsnamen bezitten met rode gevormd. Ik vind er evenwel slechts weinige. Ik zal aanstonds trachten een verklaring te geven van de oorzaak dier opvallende zeldzaamheid. In Brabant, tusschen Leuven, Tienen en Wavre, en over 't algemeen heel het Vlaamsche land door, zijn de rode-namen zeer verspreid. In Duitschland bestaan er met honderden. In Wallonië ontmoet men hem niet, wat bewijst dat hij van betrekkelijk laten datum is, aangezien een rode daar door sart uitgedrukt is na de vestiging van de taalgrens.

Toen ons land zijne eerste menschelijke bewoners kreeg hebben deze natuurlijk de bestgeschikte plaatsen uitgekozen om er hun verblijf te vestigen.

De valleien onzer rivieren en beken boden hun de voordeligste levensvoorwaarden aan, wijl deze voorzagen in hun behoeften aan weilanden en vruchtbaren akkergrond voor de veeteelt en den landbouw welke zij beoefenden in de maat

van hunne persoonlijke noodwendigheden ; de wouden bezorgden hun brand- en timmerhout en wild ; de rivieren en moerassen turf, waterwild en visch.

Allengskens maakte de aangroei der bevolking het ontginnen van wouden noodzakelijk. Aanvankelijk was het roden gansch vrij, want de uitgestrektheid van het woudgebied was zóó groot dat niemand er zich door benadeeld gevoelde als er hier of daar iemand door het onthosschen zich den noodigen akkergrond aanschafte.

De ontginning nam van lieverlede toe tot er eindelijk bij wettelijke verordening paal en perk aan gesteld werd.

De eerste beperkingen van het rodingsrecht vinden we in de kapitulariën :

Boek III, 65. Van de koninklijke wouden : Dat zij (de toezichters) overal naarstig toezien en nagaan hoe zij behouden en beschermd kunnen worden.

De lex Burgundionis zegt : Zoo iemand, hetzij Burgondiër of Romein in het gemeene woud een ontginning gedaan heeft in een deel buiten het door de gemeenschap gebruikt, mag hij die bezitten.

En volgens Beiersch recht : ...ik heb getuigen die weten dat ik den arbeid en last van dat veld (die ontginning) altijd gedragen heb ; dat ik het, zonder tegenspraak van iemand, gerood en bezeten heb...

In de Salische wet is er, weliswaar, nog niets van een beperking van 't rodingsrecht te bespeuren, maar enkele bepalingen, die erin voorkomen, dienen hier aangehaald te worden als een bewijs dat in den vroegen Frankischen tijd een zeker gedeelte der wouden, waarschijnlijk in de onmiddellijke nabijheid van min of meer belangrijke woninggroepen of dorpen, reeds privaat eigendom geworden was.

In het 27^e hoofdstuk : de *furtis diversis*, leest men :

Zoo iemand uit eens anders bosch hout wegneemt of verbrandt, zal hij tot 120 dinari veroordeeld worden.

In sommige streken laat het volksgebruik nog toe het dorre hout in de dennenbosschen te rapen. Zou dat gebruik niet dagteekenen uit den tijd toen de bosschen nog het eigendom der volksgemeenschap waren ?

De betrekkelijke schaarschheid der rode-namen in het

Turnhoutsche is misschien hieraan toe te schrijven dat die wouden reeds zeer vroeg domeinen waren van vorstelijke Frankische heeren en dat ze dus beschermd waren door de desbetreffende bepalingen van de capitulariën.

* * *

De naam « Stokt » (onder Turnhout).

De wijk Stokt is gelegen aan den Westkant van Turnhout, tusschen den steenweg op Antwerpen en de vaart. Op die plaats werden behalve eenige lijkurnen die nog in hun geheel bewaard gebleven waren ook nog een groote hoeveelheid scherven van lijkurnen gevonden.

Men heeft den naam in verband gebracht met het bestaan van een voorhistorische begraafplaats aldaar en gemeend hem te moeten afleiden van het werkwoord « stoken » met de beteekenis van plaats waar men de lijken « stookt ».

Met die zienswijze kan ik niet heelemaal instemmen en wel om de volgende redenen :

1° Het woord Stokt komt in verschillende plaatsnamen voor waar het moeilijk de beteekenis van « stookplaats » kan hebben ; Zoo b. v. in Stoktevijver o. Evergem, O. Vl. en Stokrooi in Limburg.

Deze laatste naam geeft ons wellicht den sleutel van het raadsel :

Gelijk we zoeven gezien hebben beteekent rode ontboschte plaats. Vergelijken we nu andere rodenamen als Erlenrode o. Zeelhem (= elzenrode) ; Berkenrode en Eikenrode, in Nederland ;

Iepenrode in N. Holland (iep = olm) Wiekenrode in Hessen (vgl. Wiekevorst) ;

In al die benamingen komt rode in verbinding met een boomnaam. Zulks zal ook wel het geval zijn met Stokrooi.

Zou het gewaagd zijn te veronderstellen dat Stok hier synoniem is van kreupelhout, kaphout ? Veldgewassen op stok verkoopen is ze op stam verkoopen, 't is te zeggen wanneer ze nog te velde staan. Men zegt ook : een druivenstok of wijnstok voor druivenstam. Maar hoe de aanwezigheid der t in Stokt te verklaren ?

Er heeft een Germaansch collectief suffix — ut - - uth bestaan dat in beteekenis met het Latijnsch suffix — etum heelemaal overeenstemt. Men kan het heden nog in tal van plaatsnamen waarnemen, waar het echter tot t verdoofd is.

Vorb. Elst — Hasselt — Lint — Bokt (of Boekt) -- Eikt — Heist en Heestert — Hulst — Biest.

Stokt zou dan eveneens een samentrekking zijn van Stok-uth en beteekenen : bosch van kreupelhout.

W. H. CLAES.

Grobbendonk in de Voorgeschiedenis.

Grobbendonk is een kleine gemeente der provincie Antwerpen, gelegen op de groote baan van Herentals naar Lier, 24 kilometer van Turnhout, 8,5 km. van Herentals, 2,5 km. van Bouwel, 3 km. van Pulle en Vorselaar.

De gemiddelde verhevenheid van den grond is + 9.20 m. boven den zeespiegel.

Bij de delvingswerken voor het Albert-Kanaal werden tegen de baan van Herentals, op ongeveer 4 m. diepte, in het begin der maand Februari, beenderen gevonden.

Deze vondst was van bijzonder belang om de ligging en den geologischen stand der doorgraven gronden te bestudeeren.

Deze gemeente was tot nu toe op oudheidkundig gebied alicen bekend door de vondsten op haar grondgebied van voorwerpen uit den Romeinschen en Frankischen tijd ; niets anders was er nog vermeld geweest.

De eenige merkwaardige overblijfsels uit de nieuwere tijden zijn die der Priorij O. L. V. ten Troon.

De gravingen voor het Albert-Kanaal hebben ons toegelaten de aardlagen te bestudeeren op meer dan vier meter diepte.

1° Een dunne laag gansch moderne grond ligt bovenaan, de laag teelaarde en zand, ongeveer 30 centimeter dik.

2° Daaronder een laag van 3 meter gevormd door dooreenkruisende lagen, dikwijls eindigend in de diepte op een blok klei of turf.

Deze laag wijst op het vroeger bestaan van een groote kwartaire (Flandrien) rivier met nogal snelloopende en soms woelige waters.

3° Groenachtig zand van tertiaire plioceen.

De beenderen werden op een diepte van ongeveer 3 meter gevonden en behooren tot de volgende diersoorten :

1. *Elephas primigenius* of Mamouth :

een heupbeen ;

een halve femur.

2. *Rhinoceros tichorinus* — rhinoceros met 2 hoornen :

een bijna volledige schedel ;

een rechter onderkaakbeen van een jong dier.

3. *Bos primigenius* : aurochs, gedeelte van een grooten hoorn.

Al deze beenderen waren door de onstuimige waters mede gesleept alsook twee stammen van reusachtige eiken, waarvan de leeftijd volgens optelling op een doorsnede kan geschat worden op 280 jaar.

Beenderen en boomen behooren tot de kwartaire periode of beter gezegd tot den Flandrien, in de indeeling van het menschedom der voorgeschiedenis betiteld als : magdalénien, dit wil zeggen dat de mensch toen reeds ons land bewoonde in de streek van Wichelen-Schoonaarde en op de hoogten van het zuider gedeelte van België.

De Mamouth, Rhinoceros, Aurochs hebben over gansch ons land geleefd, en het algemeen geloof dat laag België vroeger niets dan één moeras was, is gansch ongegrond.

Langs de boorden der Schelde in Audenaarde, Gent, Melle, Wichelen, Schoonaarde, Antwerpen, Grobbendonk, Lier, Duffel, Brussel en langs de boorden der Maas, overal werden er overblijfsels van die dieren gevonden.

Maar de in Lier gevonden beenderen zijn die van dieren welke ouderdom belette uit het slijkerige water der meeren daar bestaande te komen ; in de Kempen bestonden er op het einde van het kwartair tijdvak rivieren van soms vijftig tot twee honderd meter breed die alles door hunne snelle waters medesleepten.

Als men de ligging der vondsten beschouwt stelt men vast dat het juist op de plaats is waar een oude verdwenen rivier in de Nethe kwam uitmonden.

De geologische geschiedenis onzer Kempen is nog niet volledig bekend omdat zekere gedeelten van het vraagstuk van het kwartair tijdvak onbekend zijn

Daaruit blijkt wat groot en bijzonder belang wij erbij hebben zulke vondsten op prijs te stellen.

Dr. G. HASSE.

Voorzitter van Proehistoria,
Voorzitter van de Soc. Roy. belge de
Préhistoire et d'Anthropologie.

St. Sebastiaansgilde, Arendonk.

De oude gilden, door koninklijke « kaerte » opgericht, hadden een wettelijk bestaan, waaronder het recht, als gilde, onroerende goederen te bezitten. Ook de handbooggilde der oude Vrijheid Arendonk geniet dit recht. In een rekeningboek dezer gilde, 1682, vind ik vier dergelijke eigendommen aanbeschreven. Deze zijn haar Schuttershof, gift van Anselm Van Mierde, 1604, — het Gildelaarken nabij den monniksboer en de oude en de nieuwe dijk, wegen of eerder opgehoogde lanen door het leeg- en het Obroek naar Retie toe (1). 't Gebeurde wel eens dat deze eigendommen betwistingen uitlokten. Dergelijke twist staat breedvoerig aangeschreven in het boek der gilde, in het jaar 1773.

De « gelanden » aanpalende eigenaars van den ouden dijk komen aan hunne verplichtingen te kort en hebben inbreuk gemaakt op de gilderechten. Zij hebben nagelaten den dijk te slichten = effenen, en nieuwe grachten in den dijk ingegraven om grond in te nemen. De hoofdman, in naam der gilde, stelt zich tegen deze overtredingen. Tot drij reizen toe worden bij openbare « publicatie » door den Vorster, de nalatigen tot hunne verplichtingen aangemaand. 't Is te vergeefs. De gilde zal dan door een eigenaardig gebruik plechtig haar bezitsrecht vaststellen.

Dit gebruik is als volgt in het rekeningboek beschreven :

« De eerste publicatie is gesciet op den 12 Februari (1774) de tweede op den 18 dito en de derde is gesciet op den 28 dito en de laatste publicatie verbot gedaen om geen verder mest te moghen vervoeren oft materien als dat die aerde moest blyven tot behoef van de gilde, soo de tydt van 24 uren gepasseert was om nogh te moghen maken den ouden dyck aen de gelanden. Nu die gelanden dien tydt niet waer genomen hebbende al oft sy het verbot niet hebben geacht, soo heeft de hooftman op de sekere ure gelyck het verbot verviel de

---

(1) Deze goederen zijn in den Franschen tijd toegewezen en behooren tegenwoordig nog aan de Openbare Weldadigheid.

gulde late dagen en ider met eene scup, met karen, en al degene die karen en spanningh met karen hebben syn stille gevolgt, en soo hebben de guldebroeders te saemen vergaert in de guldekamer, en syn gelyck in de kaerte hun volle gewaet gelyck met den standaert en met et vendel en de konick met de breucke aen, den tamboer met de trommel al slagende, ende soo gelyck sy in de processie trocken en met de scuppen op de schouders, en syn soo naer den ouden dyck getrocken en de karen van achter naer tot aen den dyck toe ; en daer hebben de guldebroeders van het uyteynde tot het andere processiegewys en de trommel slagende over den dyck getrocken, en als sy aan 't eynde waren hebben sy stil gestaen en met den standaert en met et vendel den lutenant met den pieck en de trommel al slagende en een weynigh stil gestaen hebbende soo hebben sy wederom getrocken de trommel al slagende soo tot wederom aen eynde toe ; daer hebben de guldebroeders de scuppen in de hant genomen en te saem beginnen te wercken en met de karen de aerde vervoert naer hun genoeg en het den hooftman heft gecommandeert ; en als sy hun werck gedaen hadden dan syn wederom vergadert en getrocken naer de guldekamer triumfantelyck en hebben een ton bier te samen gedroncken ; en doen heft de hooftman geordineert om den dyck te beplanten ; doen hebben sy geplant op den... Meert 1775 en hebben daer opgeplant 22 duysent en vyf hondert elsen plantsoen en hebben den dyck beplant tot aen en tegen den pael van het laerken wedersijts den dyck en alles tot profyt van degulde ; het plantsoen heft gekost 24 g.(1).

L. C.

---

(1) Handschrift : Beschrijving van Arendonk.

De Keuren van Turnhout.

In 1877 werden de Costuymen der Stad Turnhout uitgegeven onder de benaming : « Styl van proceduere der stadt ende Vryheyd van Turnhout, 15 Meert 1535 n. st. » Dit handschrift genaamd « Oudt Keurboeck », in over 't algemeen zeer gebrekkigen tekst, werd alsdan in de « Coutumes du pays et duché de Brabant » met een fransche vertaling van K. Stallaert door G. De Longé in 't licht gegeven. Het beslaat er 141 blz. in—4°. (1). Wij hebben naar 't oorspronkelijk Keurboek in 't Stadsarchief gezocht, doch ongelukkiglijk niet meer teruggevonden. Deze costuymen zijn meer van politiek-juridischen aard en behelzen zooals E. Pouillet ze zoowel definieert (2) : « un ensemble du régime politique, un ensemble de règles juridiques consacrées par un usage constant en vigueur dans un ressort déterminé, et conservées par la tradition des cours de justice longtemps avant qu'on songeât à les rédiger par écrit même à titre officieux ».

Daarna bezitten wij de « Privilegie boeken » waarin de landkarters werden afgeschreven. Zij omvatten de verscheidene voorrechten door de Prinsen van het Land aan de Vrijheid geschonken. Tot hier toe hebben wij er twee in 't Stadsarchief gevonden. Het oudste, handschrift op papier in—4°, dagteekent van de 16° eeuw. De akten gaan van de 1° helft der 14° tot de 1° helft der 16° eeuw, werden door verschillende secretarissen geschreven en hebben geen chronologische volgorde. Het tweede, klein in—folio in velijn gebonden, is begonnen in de 17° eeuw en voortgezet tot in de 18° eeuw. Daar treffen we o. a. een vidimus van de Aartshertogen aan, gedagteekend van 1616, welk de oude privilegiën van het vorig boek afschrijft.

Het derde rechterlijk boek is hetgeen waar wij ons nu mede bezig willen houden ; het bevat de « Keuren ». Om geen

---

(1) G. De Longé. Coutumes du pays et duché de Brabant. Bruxelles, 1877. Quartier d'Anvers, d. VI, bl. 506-647.

(2) E. Pouillet. Histoire politique nationale. Origines, développements et transformations des institutions dans les anciens Pays-Bas. Louvain, 1882-1892. 2 d. in-8.

langdradigen uitleg van wat « Keuren » zijn te geven, daar er al genoeg over geboekt werd (1), schrijven wij hier de bepaling er van neer door E. Pouillet uitgedrukt (2) : « Ordonnances locales en matière de droit civil, de droit criminel, de police etc., faites par les échevins, ou par l'ensemble des magistratures communales, pour le ressort de leur juridiction. C'est la source du droit édictal local qui comprend l'ensemble des dispositions législatives. Les Keuren énonçaient rarement des principes généraux de droit pénal. Elles ne réglaient que certains points de la procédure ».

Alle drie zijn dus verschillend van aard, maar raken te samen de goede orde tusschen de bevolking.

Het Stadsarchief bezit twee dezer Keurboeken : een klein 21 × 14 op papier van 94 folios getiteld : « Extracten uytten Keurboeck der Vryheyd van Turnhout volgens het privilegie perpetuel van hertoghe Jan gegeven tot Mechelen Ao 1338 ende meer andere ». Van onder staat van een ander hand geschreven : « J. Croonenboom Turnhouti 1680 ». Het is een geschrift van het laatst der 17^e eeuw in een trek van dezelfde hand, misschien op last van J. Croonenboom vervaardigd. ⁴ Is deze tekst die wij in zijn geheel hierna laten volgen.

Het tweede boek is een klein in—folio 37 × 25 op papier geschreven in velijn ingebonden met drie lederen banden, 147 folios beslaande. Daarin staan de « ordonnantiën » en « octroyen » te beginnen van 1676 tot 27^e messidor 5^e jaar (15 Juli 1797) uitgaande van Schepenen en Schout der Vrijheid. In den rand boven aan worden de verscheidene publicaties ter puien af vermeld, welke in navolgende jaren herhaald werden. Zij zijn onderteekend en gedateerd door de opvolgende secretarissen. In het begin van dit register wordt

---

(1) Fl. Prims. Het Keurboek van Antwerpen en het probleem der Stadskeuren. (Versl. en Meded. K. Vl. Ac. Juli 1932). — Id. Folklore en Keuren, in : Antverpiensia, 1927. — K. Peeters. De Wuustwezelsche Dorpskeuren. (XVe-XVIIe eeuw) (Versl. en Meded. K. Vl. Ac. Augustus 1932). — J. Van Gorp. Ceurboek van Casterlee. (Bijdr. tot de Gesch. Juli 1927). — A. Van Olmen. Keuren van Vorselaer (Taxandria, Turnhout, 1910). — E. Adriaensen. Costuymen van Hoogstraten. (Verzameling Handschriften. Hoogstraten, 1890). — Keuren en Breuken van Gheel (Nieuwsblad van Gheel, 1856).

(2) Op. cit.

er van het jaar 1714 tot 1759 vermeld dat er in het College der Heeren beslist werd : « by myne heeren die Schepenen der Stadt ende Vryheydt Turnhout ter manisse van den heere Hoofdschouteth alle de politicque ordonnantien in dit Keurboeck geregistreert in alle haere poincten ende articulen ten laste van de gebreckelycke ende contraventeurs gewesen executabel respective met costen ». Dit besluit is eigenhandig door de secretarissen Proost, Vloers en Van Gastel onderteekend. De ordonnanties zijn er in-extenso afgeschreven volgens het jaar dat zij in het Heeren College « in Collegio Dominorum » van Schout en Schepenen opgemaakt werden. Hiervan laten wij op het einde van deze studie alléén de hoofdtitels volgen om de « Extracten » aan te vullen en eenige nieuwe gebruiken te doen kennen.

Buitengewoon belangrijk zijn deze Keuren voor de sociale en economische geschiedenis der Stad. Wat kunnen wij daar zool uit leeren ? Zij vermelden ons o. a. de veiligheidsmaatregelen die getroffen werden tegen de « handuyten », de buitenlieden, de oploopen, en spreken ons van den Krijgsraad, de kapiteinen der wijken, de borgerlijke wacht, de generale patrouille. De bescherming van handel en nijverheid vinden wij in de voorschriften bij den verkoop van vleesch en visch, van brood, van boter, van vee, bij de graan- en houtmarkten, bij de ambachten der kleermakers en tijknatie, bij de steenbakkers voor hun steen- en potovens, bij de brouwers voor hun buitenbieren, bij de wasmakers, bij de smoutmolens, bij het genever stoken, enz. Op het gebied der financiën wordt er over den accyns, de collecteurs der belastingen, de ontlastbrieven, den impost gesproken. Het personeel is er met zijn Kerkmeesters, H. Geestmeesters, Aalmoezeniers in vermeld. De policie moet het oog houden op het weghalen van turf, kappen van hout op de kanten, graan snijden, drinken in de herbergen na het luiden der klok des avonds te 9 u., op het weiden met paarden en andere beesten op iemand anders goed, op het plukken en stelen van rapen, peeën, enz., op het stelen van karpels op de vijvers, op het « schandaliseeren » der boomen, op de straatschenders, enz. De grootste voorzorgen worden genomen tegen de contagiëuse ziekten : den rooden loop, de Lazarussen. Het is verboden fruit te verkoopen,

drooge noten en witte koolen, tijdens de besmetting. De doode lichamen mogen niet 's nachts begraven worden. Ook worden er maatregelen getroffen nopens de ziekten onder schapen, lammeren en hoornvee. De lijkbidder, het dragen van lijken, de begrafenissen krijgen hun ordonnantiën. Menige gewoonten en gebruiken ontdekken wij ook in die reglementen : het rijstdragen aan de geburen, de bijeenkomsten en bezoeken der kraamvrouwen, het zingen der kinderen met Nieuwjaar, het schild dragen der arme menschen, het schieten van buizen met kleie bollen, het blazen van den horen, het spelen en tuischen op het kerkhof rond de kerk en op de zaal van het Stadhuis, de stoornis der kinderen met de Donkere Metten, het spelen der kinders in het klokkenhuis der kerk en aan de pompen, het schieten met de huwelijken, het spelen met bollen, het schieten met pistolen. Propreiteit en voorzorgen tegen brand hielden ook de aandacht der wetgevers gevestigd. Men moest de mest- en aschhoopen wegvoeren van de straten, pleinen, kerkmuren, herbanen, op de hoogtijden ; het opbreken der kasseisteenen was streng verboden ; men mocht niet gaan over de straat met een pijp, noch omtrent de achterhuizen en stallen ; de grootste voorzichtigheid moest in acht genomen worden voor de strooe daken.

Gij ziet hoe zulke keuren veel licht werpen in de sociale en economische geschiedenis van Turnhout en ons den geest en de behandelingen doen kennen die in die tijden heerschten. Voeg daarbij de teksten der Costuymen en der Privilegieboeken en een groot deel van het rechterlijk, sociaal en economisch regiem komt op den voorgrond.

De Folklore vindt er ook haar aandeel ; zelfs voor de taalkunde, uitdrukkingen en benamingen, zijn die Keuren belangrijk.

Alvorens den tekst dier keuren in zijn oorspronkelijke spelling te drukken, laten wij hier de manier volgen waarop die Keuren en Breuken werden toegepast (1).

---

(1) Extract uyt het oudt Keurbôeck der stadt ende vrijheydt Turnhout waer inne onder andere fol. 66 staet als volght. — Keurboek Nr. 1165, f° 56 v° — 57r°. Stadsarchief.

ende gegeven geweest van voorvaederen hertogen ende hertoginnen van Brabant seeckere privilegien totter welvaert, onderhoudinghe ende vermeerderinghe der selver Vryheydt om bij den schouteth ende schepenen ter tydt wesende te mogen maecten ende ordonneren, minderen ende meerderen alderhande ordonnantien, poincten ende statuten, keuren ende breucken dienende totten regimente ende onderhoudinghe der selver Vryheydt, ende daer toe te setten vier goede mannen, om die voorscreven keuren en breucken by haeren eede (: die sy daer of in handen des schouts doen sullen) wel ende getrouwelijck te wachten gelyck t'selve in der voorscreven Vryheydt van al soo lange dat niemandt ter contrarie en gedenckt onderhouden, geverseert ende gepossesseert is geweest te doen, soo syn de naer volgende poincten ende statuten voor een keurboeck deser Vryheydt van Turnhout metten keuren ende breucken daerinne begrepen by den schouteth ende schepenen geordonneert ende ter puyen uyt gepubliceert geweest om eeniglyck elck int syn hen daer naer te reguleren op den keure ende breucken daer toe staende, verclaerende eens voor al in desen dat boven de voorscreven keuren ende breucken elck ende walck hem misdraegende tegens eenige der naervogende poincten staet ter arbitraele correctie van schouteth ende schepenen deser Vryheydt naer gelegtheydt van saecken, verclaerende in desen dat het liber in desen beschreven sonder voordere adjectie is te verstaen van veerthien stuyvers ende nu mits d'augmentatie van den gelde ende andere salarissen op 21 stuyvers aldus vermeerdert by schouteth ende schepenen den 17 April 1626 ende was onderteekend : attestor G. Proost. Op de plyce stont, op den 19 february 1640, is het liber geaugmenteert ende geset om redenen op twee guldens twee stuyvers te verdeylen achtervolgens dit ceurboeck. Actum coram schouteth et scabinis, ende was onderteekend: Buyckx, Secretarii subs.

J. E. JANSEN.

**EXTRACTEN UYT TEN KEURBOECK DER VRYHEIT
VAN TURNHOUT VOLGENS HET PRIVILEGIE PERPE-
TUEL VAN HERTOGHE JAN GEGEVEN TOT MECHELEN
Ao. 1338, ENDE MEER ANDERE.**

Fol. 65. — De schepenen metten schouteth van Turnhout, by het privilegie perpetuel van hertoghe Jan gegeven tot Mechelen Ao. 1338 vermoghen te maecken, setten, ende ordonneren, naer het goetduncken ende der Vryheyt oirbor, ordonnantien, poincten, statuyten ende keuren, de selve hooghen ende meerderen, breken ende wederom maecken, van welcke keuren het een derdendeel is tot behoef van den hertoghe, het ander der Vryheyt, ende het derde der keurmeesteren.

Fol. 65. — De voors. schepenen metten schouteth van Turnhout mogen kiezen, ende setten vier keurmeesters, om te wachten ende waeren alle keuren, die binnen der Vryheyt vallen moghen, van visch, vleesch, broot, bier, oft in wat manieren het sy, volgens het voorschreven privilegie.

Fol. 66. — De vier keurmeesters moeten den eedt doen in handen van den schouteth van wel ende getrouwelyck de keuren ende breucken te wachten oft gade te slaen totbehoeff alsovoor. Het Liber int keurboeck sonder voorder adjectie is te verstaen van XIII stuivers behalven de arbitrale correctie van schouteth ende schepenen daer toe staende.

Fol. 65. — Alle personen resorterende onder het schoutenschap van Turnhout die eenige quickbeesten cleyn oft groot begeren te vercoopen moeten die op de saterdaegsche merckt tot Turnhout eerst brengen, eer sy tot eenighe andere merckt die mogen brenghen, op de pene van XX schellingen swerten tornooosen, half tot shertoghen ende der Vryheyt behoeff volgens tvoors. privilegie.

Fol. 64. verso. — Tappers op sondach of heylichdach voor noen onder de hoochmisse ende sermoon geen gelaechlye te mogen setten op de verbeurte van XXVIII stuivers, soo wel de tappers als drankers. Speelluyden als voor in tappers huysen oft openbaerlycke spelende verbeuren XIII stuivers ende de instrumenten.

Fol. 64 verso. — Die van caritaten leven op sondach oft heylichdach inder herbergen droncken synde, sullen geseth worden inden diefcuyl te water ende te broode den tyt van VIII daeghen, des werckdaechs XIII daeghen : tuysschende oft spelende III weken. Behalven arbitrale correctie van schouteth ende schepenen. Ende sal de gasthuys oft heylichgeestmeester het broot ende water besorghen.

Fol. 66 : Van broot. — Backers die rogghe broot vercoopen, en mogen aende veertel nyet meer winnen, dat hen de voors. keurmeesters en ordonneren oft setten. Backers van witten broot moeten

backen opt gewicht by den keurmeesters van weecke tot weecke hen te setten.

Fol. 66 verso. — Backers moeten alle weecken haer gewichten haelen aen dye keurmeesters, daer op sy sullen backen hetsy roggen oft witte broot, op de pene van een liber.

Alle broot cluysbaerlyck te moeten hacken, op de pene van omtwee gesneden te worden, ende een derdendeel om Goidswil te geven.

Fol. 66 : verso, broot. — Het broot by den keurmeesters bevonden te cleyn oft te licht dat sullen sy omtwee snyden, ende het vierdeel om Gode geven, daerenhoven becalengieren voordien breuck van een liber, ende arbitralyck doen corrigeren.

Fol. 66 : verso : broot. — Het broot by den keurmeesters bevonden naerden gemeynen prys der terwen vande corenmerck tot Antwerpen. Soe dat sy int setten den backers sullen toevueghen voor hen moeyte twee stuyvers boven den voors. prys, op elcke veertele, ende deylen voorts de blijvende reste vanden prijs op syn behoorlyck gewicht ende loot.

Fol. 66 : verso : broot. — De keurmeesters syn gehouden op hennen eedt alle XIII daeghen op bier ende broot om te gaen visiteren, ende ingevalle van merckelycke occupatie, sullen dat den schouteth ende schepenen moeten te kennen geven op arbitrale correctie.

Fol. 67. — Nyemant en sal syn broot voor den keurmeesters omgaen mogen achterwaerts houden, maer dat al te samen (des versocht synde) moeten voorhouden, op een liber, ende de voors. arbitrale correctie.

Fol. 67 : broot. — Semelen oft cornellen nyet te menghen onder het coren anders dan soe het vande molen comen en sal, op pene van een 1/2 liber.

Van allen desen breucken sal de heere den beckers eeden alst hem metten schepenen goetdunckt.

Fol. 67 : verso. — Vochtich broot vercoopende verbeurt het broot ende een liber.

Buytenlieden hier ter merckt broot brengende om te vercoopen sullen dat moeten backen gelyck de ingesetenen op de selve correctie, pene ende verbeurte.

Fol. 67 : verso : broot. — Grootte van witte broot, het selve te backen vande drye schellingen paeymments, ende nyet meerder de twee deelen, ende dat derde deel van sesstien soe verre sy sulck backen willen.

Ende dat broot van een te schieten op pene van een 1/2 liber.

Fol. 67 verso. — Die broot vercooperen moeten voor hen deure vuythanghen een dwecl. ende des daechs nyet intrecken, noch oock het broot voor dat vercocht is, op een 1/2 liber.

Fol. 67 verso : broot. — Backers nyet willende backen ter ordonantie ende pryse vande keurmeesteren, soe verre sy binnen hunnen huysse oft elders coren oft meel hebben, sullen verbueren een li-

ber, boven de arbitrale correctie, ende een jaer te moeten ophouden van backen.

Fol. 68. — Het roggenbroot nyet grooter noch cleyder te backen dan ten pryse van eenen stuiver oft halven stuiver, ten waere by consent vande keurmeesters, opde pene telcker reysen van een liber.

Fol. 68 broot. — Rogge oft boeckweyt op mercktdagen nyet te moghen vercoopen voor de clock thien geslaghen sy, noch byden cooper te mogen vuytgevuert worden, ten sy dat ierst gemerckt is geweest, op de pene van 1 1/2 liber.

Fol. 68. — Backers te coop backende oft andere met coren omgaende oft buyten lieden, en sullen moghen rogge coopen oft bevoorwaarden oft verpandt metten coopman maecken oft op de merckt comen, keeren oft verkeerren voor de clock twelff op pene van III liber, boven arbitrale correctie ende een yeder te doen eeden.

Fol. 68 : broot. — Vercoopers van eenigerley coren sullen dat moeten stellen ter gewoonelycker plaetsen, ende iemant byden wagen oft karre met den sack open voor de clocke thien, ende syn goet veyl houden merckt gewyse op de pene van een liber, ende dat de keurmeesters met isheeren dienaers tselve coren sullen vuytmeten tot last ende cost vanden gebreckelycken.

Fol. 68 verso. — Poorters oft ingesetenen moghen tot hun nootdrufft coopen tot een veertel roggen te mael — sonder den omstaenders te moeten mede deylen, ende ingeval van meer, moet degene dic mede deylen wil, aenden vercooper ierst syn gelt tellen ende betaalen, ende ingevalle van overloop met woorden oft wercken verbeurt VI guldens.

Fol. 68 verso : broot. — Nyemant en mach eenigh greynwerck bevoorwaarden op des vrydaechs tsavonts oft des saterdaechs te leveren maer moet eeneniegelycken even naer veyl syn, op de pene voors. ende hem by eedt te moeten expurgeren.

Fol. 68 verso. — Ertten nyet te moghen coopen by buytenlieden oft binnenlieden om weder te vercoopen voorde clocke elfve, op de pene van III libri.

Fol. 69. — Haver, gerst, oft mouht, en sal nyemant die hem daer mede geneert mogen coopen oft bevoorwaarden des woensdaechs oft saterdaechs, van Bamisse tot Paesschen voor de clock thien ende van Paesschen tot Bamis voor de clock negen, noch eenighe colletsie maecken, op de pene van II libri by elcken te verbeuren.

Fol. 69. — Herbergiers en moghen voor de voorschreven ure eenighe haver bevoorwaarden, coopen oft verpant maecken met voeders te maelen, oft voordere als II oft III vertelen, gelyck andere ingesetenen op de voorschreven pene, ende te moghen eeden.

Fol. 69. — Alle granen te vercoop oft ter leveringhe nyet te mogen vuytmeten dan met de gebornde oft geteekende mate van lesten teecken deser Vryheyf, op de pene van III libri by alle beyde te verbeuren.

De vercoopers noch wettewarriers en moghen in hun huys hebben

cenighe loopens oft maten te cleyn synde, op de pene van I liber ende ten eede.

Fol. 69 verso. — Coopluyden ter merckt comende om eenich graen te vercoopen by nyemanden te moghen met woorden oft wercken geoffendeert worden, alwaert oock dat hy syn graen duerder loefden als andere, op de pene van VI guldens promptlyck afftenemen boven arbitrale correctie, de ouders ende meesters in plaetse van de kinderen ende dienstboden, ende ingevalle van insolventie den steen te moeten draghen.

Fol. 69 verso. — Int meten vanden coren te moeten gebruyckt worden een schoepe oft vuytten sack int loopen gieten ende alomme vol maecken, eer men strycken mach, op de pene van I liber.

De vercoopers moeten het coren leveren metter maten vanden loopen, ende nyet metten sack op geloove, op pene van I liber.

Fol. 70. — Haver oft gerst vercoopende moeten met hen waghens oft kerren staen voor den nieuwen ende auden herte, ende daer ontrent voor de huysen tot den steenwegh toe, ende daer over nyet, op de pene van I liber.

Fol. 70 : bier. — Bier nyet te moghen tappen dan metter gebornder maten deser vryheyt oft met potten die groot genoegh oft gehect syn, tsy steenen oft tennen potten, op de pene van een 1/2 liber ende de potten verbeurt.

Den gebornde mate te cleyn bevonden, daer aff is verbeurt een liber.

Fol. 70. — Biervercoopers en mogen in huys geen potten hebben, die te cleyn syn op de pene van 1/2 liber ende den pot verbeurt om in twee te slan.

Geen bier te moghen tappen ten sy ierst by den keurmeesters gekeurt, op de pene van een 1/2 liber telcker reysen.

Idem geordonneert a^o 1670 op de pene van III gulden ende in een jaer nyet te moghen tappen.

Fol. 70. — Bier dat getapt wordt te coop vanden 1° october tot halff mey moet oudt syn XIII daghen, op een 1/2 liber, in andere tyden ter discretie vande keurmeesters, de deucht ende ondeucht keurende.

Fol. 70 verso. — Bier bij den keurmeesters affgeseth tot sulcken pryse te moeten vercocht worden ende nyemanden te weygeren, op pene van 1 1/2 liber boven arbitrale correctie.

Tappers moeten den pot vuythanghen ende sal oyck nyemandt een pot mogen intrecken sonder oirloff der keurmeesters op een 1/2 liber ende arbitrale correctie, oyck te eede, ende die biervercooper den pot nyet vuytenhanght, op een liber.

Fol. 71. — Ketel vande Brouwers moet houden acht potten een pint der gebrander maten, op pene van 1 1/2 liber telcker reysen.

Bier nyet hooger te vercoopen als een oirt stuivers den pot op pene van II libri ende arbitrale correctie.

Idem verboden a° 63 op de pene van III guldens halff voor den armen, ende die onder eedt staen, op dobbel pene.

Fol. 71. — Idem verboden a° 1570, op pene van III guldens ende in een jaer geenderhande bier te moghen vercoopen.

Anno 88 geconsenteert den pot biers te vercoopen eenen stuiver, ingevalle de keurmeesters weerdich keuren op pene, ingevalle hoogher, van III guldens ende in een jaer geen bier te moghen vercoopen

Fol. 71 verso. — Anno 1602 : Gheen bier hoogher te moghen vercoopen als eenen braspenninck den pot.

Fol. 71. — Bier nyet te velschen oft mengen met ander bier, op de pene van I liber ende expurgatie onder eedt.

Int bier geen boeckweyt te brouwen op den coop, oft laeten doen, op de pene van I liber ende expurgatie.

Int hoff geen bier hoogher te coopen als een oirt stuivers op de pene van I liber.

Fol. 71 : wyn. — Wynen oft vremde bieren over see comende, nyet te moghen tappen, aleer het selve elck vat apart en sy by den keurmeesters gekeurt, ende gepriseert.

Oyck nyet hooger te moghen vercoopen dan die gekeurt is.

Ende nyemanden te moghen weygeren die gelt ende pot brenghet, op de pene van sess guldens.

Fol. 71 verso. — Wynvercoopers moeten den tennen pot vuythanghen voor de deure, ende en moghen den selven nyet intrecken, sonder oirloff van de keurmeesters, op de pene van sess guldens.

Fol. 71 verso. — Twee wyntappers nyet meer tsamen Rinschen wyn tappen en sullen, op sess guldens van elck ende expurgatie.

Rinsche wynen vercoopende ende sal geen fransche wynen mogen vercoopen, op sess guldens telker reysen ende expurgatie.

Fol. 72. — Rinsche wynen vercoopende, daarvan de keurmeesters geen coopmans veruwe toe te seggen, ende geen en hiede. De gene die daer aen winnen ende verliesen, sullen aen elck stuck wijns, verbeuren, VI guldens, ende sullen de keurmeesters den wyn nederzetten nae syn weerde.

Fol. 72. — Romanye, maleveseye oft andere suete wynen tappende, sal de keurmeesters alvoorens haelen, laten keuren, naerden keur vercoopen, ende tot dyen pryse nyemande ontseggen, op de pene van III guldens. Wyn of anderen dranck nyet te valsschen, noch ombereyden wyn te tappen, noch Moesel in Rinschen wyn te tappen, op de pene van I liber, ende tvat toe te slaen, om nyet meer daer aen te moghen tappen, sonder consent van de keurmeesters, op een liber telcker reysen te verbeuren, ende expurgatie.

Fol. 72. — Den iersten pot wyns oft anderen dranck inde taverne doende meten, sal den weert het gelach verantwoorden, op de pene van I liber.

Ende tgelach betaelen vande medegesellen, dye nyet en wouden gelden, naer advenant dat sy gerekent worden.

Fol. 72. — Wyn nyet te tappen om te vercoopen dan met gesegelder maten deser vryhey, op de pene van VI guldens ende expurgatie.

Fol. 72 verso : Vleesch. — Vleesch nyet te moghen vercoopen met cleyne penneweerden buyten der hallen op de pene van I liber.

Verckenvleesch dat ongans is ter merckt oft met penneweerde vercocht wordende, moet voor de halle over de soede geschieden op de pene van 1 liber.

Fol. 72 verso. — Vleesch dat met ponde vercocht wordt, moet geschieden met der vryhey geteekent gewichte, op de pene van een liber telcker reysen te verbeuren.

Fol. 73 verso. — Verckenvleesch tsy gansch oft ongansch nyet te moghen ter bancken houden, voor dat de keurmeesters dat besien sullen hebben, op de pene van I liber.

Fol. 73. — Op mercktdaghen by eeneniegelycken te moghen alderley vleesch vercocht worden, besonderlyck dat altoorens gekeurt sy naer inhoud van keurbboek, ende op de penen daertoe staende.

Fol. 73. — Vleeschouders op mercktdaghen inder hallen oft daer buyten staende met vleesch, nyet te moghen by andere eenigh vleesch coopen, op de pene van I liber ende expurgatie.

Fol. 73. — Horen oft quickbeesten inden dryfyt nyet te moghen slaen om te vercoopen, alee de keurmeesters de selve en sullen hebben gevisiteert ende sien eten, op de pene van een pont.

Fol. 73. — Vleesch nyet meer als drymael ter bancke te moghen gebrocht worden op een 1/2 liber.

Het vierdemael van Paesschen tot St. Gielis dach toe, eens met den back gesouten, en daer by teynde drye daeghen alleen, op de pene van i liber ende expurgatie.

Fol. 73. — Kichers nyet te moghen slaeghen noch vercoopen op de pene van VI guldens. Soe wel de eygenaer als slaeger, ende paert oft deel daer in hebbende, het vleesch te graven, huylt ende ruet tot behoeff van armen, op expurgatie.

Fol. 73 verso. — Calveren nyet te moghen slaen eer sy drye weken oudt syn op een 1/2 liber ende expurgatie, ende ingevalle van refus, moeten de vleeschouders de luyden voor ooghen brenghen, daer sy die van gecocht hebben, om te sweeren.

Fol. 73 verso. — Gesouten vleesch nyet te mogen vercoopen binnen noch buyten de maele ende hallen sonder consent vande keurmeesters op een liber ende arbitrale carrectie.

Vleesch nyet meer te kerven dan eens opden steert, ende eens inden hals, ende op de ribben te langhs, op de pene van II guldens.

Fol. 73 verso. — Tweederhandt runtvlleesch oft koeyenvleesch, geyten vleesch met hamelvlleesch, nyet te mogen tot eender stonden, op een banck vercoopen, op de pene van III libri ende arbitrale carrectie.

Fol. 73 verso. — Vleesch nyet te moghen oplasen oft eenichsints windt daer inne te doen, op de pene van een liber.

Twee oft drye vleeschouders ten hoogsten en moghen nyet meer tsamen slaghen als een runt, op de pene van I liber.

Fol. 73. — Bloet nyet te mogen gieten oft laeten loopen ter straeten waerts vuyt, op de pene van i liber.

Vleeschouders inde halle geen ander neeringhe daer by te mogen doen. Ende nyemanden te mogen aenroepen oft afroepen, voor wat bancke hy wil gaen, op de pene van I liber.

Fol. 74. — Wiltbraet oft dooden visch oft vleesch nyet te moghen vercoopen aeler de keurmeesters dat hebben gekeurt op een 1/2 liber.

Werenvleesch nyet te mogen slaen om te vercoopen van St. Gielis dach tot Kerssmis toe, op de pene van een liber ende expurgatie.

Fol. 74. — Werenvleesch nyet te mogen ter bancke brengen om te vercoopen ten sy dat den peserick vanden cull daer by legge, op de bancke ende een root vaentken, breet twee duymen op eenen steck, van een vierendeel lengde daer by sette, ende ingevalle het schaep gequartiert is, oft gecloven, ende het vaenken op een van de leden stont, moet effen wel van den anderen leden vermaent worden.

Fol. 74. — Vleeschouders oft poirters die willen loten moeten dat doen op Kersavont ende op St. Jansavont voor de noene, ende telcken halven jaere den Rentmeester als Borgemeester betaelen van synder vleeschbancken.

Werrenvleesch ter merckt binnen oft buyten der hallen nyet te mogen vercoopen by penneweerden, op een liber telcker reysen te verbeuren.

Fol. 74 verso. — Schapen nyet te comen coopen ter plaetsen daer men seerighe schapen houdt, op de pene van ii libri.

Des sal eenieder syn seerighe schapen moeten dryven op de rechte herstrate sonder merren tot de naeste merckt, sonder inde prochie van Turnhout ende Outurnhout te benachten, op de voors. pene oock voor dengenen dye se herbercht oft weyt.

Seerighe schapen nyet te mogen ter merckt gebrocht worden om te vercoopen, op de pene van ii libri alsvoor.

Inde voorschreven twee poincten sal eeniegelyck hem des verstaende mogen calendieder syn.

Fol. 75 : Visch. — Dooden visch nyet te mogen vercoopen van 1/2 meert tot Bamisse voor acht uren, ende voorts tot halff meert voor negen uren, ende aeler de keurmeesters den selven visch hebben gekeurt, op de pene van i liber soe wel cooper als vercooper.

Fol. 75. — Tvat harinck nyet te mogen opslaen aeler de keurmeesters dat hebben gekeurt, op een 1/2 liber.

Tvaenken hy den keurmeesters gestekt opden geweykten oft souden harinck nyet te mogen affdoen oft vercoopen teghens den keur op de pene van I liber ende arbitrale correctie.

Fol. 75. — Visch die elders wederleeght is, nyet te mogen ter merckt brengen, op de pene van I liber boven arbitrale correctie ende expurgatie.

Zeevisch te coop comende, moet op eenen dach tseffens op de

merckt gebrocht worden en by den keurmeesters gekeurt, van gelycken den visch die den iersten dach nyet vercocht en wordt, om op een nieuwe te laeten keuren, al op de pene van een liber.

Fol. 75 verso. — Twee tsamen, visch te mogen vercoopen ende nyet meer, op de pene van een 1/2 liber ende expurgatie.

Coopman inde Vryheyt synde, en mach nyemant anders setten om den visch te loven, oft te vercoopen, maer wel om vuyt te houden op de pene van i liber.

Fol. 75 verso. — Borgers en sullen maer een eyghen vischbanck moghen hebben sonder die iemanden te leenen oft verhueren.

Vischvercoopers van buyten sullen moeten der vryheyt vischbancke op de merckt staende. gebruycken by malcanderen, die ierst compt die voor staet, op de pene van 1/2 liber.

Fol. 75 verso. — In den vasten ende naer vastelavont geenen harinck nal, noch drooge te mogen vercoopen, oft houden staen op de vischbancken, alwaeren die ledich, maer moeten staen aen dander sijde teghen over op tafelen oft scragen, soo verre van den vischbancken, dat men daer tusschen mach varen, op de verbeurte van harinck en een 1/2 liber.

Fol. 76. — Afgekeurden oft wederseyden visch, nyet te moghen vercoopen sonder oirloff van den keurmeesters ende te moeten staen ter plaetsen daer hun die keurmeesters wysen sullen ende dat ingedom oft vuylnisse van den vissche te moeten vande merckt doen, al op de pene van een liber.

Fol. 76. — Litsoen, droogen harinck oft wacken, onkeurbaer, nyet te moghen vercoopen, op de pene van I liber.

Visch water nyet te moghen ter stratenwaert vuytgieten, noch laeten loopen in eenigher manieren, op de pene van I liber.

Fol. 76. — Vischcoopers tsy man oft vrouwe, nyet te moghen opde vischmerckt eenighe commotie maecken, van kyven oft vechten, op de pene van den steen te moeten draghen aen den hals, op eenen sondach achter de processie, tusschen twee dienaers, ende noch arbitrale correctie, boven dactie vanden heere.

Fol. 76. — Die met visch willen omgaan moeten alle jaer int beginsel vanden vasten eenen eedt doen in des schouteth handen, den visch ter bancken te brenghen ende te vercoopen, ter ordonnantie vande keurmesters. Op welcken eedt de keurmeesters hen alle jaer deur sullen moghen calengieren ende doen manen, op de pene van XX stuivers diet geweygert.

Fol. 76 verso : Vier. — Verckens nyet te moghen voor oft naer de sonne senghen oft bernen, op de pene van XXX grooten.

Asschen te moeten vuytdraghen voor ter stratenvuyt, oft inden moeshoff verre vande huuse, ende geenssints onder euselen, op de pene van een liber.

Fol. 76 verso. — Aschoop nyet te laeten vierich liggen, op een liber bij daghe ende twee libri des avonts oft by nachte, by een ieder calengierbaer voor den halven breuck.

Asschen nyet te moghen vuyt draghen des winters voor acht, ende sovents voor vyff uren, ende naer noen nyet, op een liber.

Fol. 77. — Potasschen nyet te moghen branden binnen de vier veken van Turnhout dan alleenlyck int velt met schoonen daghe ende sonnenschyn XL roeden van alle huysen, op de pene van 1 1/2 liber ende ter correctie arbitrair. Brant hooy, stroy, vlasch, te moeten leggen ten minsten vyff voeten van alle schouwen, esten, oft ovens, op de pene van I liber.

Fol. 77. — Hout oft steen oft diergelycke nyet te mogen leggen opt kerckhoff sonder oirloff vande kerckmeesters op een liber, soe dickmaels hy vermaent synde in gebreke blyft.

Item tselve nyet te leggen op vyff voeten naer der kerckhoff muere oft pensepoel, oft bornputten, op pene van een 1/2 liber, noch oock te wassen, folio 79.

Fol. 77 verso. — Item dye vermaent synde anderwerff sulcx doet verbeurt I liber, ende sal de heer dat doen doen, op dubbelen cost.

Brouwketels, te moeten setten in steenen mueren, oft dat men volcomentlyck daer rontom mach gaen, desgelycken esten, ende backhovens, op de pene van III libri.

Fol. 78. — Schouwen ende ovens te moeten loffbaerlyck houden, ende tweemaal des jaers loffelyck doen veghen, op de pene van een liber ende dyen omtwee te slaen, ende wederom op te maecken ter ordonnantie vande keurmeesters de pene te verhaelen aenden geersten, tsy proprietaaris oft huerlinck.

Fol. 78. — Elck huys gevende X stuivers inde bede oft meer, moet hebben ten coste vanden huysheer een leer lanck ten minsten XV voeten, op de pene van XXV stuivers.

Elck huys cleyn oft groot, wesende een wooninghe, moet hebben een losbaer haeckleere, al gereet, op de pene van een liber.

Fol. 78 verso. — Tappers, beckers, brouwers, moutmaeckers, ende veltwariers, alwaert datsy inde bede geen X stuivers en gelden, moeten hebben, elck voor synen huysse dat hy bewoont een losbaer haeckleere, lange leere, leren eemer, ende oosvat, op de pene van I liber.

Fol. 78 verso. — Herbergiers logierende volck te voet oft te peerde, moeten ten minsten hebben eenen leren eemer, ende degroote herbergen, ten minsten drye oft vier, naer datse by den keurmeesters gexaxeert worden, op I liber.

Fol. 70 (sic) verso. — Elck straetput moet hebben een vierhaeck met ringhen ende een losbaer haeckleere, een open tregelvat met yseren haecken ende banden, ende daertoe 2 boomen om te draghen, op de pene van IIII stuivers voor elck huys tot dyen put behoorende soo dicmaels als die gecallengiert wordt.

Fol. 78 verso. — Elck huys groot oft cleyn hebbende dore ter straetenwaert vuyt, moet allen onraet der straet putten helpen onderhouden loffbaerlyck, op de pene van IIII stuivers voor elck huys dier gebuerte telcker calengieringhe.

Ende dye weygerde syn aenpaert, verbeurt IIII stuivers, soo dicwils hy beclaecht wordt, boven syn aenpaert, over den welcken, met eender inthimatie tsynen cost, sal sommierlyck recht gedaen worden.

Fol. 79. — Straetputten te moeten van steyn syn, oyck mede de setels, op de pene van IIII stuivers by elcken vande gebueren, daer onderhoirende oft gebreckelycke te verbeuren.

Fol. 79 verso. — Brouwers ende backers moeten henne esten, brouwketels, ende backhovens, huysen bedecken met herde daecke, comende de vryheyt daerin te bate de helft, opte pene van op dubbele cost byden heere gemaect te worden, sonder assistentie int dack te genieten.

Fol. 80. — Als hy sondaechschen gebode oft met der Vryheyt knape over straten geboden wordt, water, haeckleeren, lange leeren, visvaten, tregelvaten, leren eemers, voor de dore te setten.

Sal eenieder die moeten setten oft hanghen voor dore oft neffens syn huysinghe onbecommert, op pene gelyck oft hy geen vandyen en hadde.

Fol. 80. — Brouwers oft mauwtmaeckers en backers, die te coope backen moeten by hennen oven alle jaer doer, hauden staende een volle ame met water, op pene van telcker reysen te verbeuren XXV stuivers.

Fol. 80 verso. — Vlasch nyet te hekelen, noch swinghen voor oft naer der sonnen met der keerssen oft lanterne in wat plaetsen binnen huys het sy, ende nimmer meer in schouwen, daer men vier in stockt, op de pene van XIII stuivers.

Fol. 80 verso. — Herbergiers groot oft cleyn moeten in allen stal daermen peerden stalt hanghen cen groot ysere lampe boven wel bedeckt met eenen yseren ranghe breeder dan de lampe onder, opte pene van XXIII stuivers.

Item moet boven de lampen sesse voeten in breeyde gesoldert wesen, opte pene van I liber.

Fol. 81. — Esten nyet te mogen stoken des winters voor acht uren des smorgens, ende naer acht uren des avonts. Ende des somers voor de dachclocke, ende naer negen uren des avonts, op een liber ende arbitrale correctie.

Fol. 81. — Nyet te mogen met busschen schieten binnen de situatie vande huysen, by daghe. opde pene van I liber, ende bij nachte van III libri met verbeurte van busschen. Vide ulterius folio 98.

Fol. 81. — Herbergiers te moeten op elke slaepcamer een yseren pype oft candelaer met eenen breede yser daer onder om de keerse daer op te setten, op de pene van een liber.

Fol. 81 verso. — Naer de clocke des avonts thien uren geen bier te tappen, om drenckers te setten, opde pene van 1/2 liber voor de tappers, ende X stuivers voordrenckers, salvo de rechveerdighe spade innecomende twee uren naer syn incompstte, op expurgatie.

Fol. 81 verso. — Brant vuyt iemants huys comende dat men de

vlamme siet verbeurt III libri ende ses leren eemers ende ingevalle van onachsamenheit, apart daer aff gecorrigeert worde ende reu-bourseren doncosten van hulpers int lessen vanden brant gemoeyt.

Fol. 82 verso. — Geenderhande goet ter merckt veyl comende te moghen coopen voor dat gemerckt en is. Noch iemanden tegen gaen eert op ter merckt gecomen is, op de pene van 1/2 liber, ende soe verre sulcx doende een vercooper waere, verbeurt soe wel cooper als vercooper XX schellingen swerts turnoissen, ende de waren ver-beurt, ut folio 83 verso.

Fol. 82 verso. — Geen goet op mercktdaghen dierder te loven oft vercoopen dan dat eens geloeft en is, op de pene van 1 liber.

Fol. 83. — Geen buytelieden ter merckt comende noch eenighe ver-coopers en sal mogen coopen boter, hoender oft eyeren te winter van Bamis tot Paesschen voor XII uren, ende des somers voor thien uren.

Noch eenigerhande goet om wederom te vercoopen, op de pene van een 1/2 liber ende expurgatie.

Fol. 83. — Iemant van buyten eenighe eetwaere vercoopende daer poirters bij syn, die mogen mede paerten voir den selven prys, op de pene van een liber ende effe wel te moeten laeten mededeylen.

Fol. 83. — Coopliden eenighe coopmanschap ter merckt brengen-de sullen staen ter plaetsen by den keurmeesters gedesigneert, op de pene van een 1/2 liber.

Pensvrouwen daer met nyet te moghen op mercktdagen voortstaen voor der vryheyt huys, maer voor den pensepael westwaert, opde pene van III liber ende verbeurte vande pensen.

Fol. 81 verso. — Buspoeder nyet te mogen maecken sonder con-sent van schouteth ende schepenen ende ter gedesigneerden plaet-sen, op de pene van III libri.

Fol. 81 verso. — Brouwers moeten des winters voor acht uren affgestoet hebben op de pene van III libri ende arbitrale correctie.

Backers nyet te backen des somers smorgens voor de clocke ende savonts naer XI uren, ende de winters savonts naer de negen uren, opde pene van II libri ende expurgatie.

Fol. 83 verso. — Cremers sullen loten des maendachs naer onse wydinghe voor noen.

Niemand van hen en sal des sondaechs oft heylich daechs, op de merckt veyl houden eenige cremerye, vuytgenomen kermisse ende kerckwijdinghe naer noen, op de pene van een liber.

Cremers oft andere die mede loten willen, moeten poirters syn ende comen het geheel jaer door terstont als de eerste misse gedaen is, oft moet beneden staen naest die gelotte crame, ende syn princi-pael stede sal dyen dach losse staen, op de pene van een 1/2 liber contrarie doende.

De gelotte stede nyet te moghen vermangelen oft verhueren, op een liber. Vide fol. : 84 : verso.

Fol. 84. — Stont iemant op hoecken, ende die int midden behoer-

den te staen, nyet thuys en waere oft syn crame ten tyde voorschreven nyet en sette, soo sullen de andere cremers hun cramen voorts daer aen mogen setten.

Niemant te mogen setten meer als een crame van eender neiringhe, lanck alleen acht voeten, op de pene van een 1/2 liber.

Fol. 84. — Die mede loten vande cremers ende oock alle vetwarye houdende moeten des jaers tot onderhouden vande keersse geven der gulden van Sinte Nicolaes II stuivers, ende die mede loten wille, sal geven ter gulde behoeff VI stuivers eens ende voortaan helpen onderhouden allet tghene der gulden aengaet, gelyck andere cremers op de pene van I liber.

Fol. 84 verso. — Binnen de gelotte stede by wyeman (?) te mogen staen, maer moet leynde aensetten ter vischmerckt wert, opde pene van een 1/2 liber, ende het versetten vande crame, tot synen cost.

Hoeymaeckers sullen allyt loten des maendaechs naer Alderheyligherdach, ende blijven dat jaer soo staen, op de pene van een liber.

Fol. 84 verso. — Vetwariers, vleeschouders ende allen andere met gewicht vercoopende, moet gebruycken der Vryheydt geteckent gewicht, opde pene van I liber.

Gewichten te cleyn bevonden salmen omtweeslaghen, ende verbeuren I liber van elck gewichte, boven de arbitrale correctie naer gelegentheydt der valcheyt oft bedroch daer mede gedaen.

Fol. 85. — Geenderhande goet tsy vlasch, vetwarye oft andere penneweerde te coop oft vercoop, en sal moghen vuytvoeghen met eenighen vyser, maer met eender wagen ende goeden gesegelden gewichte deser Vryheydt, opde pene van een liber.

Ende de wage moet gerecht wesen, oft gelyck gaen, op een 1/2 liber.

Fol. 85. — Buytenlieden ter merckt comende met hunne goeden, nyet te moghen qualyck loespreken, oft injurieren, opde pene van III libri.

Fol. 85. — Goten aenden steenwech losvaerlyck oft nyet verstoppt te moeten houden ende onderhouden elck voor syn erve, op VI gulden elck te verbeuren.

Steenwech des saterdaechs naer noen ende op ander tyt als geboden wordt, te moeten elck voor syn dore, ende erve schoon maecken, op de pene van II stuivers tot behoeff der Vryheydt knape.

Fol. 85 verso. — Heynelyckheden nyet onbetamelyck te setten op I liber.

Ende soe wie ten vermaenen vande keurmeesters dat nyet en ruympt, verbeurt telcker reysen I liber, ende op dubbelen cost van daer geruymp worden naer goelduncken vande keurmeesters.

Fol. 85 verso. — Inde weteringhen buyten het gasthuys oft elders daermen weetert egheen cleederen oft schapen wasschen en sal, oft eenigerhande hout daer in leggen, opde pene van een 1/2 liber, ende het hout verbeurt.

Fol. 85 verso. — Inden pensenpoel geenderhande onreynicheyt, oft

vuylnisse, verterd hout, oft geenderhande pryen worpen en sal, oft oock daerinne wasschen, op pene van een liber ende het hout verbeurt.

Fol. 85 verso. — Mesraeyen van messien oft stallen nyet te mogen laten loopen ter stratenwaert inne.

Oyck egheen mest vuyt te doen opter straeten, ten sy dat men dat binnen den derden dach wechruypt, op de pene van I liber soe dickmaels als de contraventeur wordt becalengiert.

Fol. 86. — Inde A oft grachten daer henen loopende geen vlasch te mogen roten, op een liber.

Wevers oft volders oft iemand anders geen looghe oft andere onreynicheyt van water te laten lopen, in eenighe waterloopen, op pene van I liber.

Fol. 86. — Aen straetputten nyet te mogen wasschen, doinder als vyff voeten, op pene van V gulden.

Opten kerckhoff geenderhande tuysscherye te spelen, op een 1/2 liber.

Met bogen, busschen oft pijpen aldaer nyet te moghen schieten op een I liber boven de schade.

Oft kinderen daer op spelden wierpen, oft schoten, salmen op douders verhaelen, ende de schade op dobbelen cost.

Fol. 86 verso. — Vande kerckmuur geen steenen aff te breken, opte pene van duysent voor eenen steen te betalen.

Torff opde gemeynthe gesteken oft geslaghen, nyet te moghen vercoopen buyten der Vryheyt, op een liber brabant, boven arbitrale correctie.

Fol. 86 verso. — Onrechte wegen nyet te gaen ofte reyden, noch vaeren, opde pene van II libri.

Te becalengieren by eeniegelycken persoon van eeren by sijnen eedt oft ter ontschouwt vande beschuldighen, het een derdendeel tot behoef vanden beclarengierder.

Fol. 86 verso. — Te heymen deen den anderen, sonder des anders schade op I liber.

Beesten eenen anderen in syn erve oft vruchten beschadighen sal den meester van dyen erve oft vruchten syn schade by eedt mogen grootdeelen ende verhaelen met sommiere dingtale oft kennisse van eenen boete aenden geenens diens beesten geschut oft gecallengiert syn.

Fol. 87. — Beesten alsoor beschadigen ende becalengiert by iemande ter goeden naeme staende, verbeurt de meester boven het recht vanden vorster XIII stuivers.

De becalengierde willende seggen, dat andere beesten te vooren mede beschadicht hebben, sal met eender sommatie tselve syn aenpaert met gelijcke grootdeelen voorts aenden anderen verhalen.

Fol. 87. — Nyemants erve, noch tuyn tot geenens tyde vande jaere voor gemeyn te gebruycken, noch te breken op de pene van III libri boven de schade.

Binnen den Ceuloeck (diemen tot half meert plach te begane) den bal nyet te slaen, op pene van een 1/2 liber.

Fol. 87. — Ecker vekens, daer men doorvaert, rydt, oft gaet, ende toe vindt, nyet te mogen openlaten, op de pene van 1/2 liber.

Boomen ende hagen inde straten, daermen met coren oft hoy doorvaert te moeten slonen, op de pene van VI stuivers.

Ende des versocht synde voor twee poirters op XII stuivers, ende te slonen bij dengeenen die se lette.

Fol. 87 verso. — Ecker weggen soo wydt te maken, dat den eenen den anderen verkeerren mach.

De holen nyet te leggen in oft vuytter straetenwert, op pene van I liber soo dicmaels als iemant becalengiert wordt ende te doen slich-ten op heuren cost.

Fol. 87 verso. — Ombetamelycke woorden nyet te spreken, op schepenen, geswooren, rentmeesters, kerckmeesters oft op eenighe andere eedt gedaen hebbende, den hertoghe oft der Vryhey, opde pene van VI gulden, ende arbitrale correctie.

Fol. 88. — Onbetamelycke woorden sprekende, tsy man oft vrouwe, op eenighen goeden man oft vrouwe, die sal den steen draghen buyten omden kerckhoff, ende ter correctie arbitrale.

Aschhoopen, eerthoopen, ende lhout te ruymen een ieder voor syn dore te Paesschen ende te kermisse, op de pene van VII stuivers.

Fol. 88. — Vechterye beginnende ende syn partye in evel moede geraeckt hebbende, moet den peys maecken oft iemant van synen twegen, ingevalle de vechterye des nachts gebeurt des anderen daechs voor noen, ende ingevalle des daechs op den selven dach metter sonnen op een liber soo menighen dach alsser passeert, ende die den peys nyet en houdt, op soen en breeck.

Fol. 88 verso. — Bancken, tafelen oft rondeelten ter merckt gebe-sicht (vuytgescheyde de vischbancken) moeten binnen sonneschyn wech gedaen syn vande merckt, op de verbeurte vande selve.

Fol. 88 verso. — Dobbelspel, oft andere tuysscherye by nachte nyet te hanteren op de pene van I liber, soo wel de spelders als de weert vanden huysse ende daer de heere oft keurmeester suspicie hebbende begeeren ondersoek te doen, nyet te mogen vuytgesloten worden, oft geweygert open te doen, op pene van een liber ende expurgatie.

Fol. 89. — Het sout dat vercocht wordt te moeten syn gerecht selzout, ten waere datmen daer by sette een roet vaentken, op de pene van een liber telcker reysen ende expurgatie.

Naer de ruym clock achter straeten oft buyten huys nyet te gaen roepen oft eenigh rumoer maecken, opde verbeurte van een liber, noch oock achter strate, oft op iemants erve sonder lanteern, ut folio 90.

Fol. 88 verso. — Mommen oft verstoppt, nyet te mogen gaen achter straten oft anders dan hy dagelycx en gaet, hetsy by daege, oft by nachte, op pene van een liber ende syn opperste cleedt.

Fol. 89. — Torff oft andere vruchten, oft tuynsel, by daghe oft by nachte rapende oft nemende, oft hagen destruerende, sal daer affstaen ten lantrechte.

Ende des by de kinderen gedaen wordt in civile breucken, sal mogen op den ouders verhaelt worden.

Daer suspicie is so te mogen doen expurgeren, ende bij weygheringhe te verbeuren twee libri.

Fol. 89 verso. — Die ontboden wordt bij den gesworen dienaer, om te comen voordien heere ende schepenen om der keuren wil nyet en compt, verbeurt telcker reyse VII stuivers ende wordt de dienaer geloeft in syn verclaeringhe.

Fol. 89 verso. — Die alsvoor ontboden synde den heere weygerden eedt te doen oft seggen tgene hem gevraecht werdt, sal verbeuren soo dicmaels hy becalengiert wordt een liber ende staen tot arbitrale correctie.

Fol. 89 verso. — Rentgoet daer aff deen den anderen met recht aenspreckt sal staen te recht ten derden daghe, te weten den naesten dingdaghe, ende sal staen ter scheydinghe vande schepenen oft rentgoet is.

Gelt bruyloften nyet te houden int heymelyck oft openbaer opde pene van X gouden reyders ende die eenich gelt geeft, sal verbeuren drye ryders, uytgenomen geestelycke feesten.

Kinderen van heylighen doopsel comende in geen herbergen te dragen, om aldaer in eeniger manieren te drincken, op de pene van II gulden voor peters, peten, ende den weert elcken besondere, ut folio 96.

Fol. 90. — Steen oft pot ovens te moeten setten vier roeden verre van allen huysen, op pene van II libri aenden steenwech, ende buyten den steenwech, drye roeden, ten waere by consent vande gebueren, op gelycke pene.

Fol. 90 verso. — Aschoopen, eerthoopen, schorshoopen oft andere, noch hout te mogen legge tot eeniger plaetsen aen 't kerckhoff, oft der vryheyt huys, op een halff roede naer der mueren, noch geen messie oft verckenskoeyen daer aen te maecken, op pene van een liber ende de hoopen verbeurt

Fol. 90 verso. — Besondere ongewoonlycke eerthoopen, oft mesthoopen oft hout te houden liggen teeniger plaetsen binnen Turnhout, oft om den cingel langer als vier daegen opde pene van I liber telcker calengieringhe.

Fol. 90 verso. — Waselverckens merckt te moeten gehouden worden achter de schole, ontrent der kercken huysse, ende soo voorts den hoek in oistwaert, op de pene van een liber.

Verckens gaende opter vroente oft gemeyn straeten te moeten geright syn, op de pene van drye groote brabantse, van elcker vercken, ut folio 91.

Fol. 90 verso. — Schapen nyet te stouwen door eenighe ackerstrae-

ten maer alleenelyck door de gerechte herstraeten, op de pene van IIII stuivers voor elck schaep.

Insgelycken soo verre die schapen worden bevonden op de ackers oft driessen van andere, weide die besaeyt syn oft nyet, ende sal een ieder wesen calengierder ten last vanden meester vande schapen.

Fol. 91. — Ter souverylcker dingtalen des saterdaechs met eender boeten te beslichten.

Alle saecken vallende vuyt ordonnantie vanden keurboeck vande vroenten, oncosten vande geoirloeffde gulden — van bode loon — dienst — pijn, ende arbeyt, — montcosten, moinboryen — gerekende schulden, kerckenrechten, gelagen — obligatien, tachterheyth tot III grooten, ende twee loopen rog tsjaers inclus.

Fol. 91. — Keurmeesters moeten allen sheeren ende der schepepen vermanen, doen rekeninghe ende beweyts, vande keuren ende breucken, die sy gecallengiert hebben, sonder iemanden te verswyghen, oft verschoonen op haeren eedt.

Ende soe wyen de keurmeesters by wetentheyth des misbruycx, sullen hecalengiert hebben, sal staen ten vollen geloove.

Ende die gecallengiert is, ter ontschouwt, sal onder eedt hem moeten expurgeren oft kennen des breux schuldigh, ende betaelen.

Fol. 99 verso. — Nyemanden ter hueringhen innemen oft syne hoeven, huysen oft cameren verhueren, daer aff man noch vrouwe van hier geboren syn.

Ten alsulcke ierst ende voor al hebben gebrocht wettich bescheet, van synen goeden naem, ende fame, ende nyet vertrocken te syn voor schulden, en daerenboven cautie gestelt te hebben ter sommen van LIIII guldens, voor straetschulden.

Fol. 99 verso. — Op pene dat de binnen daer aen sonder verdrach sullen verbeuren VI guldens ende moeten verantwoorden voor de voorscreven straetschulden.

Sullen oock de vremde lieden aleer sy ontfanghen oft ingenomen worden, gehouden wesen greeet te betaelen, XII gulden eens voer de poirterye, een vierde paert voordien hertoghe, de rest voor de Vryheyth.

Fol. 92 verso. — Lasarissen, noch oock de vrouw oft man van lasarissen nyet te mogen verkeerem ievers onder het volck oft gemeyn plaetsen, anders dan ter kercken opden toren, om aldaer misse ende sermoon oft den dienst Goidts te hooren.

Fol. 92 verso. — Lasarissen nyet meer als 2 tsamen te mogen gaen bedelen oft wandelen, hebben elck eenen looten teecken op synen boesem hangende, deen den korff ende dander de breuck dragende, op maendaghen ende vrydaghen ende tghene sy haelen int gemeyn te deylen.

Op ander daghen inde ghuchten, ende den huysen nyet naerder te comen dan ter soeye toe.

Fol. 93. — Op pene voor dierste reyse eenen wech tot Brussel voort erwerdich heylich Sacrament, voorde II reyse tot Ceulen, voorde

IIIe reyse vuytter Vryheyd gegeesselt te worden, ende eenen wech ten heylighen Bloede te Wilsenaecken ende in een jaer tot Turnhout nyet te verkeerem.

Noch op vier stuyvers voor deerste reyse, noch VI stuivers voor de IIe reyse, thien stuyvers voorde derde reyse tot behoefv vanden calengierder oft aen eenen block te water ende te broode gestelt te worden.

Fol. 93. — Lasarissen synde ten tyde vanden dienst, synde in het clockhuys alsvoor, dat nyemant vande ingesetenen onder hen en sal verkeerem op eenen stuiver.

Noch oock op ander tyden in hunne huysen laeten comen onder pene van III gulden te verbeuren.

Lasarissen eenich goet achterlatende compt halff den kinderen ende halff totte huysinghe vande lasarissen, ende sonder kinderen, geheel.

Fol. 94. — Ter proven levende te moeten alle sondaghen voor de misse des H. Geests vuytgeroepen ende een teecken gegeven worden om naer de misse overleverende tselve teecken, de aelmoessen te ontfanghen ende de proven vande absenten te distribueren daert aen bestaeyt is.

Fol. 94 verso. — Calck ter merckt gebrocht moet een ure lanck onder merckt veyl staen, alcer eenige voorcoopers dat mogen coopen op bedinghen opde pene van II libri ende voordem voerman een liber als hy veradverteert is.

Fol. 96. — Coopdaghen ten hoogsten verdieren nyet te mogen leggen in herbergen oft andere plaetsen sonder consent vanden schouteth ende schepenen ende de coopcedulle hun verthoont te hebben. op pene der nullitevt, ende daer suspicie van subornatie valt, moet de vercooper hem expurgeren ende ingevalle hy hem nyet te recht en expurgeert, gestraft te worden als meynedich. ende op ses gulden ten keure.

Fol. 96 verso. — By nacht, bij avont, ende onteyden de gaende ende keerende luyden, oft ingesetenen geen overloop te doen, met steenen te worpen, die te laghen, oft anderssints te willen evelyck, op de pene dat aldusdanighe fortse, oft invasie voor straetschynderye sal gehouden worden, ende het worpen met steenen voor moortwpen gerekent.

Fol. 96 verso. — Fugityff van het voorgaende delict wordt met drye dagen van recht daer toe dienende voortgeroepen tot synen verantwoorden ende by coicatie oft nyet comparitie recht gedaen voor alsdan, ende in toecomende tyden synder wedercomptste ende achterhael.

Fol. 97 verso. — In schuttershoff nyet te mogen eenighe andere spelen hanteren, als metten boghe te schieten, op de pene van XX stuivers.

Noch oock tegens de jonghe plantaisie te leunen, op de pene van II stuivers.

Fol. 98. — Met bussen achter velde nyet te gaen anders dan een wechweerdich persoon syns rechts weechs, op de pene van XX stuivers.

Schietende achter velde naer duyven oft diergelycke verbeurt tot sheeren behoefte syn busse ende XX stuivers, een derdendeel den calengierder, het ander den heere, ende tderde der Vryheyt behoefte.

Fol. 98. — Duyven houdende geen vengers oft slagen in oft aen syn duyffhuys te mogen hebben, op pene van III gulden te bekeeren alsovoor ende de vengers affgebroken te worden.

Fol. 98 verso. — Schapen houdende en sal den keurmeesters int visiteren geen schapen mogen versteken oft achterwaerts houden, op pene van XXVIII st. Keurmeesters eenighe schapskoeyen visiterende moeten ierst hun handen wassen, ende bevindende maer een oft twee schapen ruydich te syn, sullen die mogen vrij setten, maer ingevalle van meer sal de proprietaris allen de schapen moeten vande gemeynte houden op syn eyghen sonder suyveren, de tyt van sesse weken, ende ingevalle de schapen naerde sesse weken besmeth blyven, sullen moeten vercocht worden.

Fol. 99. — Schapen nyet te mogen coopen opde dorpen oft plaetsen daer de ruye regneert oft niach wesen, om inde Vryheyt te brengen, opde pene van VII stuivers aen elck schaep.

Ende sal de cooper van buyten schapen de selve naer 14 dagen tot 14 dagen den keurmeester te laten visiteren, op pene van XIII stuivers.

Fol. 99. — Keurmeesters nyet te naer te spreken op uren eedt ende commissie opde pene van VII gulden ende arbitrale correctie.

Daer presumptie valt van seerighe schapen ende voorts int gemeyn, sijn de keurmeesters gehouden de koeyen te visiteren, ende alle weken eens om te gaen.

Mogen oock het getal van schapen opteekenen ende der naester visitatie doen bewysen waer die gebleven sijn.

Fol. 99. — Keurmeesters hen te moeten reguleren int houden van de schapen gelyck andere, op dobbele pene.

Fol. 94 verso. — Vonnissen daer van geappelleert wordt, te moeten de appellatie vervolgen, op pene van VI gulden, een derdendeel tot sheeren behoefte, het residuum ad pios usus.

Fol. 179. — Soldaten nyet te mogen herbergen, sonder de selve aente brengen aenden schouteth oft sijnen stadhouder, opde pene van VI gulden telcker reysen te verbeuren.

Fol. 180. — Op bruyloften nyet te mogen met waghens buyten oft binnen de Vryheyt spelen, reijden, eyeren haelen, honderen doot-smijten oft diergelycke insolentien bedryven, op pene van, voerman oft meester vande peerden VI gulden, ende alle dye opden wagen sitten elck — XX stuivers, ende de speelman — II gulden, ende verhaelt te mogen worden opden ouders ende meesters.

Hoofdtitels der Ordonnantiën in het tweede keurboek ingeschreven.

---

8 Meye 1676. Ordonnantien raeckende het ewegh-haelen van torff, cappen vant hout opden canten van de goede liedens erve, graenen te snyden, te drincken inde herbergen naer het geluyt des avonts der clocken etc. fol. 3.

18 Augusti 1676. Ordonnantie opt stuck der fruytagien van buyten binnen dese Vryheydt comende. fol. 4.

2 7ber 1676. Naerdere ordonnantie opt stuck der fruytation, ende andere articulen verboden in tyde van den rooden loop binnen dese Vryheydt. fol. 4 v°.

5 September 1676. Ordonnantie opt stuck van d'wtvaerden, reysdraeghen aende gebueren, het byeencoomen ofte vergaderinghe der vrouwen inde kinderbedden etc. fol. 5.

13 7ber 1676. Ordonnantie over het begraeven der doode lichaemen, ende andersints. fol. 5 v° — fol. 6.

27 September 1676. Raeckende het slaegen der beesten ende vercoopen vant vleesch. fol. 6 v° — 7.

10 October 1676. Raeckende de graen merckt. fol. 7 v° — 8.

10 October 1676. Raeckende de persoonen die met hun peerden ende beesten de andere liedens erffen uythoeden en weyden. fol. 8 v°.

11 October 1676. Raeckende het vervoeren der mest ende aschhoopen. fol. 9.

31 Januari 1677. Ordonnantie op het stuck van de handuyten deser Vryheydt. fol. 9 v° — fol. 10.

27 December 1676. Ordonnantie raeckende het singen van de kinderen op nieuwe jaere, alsoock nopende het tonnen van binnen bieren op eenige Distertsche tonnen. fol. 10 v°.

14 Februari 1677. Ordonnantie raeckende het begraven der dooden by nachte, mits de contasieuse sieckte, de welke niet betaelt en hebben de kercke rechten. fol. 11.

21 Februari 1677. Ordonnantie rakende de ermen leevende van de taeffele van den heyligen Geest deser Vryheydt.

fol. 11 v° — 12.

16 Meye 1677. Ordonnantie waer bij verboden wort anders te gaen als op de ordonarissee wegen. fol. 12 v°.

29 Augusti 1677. Ordonnantie geemaneert opt stuck van den brant. fol. 13 — 14.

19 7ber 1677. Ordonnantie op het slaen oft bloeylaten van veede. fol. 14 v°.

3 October 1677. Ordonnantie geemaneert op buyten liedens willen binnen dese Vryheyt vleesch vercoopen. fol. 15.

13 Febr. 1678. Ordonnantie ghemaectt over het iecken der tonnen. fol. 15 v°.

26 Juni 1678. Ordonnantie geemaneert op de buyten lye dens. fol. 16.

2 Januari 1678. Ordonnantie gemaectt om by nachte nyet te mogen begraven. fol. 16 v°.

9 October 1678. Ordonnantie op 't stuck vande Lazarussen geemaneert. fol. 17 — 19.

18 Februari 1679. Ordonnantie waer by verboden wordt eenigen visch te vercoopen sonder voorgaende visitatie. fol. 20 — 21 v°.

19 Februari 1679. Ordonnantie opt stuck van ghewicht ende maeten, iecken der potten etc. fol. 22.

7 October 1679. Ordonnantie ghemaectt op appelen, peiren en dyergelycke fruyt. fol. 22 v°.

7 October 1679. Ordonnantie geemaneert op het plucken en steelen van raepen, peen en andere groenicheyt. fol. 23.

17 September 1713. Ordonnantie op ende wegens het inbrengen der horene beesten. fol. 23 v°.

17 Augusti 1679. Octroye gemaectt ende vergunt over de buyten bieren. Ordonnantie te mogen emaneren. fol. 24 — 25.

24 November 1679 en 15 December 1679. Ordonnantie geemaneert ende ghemaectt op de buyten bieren in conformiteyt als voore. fol. 25 — 28.

26 Mey 1680. Ordonnantie geemaneert op het aanvoeren van mest ende asschen van de straeten, plynen ende van de kerckmueren tegens de hooghtyden etc. fol. 28 v°.

6 Augusti 1684. Ordonnantie verbiedende van met geene pypen te gaen over de straeten, nochte omtrent de achterhuisen, stallen etc. fol. 29.

28 April 1689. Hoe ende in wat manieren dat men buyten lieden ter hueringe ofte wooninghe in nemen sal.

fol. 29 v° — 30.

26 Juli 1693. Ordonnantie op het stuck der straetschenderen, tsitten drinken naer de avontklocke etc. fol. 30 v° — 31.

7 Januari 1696. Ordonnantie gemaect bij de Heeren die Schouteth ende Schepenen der Stadt ende Vryheyt van Turnhout waer naer de capiteynen der vier wycken binnen dese voorscreven Vryheyt mitsgaders oock Outturnhout ende die gehuchten en respective daer onder resorterende hun sullen voortaan reguleren int resisteren vande knevelaers, soldaten ende vagebonden dagelycx de voorscreven Vryheyt overvallende.

fol. 31 v° — 32 v°.

7 Januari 1696. Capiteyns ende luetenants van de wycken ende gehuchten deser Vryheyt.

fol. 33.

(Herentalstraet, Gasthuysstraet, Potterstraet, Otterstraet, Outturnhout, Oosthoven, Roy, Darisdonck, Severdonck, Schoirvoirt, Papenbruggen, Heysyde, Winckel, Schoonbroeck, Corteynen, Kintschot).

31 May 1699. Ordonnantie ge maneert opt stuck van het mengelen der meel.

fol. 33 v°.

17 May 1699. Ordonnantie opt stuck van het draegen van den schilt der arme ingesetenen.

fol. 34.

21 Mey 1701. Pollitique ordonnantie waer naer een ieder sig sal hebben te reguleren die door hunne capiteynen, luetenants oft andere officieren van de rotten sullen worden gecommandeert om te gaen wercken aen de linie ten dienste van Syne Majesteyt die wort geformeert in de quartieren van Antwerpen.

fol. 34 v° — 36.

27 Juni 1706. Naerdere lyste der capiteyns, luetenants deser Stadt ende gehuchten als volgt.

fol. 36 v°.

30 Juni 1706. Crygsraet ghehauwen door capiteyns en luetenants deser Stadt ten versoecke van S. Hendrick Robert capiteyn over de Otterstraet over seeckere..... wederspannigheden bedreven door Jacobus Domreux corporaet ghecommandeert hebbende desen nacht benefens Peeter Plasmans ende Wouter van Cortenryck.

fol. 37.

16 Augusti 1712. Resolutie raeckende den ceur van het

wittenbroodt etc. fol. 37 — 37 v°.

Den eedt van den kerckmeester deser Port ende Vryheyd
van Turnhout. fol. 38.

Naerdere lyste van de capiteyns ende luytenants vernieuwt
mits de dood van deenen ende danderen ende den hoogen
ouderdom van eenige der selve ; in den jaere 1724 in dato
21 february. fol. 38 v°.

Item 1733 14 September fol. 39.

Item 1738 24 July fol. 39 v°.

15 September 1728. Ordonnantie op het leggen van hout,
steenende andere materiaelen mitsgaeders aldaer te mae-
cken groote assche ende mesthoopen. fol. 40 — 41.

5 December 1738. Crygraet bl. 41 v° — 41 v°.

27 Juli 1713. Rekwesten aengaende d'augmentatie der buy-
ten luydens willende comen int cleermakers ambagt.
fol. 42 — 43 v°.

3 Augusti 1721. Octroy in Syne Majesteyts Souvereynen
Raede geordonneert in Brabant nopende de stroeyen dacken
etc. fol. 44 — 46.

8 Januari 1725. Ordonnantie ge maneert op het stuck van
de smoutmolens. fol. 46 v°.

17 Januari 1725. Ordonnantie ge maneert op het malen
der terwe semelen ende andere ongeoorloofde graenen onder
het coren. fol. 47.

9 Augustus 1726. Ordonnantie nopende de houtmerckt en-
de groenmerckt. fol. 47 v°.

Naerdere ordonnantie gemaect op de contagieuse sieckte
onder de schaepen ende lammeren ge maneert den 12^{en} 8 bris
1726. fol. 48 — 49.

26 Juli 1727. Ordonnantie gemaect op het schieten met
de kleye buysen (buysen en cleye bollen). fol. 49 — 49 v°.

2 September 1726. Ordonnantie gemaect op het stelen van
visch op de wouwers (carpels). fol. 49 v° — 50.

26 October 1726. Ordonnantie gemaect op het steelen van
de kassaysteenende tot het maaken der keye bollen.
fol. 50 v° — 51.

29 April 1724. Ordonnantie gemaect aengaende 't amo-

- veren van andere luydens goederen ten tyde van brandt.
fol. 51 — 51 v°.
- 9 November 1728 — 2 Juni 1729. Ordonnantie verbiedende
't hout ende ashoopen op publicque merten te leggen.
fol. 52 — 53.
- 27 Augusti 1729. Ordonnantie raeckende de soldaeten hun
op straat ofte herbergen ophoudende naer het luyden der
negenueren clocke. fol. 53 v°.
1730. Pollitique ordonnantie raekende het slaegen der
beesten ende verkoopers van vlees (12 artikels). fol. 54 — 56.
Extract uyt het out keurboeck der Stadt. fol. 56 v° — 57.
Eerst van de beckers van broode. fol. 57 — 59 v°.
- 9 Mei 1730. Ordonnantie gemaect op het iiken der tonnen.
fol. 60.
- Ampliatie der ordonnantie nopende de stroye daeken ge-
confirmiert in Syne Maj. Souv. Raede van Brabant op 21
Juny 1731. fol. 60 v° — 63 v°.
- 17 Juni 1732. Ordonnantie over het houden der caberetten.
fol. 64 — 69.
- 17 Juni 1732. Ordonnantie gemaect op de vrende bede-
laars. fol. 69 v° — 70.
- 28 November 1735. Octroy van acchyns. fol. 70 v° — 72 v°.
- 19 December 1735. Ordonnantie op 't invoorderen ende tot
beter directie van den acchyns deser Stadt ende Vryheyt.
fol. 73 — 74.
- Eedt van den H. Geest meester deser Stadt ende Vryheyt
Turnhout. fol. 74 v° — 75.
- 1698 — 1738. Crychts Raedt gehouden op de ordonnantie
ende reglement op de welke den heere hooftschouteth der
Stadt, lande ende quartiere van Turnhout is belastende in
gevolge de secrete orders van haere doorluchtigste Hoog-
heyt, die capiteyns, luytenants, rotten etc. ende ordinariisse
wachten tot het exploiteren desselve ende te apprehenderen
die muymakers voorvluchtig uyt het Garnisoen van Dor-
ninck. fol. 75 v° — 81.
- 9 Mei 1740. Ordonnantie gemaect door de heeren repre-
senterende het corpus der gemeynte der Stadt ende Vryheyt
Turnhout. fol. 81 v° — 82 v°.

21 Mei 1740. Ordonnantie op het slaen ende bloylaeten vant
veede. fol. 82 v° — 83.

4 Juni 1742. Ordonnantie op de bosschen, plantagien, veld-
vruchten etc. fol. 83 v° — 86.

13 8ber 1742. Reglement ingevolge de welcke idere capi-
tyn, syn detachement tot aen vanghen der wolvejacht die ge-
houden sal worden op den 17 deser mandt 8ber, sal hebben
te reguleren. fol. 86 v° — 87.

13 Maert 1744. Ordonnantie van de Reglement op het clee-
den der arme persoonen levende van de arme Taefel alhier.
fol. 87 — 88.

16 Mei 1744. Ordonnantie op de beleyden. fol. 88 v° — 89.

27 Meert 1745. Ordonnantie geëmaneert door myne heeren
die Schouteth ende Schepenen der Stadt ende Vryheyd Turn-
hout op het visch-vercoopen. fol. 89 v° — 91 v°.

3 Juli 1745. Chryghraet gehouden ingevolge haer Majes-
teyts placcaerten respective de datis 12 Juny 1745.
fol. 91 v° — 92.

30 Februari 1746. Ordonnantie opt blaesen van den horen.
fol. 92 — 92 v°.

8 Juli 1746. Politique ordonnantie gemaectt op de ordre
van Syne Excellentie den Graeve van Batthyany comman-
dant en chef van d' Armee van haere keyserlycke ende co-
nincklycke Majesteyt de coninginne van Hongarien ende Bo-
hemen etc. de dato 28 Juny 1746. fol. 93.

30 Mei 1747. Ordonnantie gemaectt door myne Heeren den
Schouteth, Schepenen, gesworens ende gecommiteerdens
deser Stadt ende Vryheyd Turnhout. fol. 93 v° — 95 v°.

29 9bris 1749. Ordonnantie op de sieckte van 't hoornvee.
fl. 97 v° — 98 v°.

6 December 1749. Ordonnantie nopende 't slachten van 't
veede, alhier binnen dese Vryheydt om te prevenieren alle
contagieuse sieckte. fol. 99 — 100.

1753. Ordonnantie op de wasmaeckers. fol. 103 — 104.

Eedt van de Aelmoeseniers. fol. 105 v° — 106.

17 Mei 1760. Politique ordonnantie van het spelen met
ballien, tuysscheryen etc. op het kerckhoff. fol. 111.

13 xber 1760. Politique ordonnantie op de sieckte der bees-

- ten nopende het weyden ende sluyten der stallen. fol. 111 — 112.
- 22 9ber 1761. Politique ordonnantie op het vercoopen van de boter. fol. 112 v°
- 5 Mei 1764. Politique ordonnantie van het ambaght der tycke natie. fol. 113 — 113 v°.
- 8 Februari 1766. Politique ordonnantie nopende het vercoopen van de graenen op de merckt. fol. 113 v° — 114 v°.
- 10 Januari 1767. Politique ordonnantie hoe ende op wat manier men de vremdelingen ter woeninge oft hueringe innemen sal. fol. 114 v° — 117.
- 14 Meert 1767. Aditionele articulen tot de principaale caerte vant ambacht der cleermaeckers alhier. fol. 117 — 118 v°.
- 21 8ber 1769. Politique ordonnantie op de steenhoven en potthovens. fol. 118 v°.
- 28 8ber 1769. Politique ordonnantie op het planten der voorhoofden etc. fol. 119 — 119 v°.
- 30 9ber 1771. Politique ordonnantie op het gewicht van het roggen. fol. 120.
- 15 Augusti 1773. Naerdere politique ordonnantie op het stuck van vremdelingen in de huysen te nemen geëmaneert. fol. 120 — 121 v°.
- 18 December 1749. Politique ordonnantie op het betaelen der collecteurs. fol. 121 — 121 v°.
- 22 7ber 1770. Politique ordonnantie op het coopen van boter. fol. 121 v° — 122.
- 1 Februari 1772. Op het schandaliseren der boomen. fol. 122.
- 7 Augusti 1773. Politique ordonnantie om te voorcomen de dieveryen op 't moer. fol. 122 — 122 v°.
- 20 November 1773. Politique ordonnantie op het uytmoeren van lastgevende parcheelen. fol. 122 v° — 123.
- 24 xber 1774. Ordonnantie raeckende het singen der nieuwjaeren. fol. 123 v°.
- 15 April 1775. Ordonnantie op de genever stoker. fol. 123 v° — 124.
- 17 Juni 1775. Politique ordonnantie op het ycken der potten ende pinten der herbergiers, der vormen van de steen-

backers ende van de tonnen der brouwers. fol. 124 — 125 v°.

11 Mei 1776. Politique ordonnantie op de augmentatie van den impost. fol. 124 v° — 125.

9 Mei 1777. Politique ordonnantie op het vercoopen van koecken op sondaghen ende heylighdaghen. fol. 126.

20 7ber 1777. Politique ordonnantie om te voorcomen de diveryen opt moer. fol. 126 v° — 127.

14 9ber 1778. Politique ordonnantie op de augmentatie op den impost vant gemael ende veede. fol. 127 — 127 v°.

27 Meert 1779. Politique ordonnantie op de stoornissen bedreven wordende door de kinderen in de kercke ten tyde der Donkere Metten. fol. 128.

3 8ber 1779. Politique ordonnantie op het exerceeren der medecyn conste. fol. 128 v°.

23 8ber 1779. Politique ordonnantie verbiedende het vercoopen van drooge noten, wittle koolen ten tyde van de sieckte den rooden loop. fol. 128 v° — 129.

4 December 1779. Reglement provisioneel van het lykbid- den ende draeghen der lycken. fol. 129 — 133 v°.

4 December 1779. Politique ordonnantie raeckende het vercoopen van ongekeurt verckensvleesch. fol. 133 v° — 134.

22 Juli 1780. Politique ordonnantie verbiedende het spelen der kinderen in het clocken huys alsmede aende gemeynte pompen. fol. 134 v°.

14 xber 1771. Politique ordonnantie verbiedende het uytbreken der casseyen uyt de gemeynte steenwegen ende cloppen der keyebollen. fol. 136.

2 7ber 1780. Politique ordonnantie verbiedende het schieten ter oorsacke van houwelycken alsoec andere redenen, het gacn met virende pypen etc. fol. 136 — 136 v°.

16 7ber 1780. Politique ordonnantie verbiedende het leggen van doode peerden op de publique wegen. fol. 136 v° — 137.

21 8ber 1780. Ordonnantie verbiedende het spelen ende worpen met hollen. fol. 137.

Eedt der zegelaers van het ambaght der tyckenatie.

fol. 137 — 137 v°.

18 9ber 1780. Politique ordonnantie op het sitten der hoveniers met de groenten op de merckt. fol. 137 v° — 138.

20 Xber 1782. Politique ordonnantie tot het achtervolgen de schickingen van de edicten ofte placcaerten geëmaneert tegen den voortganck der besmettelycke sieckte onder het hoorne veede. fol. 138 — 138 v°.

12 Januari 1785. Politique ordonnantie gebiedende de honden opgesloten te houden gedurende den tijd van ses weken. fol. 138 v° — 139.

17 7ber 1783. Politique ordonnantie tot het nemen van alle mogelycke precatie tot het stutten van den voortganck van den rooden loop. fol. 139.

20 7ber 1783. Politique ordonnantie waer by wort verboden van sonder merckelycke redenen te gaen besoecken de siecken liggende in het gasthuys. fol. 139 v° — 140.

12 Januari 1785. Politique ordonnantie nopende de raserye van de honden. fol. 140 — 140 v°.

22 7ber 1786. Politique ordonnantie geëmaneert op de afgeboorne poirters ingevolge de voorstaende orders. fol. 141 v°

28 Februari 1787. Politique ordonnantie over de graemerckt, graen maele, tot interpretatie van het edict van 11 xber 1786. fol. 142.

21 Juni 1787. Politique ordonnantie geëmaneert op de borgerlycke waghte. fol. 142 v°.

4 Augusti 1787. Politique ordonnantie raeckende het betaelen van 't keurgeldt. fol. 143 v°.

7 Mei 1794. Politique ordonnantie raeckende het vastleggen der honden voor de rasernye. fol. 143 v° — 144.

27 messidor 5° jaar. Op de Botermerck. fol. 147 v°.

In Memoriam.

CORNELIS LUDOVICUS MELIS echtgenoot van Maria Bastiaensen geboren te Oud-Turnhout den 9 November 1863, kristelijk overleden te Antwerpen op 24 December 1933. Ridder in de Leopoldsorde, Commandeur in de Orde der Kroon van Italië en Isabella de katholieke van Spanje, Officier in de Orde der Ster van Etiopië, vereerd met het kruis « Pro Ecclesia et Pontifice », Burgerlijk Kruis van 1ste klas, Herinneringsmedalie der Regeering van Z. M. Leopold II en verschillende andere Eereteekens.

Wij zijn gelukkig in de rij onzer Kempische Voormannen dezen noesten werker te mogen opnemen, die een voorbeeld geweest is van wat kracht en wil vermogen, hoe van laag tot hoog men opklimmen kan, wanneer een ideaal 't levensbestaan doormengt. Gansch het leven van den heer Melis was gewijd aan de schoonste taak der wereld : de opvoeding van het volkskind en de opoffering aan het gemeenschapswelzijn. Wie dacht, wanneer wij dien volksjongen over een vijftigtal jaren door de Otterstraat zagen stappen, flink en lang, met een scherpen blik in de oogen, wat stijfhoudig, dat van de lagere volksschool te Turnhout hij eens als schepen in het gemeentebestuur der grootste handelsstad van België, te Antwerpen, zetelen zou ! En 't waren niet de intrigues die hem zoo ver brachten, maar wel de verdienstelijke loopbaan die hij achter den rug had. Zijn « curriculum vitae » zal den lezer daarvan overtuigen. Van 1-2-1878 tot 31-12-1884 stond hij als onderwijzer in het vrij onderwijs en van 1-1-1885 tot 31-1-1892 in het aangenomen onderwijs te Turnhout. Overgegaan naar Ekeren werd hij aldaar schoolhoofd in het aangenomen onderwijs van 1-2-1892 tot 30-9-1897 en in het Gemeenteonderwijs van 1-10-1897 tot 31-12-1919. In zijn ledige uren besteedde hij zijn vrijen tijd aan de verheffing van den boerenstand dezer schoone landelijke gemeente. Hij werd stichter en schrijver der Boerengilde en zaakvoerder van de aan- en verkoopsafdeeling (1894-1919), stichter en bestuurlid van de wettig erkende onderlinge verzekering tegen de

sterfte van het vee (1896-1919), stichter en bestuurlid van de Spaar- en Leenkas Raiffeisen (1895-1919), stichter en voorzitter van de wettig erkende Pensioengilde « De Spaarzaamheid en Vooruitzicht ».

Zulke bedrijvigheid liet hem nog toe de pen op te nemen en zijn kennissen te boek te stellen. Zoo verschenen van hem bij den uitgever Van In en Cie te Lier, met medewerking van L. Govaert : Het Landbouwprogramma voor de lagere jongens- en meisjesscholen en de scholen van volwassenen, toegelicht en geregeld naar de ministerieele voorschriften. — Beginselen van Landbouwkunde naar het Staatsprogramma. — Bij de firma G. Devreese te Antwerpen : Uit het Noorden. — 1) Sagen en Volksvertelsels. 2) Noormannen door de eeuwen heen. 3) Stukken en brokken uit het boek der Natuur. Verder zijn nog verschenen : « De Onafhankelijke Congo-staat » en « Een Blik op de Deense-Noordsche Letterkunde ». Van 1893 tot 1899 was hij medestichter en opsteller aan het veertiendaagsch onderwijs- en opvoedkundig tijdschrift : « Christene School ». Van 1899 tot 1922 nam hij het bestuur en het hoofdstel er van waar. Zijn toewijding aan het onderwijs bleef niet bij de grenzen van zijn land en van 1899 tot 1902 werd hij buitenlandsche medewerker aan het Deensch onderwijs- en opvoedkundig tijdschrift « Vor Ungdom » te Kopenhagen.

Wanneer de ouderdomsgrens aanbrak om aan het onderwijs vaarwel te zeggen, verliet L. Melis zijn geliefd Ekeren om te Antwerpen dicht bij zijn kinderen een welverdiende rust te genieten. Wat zeg ik : rust ! Neen, zulk man kende geen rust wanneer er goed te doen was. In Antwerpen ingeburgerd werd de ijverige werker vrij gauw ontdekt door de sociale leiders die het geluk hadden hem in hun gelederen in te lijven. Een ander veld stond nu breed open. Hier zooals te Ekeren spreidde hij er met dezelfde opoffering al zijn talenten uit. Van 1921 tot 1933 maakte hij zelfs deel van den Gemeenteraad der grootstad en bekleedde er in diezelfde jaren het ambt van schepen als officier van den Burgerlijken Stand, Bevolking en Kieszaken.

Wanneer de dood, den 24 December 1933, een einde aan

dat bedrijvig leven stelde, werd een laatste huide door de bijzonderste vooraanstaande mannen uit Antwerpen aan den Oud-Schepen gebracht. Burgemeester C. Huysmans loofde in den afgestorvene den man van eer en den man van overtuiging, den goeden burger, den politieken tegenstrever, immer eerlijk en onbevagen, zonder dat hij ooit van zijn principen afweek. Staatsminister Van Cauwelaert zegde o. m. in zijn lijkrede dat geheel het leven van L. Melis gestaan heeft in den dienst van zijn volk, als onderwijzer, als leider van de christene school-beweging, als vertegenwoordiger van de christene arbeiders, als schepen van de stad Antwerpen, en altijd en overal heeft hij zijn plicht gedaan eerlijk en volledig, zakelijk maar edelmoedig, zonder ijdele drukte maar ook zonder vrees.

L. Melis naam prijke dan voor eeuwig in de rij onzer verdienstelijke Kempenaren en zijn leven moge velen tot voorbeeld strekken. Hij was niet alleenlijk een man van het woord, maar vooral een man van de daad, strijdend voor het recht en het goed, werken oprichtend die zijn kleinen evenmensch hooger en beter moesten optillen. Taxandria neemt met fierheid zulke namen in zijn gedenkschriften op.

J. E. JANSEN.

Kempische Boekenschouw.

De Veldkapellekens der Parochie Kasterlee door J. P. De Ceuster, rustend schoolhoofd, te Kasterlee.

Op de maandelijksche vergadering van Februari II. bood een der ijverigste leden van Taxandria den Kring voornoemd handschrift aan. In een register van 56 bladzijden in-4° had schrijver de geschiedenis van 34 kapellekens zijner parochie geboekt. Meest alle zijn vergezeld van een of meer foto's. Werk, ik zal niet zeggen van groote geschiedkundige waarde, daar de meeste kapellekens op geen geschiedenis kunnen bogen, maar werk van groote folkloristische waarde, waaruit

de godsdienstzin der bevolking blijkt. Immers die gebouwen zijn uit de liefde van het volk voor de Moeder Gods ontstaan, zoowel als uit zijn lichamelijken nood van hemelsche bescherming. Hier leeft de ziel van het volk. De onderschriften, die op een plaatje onder het beeldje geschilderd zijn, geven ons zoo schoon dien geest weder :

Aan het kapelleken van den Bisschop (Mgr. Heylen) :

Hier in dit stille woud
Heeft hij mij opgebouwd
Hier knield' hij dikwijls neer
En bad te mijner eer.
Ik schonk hem op Zijn wegen
Mijn moederlijken zegen
Ik noem hem bij zijn name
Louis, bisschop van Namen.

Aan St. Anna kapel :

O Sinte An
Verleen mij ! nen man
't Is eender : 'nen Peer of 'nen Jan
Als hij maar goed werken kan.

Aan 't kapelleken van Grootrees :

Wees gegroet van ganscher harte
Moeder van barmhartigheid
.....
..... Weenen wij en zuchten om
erbarming steeds.

Aan de kapel van O. L. Vr. van den Opstal :

Moeder, 'kom u alle dagen
Van mijn leven bijstand vragen
En ik berg mijn diepe smart
In uw moederhart
Waar een kind
Dat u bemint
Rust en vrede vindt.

Aan 't kapelleken van het Straaleind :

Komt moeders, brengt uw kinderen mee
Ik hoor zoo geerne een kinderbee :
Een blik, een zucht, de minste groet
Van hen is voor mijn hart zoo zoet.

Benevens deze zoo vroomme gemoedsuitingen, vinden wij nog het heerlijke er van in de ligging dier kapellekens. Aan den zoom van een bosch, bij een boerenwinning aan den weg, een weinig verscholen in het hout staat een staak. Hieraan hangt een vierkantig kasje waarin achter glas een plaasteren Lieve-Vrouwe-beeldje troont met daarboven een drievoudig kroon van papier en linten, en daaronder soms een lantaren. Beneden een eenvoudig bankje. Daarrond groeien groene heesters en struikgewas of twee lommerrijke boomen. Niets stoort er de godsvrucht. Kan men schooner plaats vinden om te bidden ! Ja ik verkies die staakkapellekens boven de grootere steenen kapellen, die voorzeker toch ook prijsbaar zijn, maar minder dichtelijk en stemmig. Het grootste getal der veldkapellekens zijn van dien aard. Slechts 13 op de 34 zijn in steen.

De meeste geplogenheden rond die bidplaatsjes bestaan in het lezen van den Rozenkrans. Aan een van die kapellekens, met den zonderlingen naam van O. L. Vrouwke uit de.... Hel, is een legende verbonden van den duivelskuil, den tienurenhond. Het Lieve-Vrouwke van Terlookapel doet telkens dienst wanneer in het gehucht iemand wordt berecht of sterft. Voor een berechte wordt eenmaal, voor een overleden driemaal de Rozenkrans gezamenlijk gebeden in 't huis van den naasten geuur. Men zet er alsdan het beeldje op de tafel. Aan de kapel van Isschot komen moeders in hoop op kinderzegen betrouwvol Maria aanroepen. Vergeten wij niet het zoo eigenaardig gebruik bij de Rielenkapel aan te stippen : op de muursteenen langs buiten staan vele lijntjes gegrift. Telkens wanneer er een bezoek wordt gebracht door moeders in blijde verwachting, komt er een lijntje bij, tot het negende de volbrachte noveen aanwijst. In deze kapel wordt ook de H. Mis gelezen.

Maar bij het boven aangehaalde beperkt zich het belangrijke dier kapellekens niet. De kunst heeft er ook haar aandeel. Weten wij weinig goeds te zeggen van den bouwtrant der kapellen, buiten de Rielenkapel, en verfoeien we zelfs die moderne arduinen gedenkzuil aan de Molsche baan, wij begroeten met veel bewondering sommige dier beelden, die

ware kunststukken zijn, o. a. : de beelden van Sint Annakapelleken, St. Rochuskapel, van Grootrees, Terloo kapel, O. L. Vrouw van Smarten (Houtem), en de Rielenkapel. In deze laatste oude kapel hangen nog eenige merkwaardige schilderijen en staat het altaar boven het alledaagsche.

Om het belang van schrijvers werk beter te doen uitschijnen sommen wij de benamingen op van de kapellekens die hij beschreven heeft :

1. Het kapelleken van Goor. — 2. Het kapelleken van den Bisschop. — 3. Sint Annakapelleken. — 4. Sint. Rochuskapel. — 5. Het Sint Antoniuskapelleken. — 6. Het O. L. Vrouwekapelleken van de Beukendreef. — 7. O. L. Vrouwen in 't Goor. — 8. Het kapelleken van de H. Familie. — 9. Het kapelleken van den « Hazenberg » (Kleinrees). — 10. Kapel van Kleinrees. — 11. O. L. Vrouwe van den Aschberg. — 12. Kapelleken van « Mertenshof ». — 13. Kapelleken van den Katenberg (Oude Grootreesche baan). — 14. 't Kapelleken van den Binnenpad (Kapelaansveld). — 15. Het kapelleken op den Hulst. — 16. Kapel van Grootrees. — 17. Grootrees. — 18. Kapel van de Kluis. — 19. O. L. Vrouwe uit de... Hel. — 20. Kapel van Vorsel-Dryhoek. — 21. O. L. Vrouw van den Opstal. — 22. 't Kapelleken van het Straaleind. — 23. Kapelleken in Retie's Heiken. — 24. Kapelleken nabij de Brug (Terloo). — 25. Kapelleken aan 't Molenhuis (Terloo). — 26. Terloo-kapel. — 27. Terloo (Kruisstraat). — 28. Kapel van Isschot. — 29. Gedenkzuil aan de Molsche Baan (Houtem). — 30. Kapelleken aan de Nete-Brug. — 31. O. L. Vrouw van Smarten (Houtem). — 32. Kapel van het H. Hart (Melkstraat). — 33. St. Jozefskapel (Hoekske). — 34. De « Rielenkapel » (Gemeente Lichtaart, Parochie Kasterlee).

Deze beschrijving is een werk waarvoor men een taaien lust als dien van den schrijver moet hebben ; want weinig er van stond geboekt ; hij heeft ter plaatse met vragen en opzoeken al de inlichtingen moeten inwinnen. 't Is die mocizaam bijeengebrachte documentatie die een groote waarde aan zijn verhandeling geeft. Alzoo heeft schrijver aan de vergetelheid ontrukkt hetgeen anders voorzeker binnen eenige jaren voorgoed onbekend zou geraakt zijn.

Een laatste woord nu over den schrijftrant. Behoeft het gezegd te worden dat het opstel keurig verzorgd is ? Men treft er in een flinken stijl aan, samen met den aangename en dichterlijken schrijftrant van M. De Ceuster.

Tot voorbeeld er van en tevens tot aanhaling der legende geven wij hier een brok uit zijn beschrijving van de Rielenkapel :

* * *

Het gebeurde te Kasterlee op de Rielenheide aan het « Biesgoor » vóór honderden jaren.

Over de rossig-grauwe heide daalde een zachte lenteavond. Ten Oosten bosschen, en wat verder de laagte en 't bebouwde land ; ten Westen de heuvelenrij, waarachter de jonge lentezon in rozig-gulden waas verdwijnen ging.

Langs de breede, zachte helling kwam de oude herder met zijn kudde. Traagzaam stapte de bejaarde scheper. Zijn leven was één wroeten geweest, tot zijn vereelte handen aan 't beven waren gegaan en niet meer werken konden, tot zijn rug krom gegroeid was van 't eender huigen bij den harden arbeid. Hij, de moe-gesloofde, was nu scheper geworden en hij dreef zijn kudde huiswaarts peinzend, biddend het Weesgegreet, 't eenige gebed dat hij ooit had van buiten gekend, 't kleine gebed van de groote Lieve-Vrouw. Hij ging. In zijn oogen legde de zon geen heerlijken lach... Neen ; ze blikten ook niet opwaarts naar de schoonheid van den avond, want glazig waren ze en keken neer op den grond, waar het stijve heikruid kraakt onder zijn klompen. Diepe rimpels waren in 't oude gelaat gegroefd en een lange grijze baard wiegde in den wind. Peinzend, biddend ging hij. Daar stoot de bruine klomp tegen iets aan... Hij staat...

In dien bremhosch... wat ?... Dieper buigt het gebogen lijf ; de versleten oogen zien, zijn bevende handen betasten... een Lieve-Vrouwe-beeldje. echt, echt... !

Zijn vork gleed op den grond, al zijn rimpels rilden.. « Da's 't mijne ! » juichte zijn klanklooze stem. Voorzichtig den schat onder den verlodderden kiel drukkend, keek hij rond.

Geen mensch in den avond. Goddank ! Zoo vlug de oude beenen konden, spoedde hij zich naar 't gehucht. Op de muf-

fe kelderkamer in de bruin vermolmdde kist borg hij zijn schat. En toen in den stillen nacht elkeen sliep, toen waakte hij. Een smalle straal blauw maanlicht drong in 't kamerke. Daar zat hij, de oude, in zijn bevende handen houdend, drukkend aan zijn zieke borst, 't witte Lieve Vrouwebeeldje, zijn beeld, heel en al 't zijne. Wie had ooit kunnen denken dat hij nog zoo rijk zou zijn geworden in zijn ouden dag ?

's Anderdaags weer strompelde peinzend de oude herder de heuvelen langs, slenterend zijn dagelijkschen slentergang. Weer ging hij dubbend ; maar binnen in hem was er iets veranderd. In zijn oogen lag droomende glans, lijk er alom licht, als de lente droomende hangt bij stille avonden. In hem juichte de oude ziel om een weldoend gevoelen, nog gansch nieuw, dat hem heel anders maakte en zijn denken zoef. Geen bitterheid meer in hem, geen troostelooze verlatenheid.

Daar bleven weer zijn schaapjes staan tegen elkaar aangedrumd voor een bremstruik. De oude snelde toe en... nu kon hij zijn oogen niet gelooven. Op dezelfde plaats lag weer een Lieve-Vrouwebeeldje, mooi-wit als dat van gisteren. Hij spoedde zich naar de hut... weg was 't zijne, weg uit de vermolmdde, goedgesloten kist... Zijn tanden klapperden, zijn knieën knikten. Hij kwam terug bij zijn schaapjes, viel op zijn knieën voor 't beeldeke en weende... snikte, snikte... En de schaapjes schikten zich met de kopjes tegeneen, rond een mooi roodzijden lint, dat in een rechthoek gespannen was over den heigrond. De oude weende. In zijn grijzen baard leekten tranen, hij drukt zijn verwelkte lippen op 't lieve beeldje. Hij kuste het, kuste het weer, hij, de stumperd, de op ende op versletene, wees van af zijn geboorte, die nooit verteederding gekend had, nooit gekust had, omdat liefde nooit zijn stramele armoe had bestraald.

Hij is geloopen naar den pastoor van Kasterlee. Deze is naar de wondere plaats gekomen en met goedge stem heeft hij gezegd : « Vriend, ik meen dat Maria hier een kapel wil, om te wonen dicht bij u, dicht bij haar vrienden ».

Er werd besloten te bouwen op de plaats door 't rood-zijden lint aangeduid.

De boeren van Rielen reden om steenen naar de kareel-

ovens van Oevel, toen de eenige in den omtrek. Spoedig rees de kapel op te midden van de heide.

Toen in 't volgend jaar weer de lente lachte, is de oude scheper stil doodgegaan, voor de voeten van de Lieve-Vrouw ».

* * *

Zoo vertoont zich het werk van den heer J. De Ceuster. Gaan wij nu vitten op sommige kleine stoornissen ; neen, dat vinden wij te kleingeestig, zij verminderen in niets de waarde van het opstel. Wij wenschen den ijverigen schrijver uitterharte geluk, bewonderen zijn werkzucht en stellen hem tot voorbeeld aan zoovele andere Schoolhoofden, jonger dan hij, die zijn weg ingaande, zoovele schoone dingen aan de vergetelheid en de vernietiging zouden kunnen ontrukken en de grootste diensten aan de geschiedenis en de kunst van hun Dorp en de Kempen bewijzen. Taxandria staat altijd voor hen breed open.

J. E. JANSEN.

C. LAURYSSEN. Hoogstratens Kinderspelen — Liedjes en Spreuken. Antwerpen, De Vos-Van Kleef, (Hoogstraten Oudheidskundige Kring, 1933), 140 blz. met portret van den schrijver. Met genoegen ontvingen we dit boekje ter bespreking. Schrijver, een man van jaren vol moed en vol geestdrift voor zijn geboortedorp, een prachtoorbeeld voor de jongeren, heeft hier de kinderspelen en kinderliedjes van zijne jeugd vergaderd. In deze verzameling treffen wij de beschrijving aan van gemoedelijke spelen, behendigheids spelen, spelen tot lichaamsoefeningen, spelen in volle natuur, waagspelen, ruwe spelen 87 in getal. Dan volgen de volks- en kinderliedjes bij spel en dans, 28 met het muziek er bij, 34 kinderrijmpjes en een slotwoord met bladwijzer. 't Is een kostelijke bijdrage tot de Kempische Folklore. Wij wenschen den schrijver hartelijk geluk om uit den vergetelhoeck zulke kinderpereltjes opgehaald te hebben. In de Kempische Congressen, vooral te Geel en te Esschen, hadden wij menige er van laten voordragen, want het een en het ander wordt niet alleenlijk te Hoogstraten, maar ook in andere plaatsen der Kempen gespeeld en gezongen. Peeters, Nuyts en de gebroe-

ders Verschuuren van Turnhout hebben ze opgeteekend met eenige kleine varianten. Deze laatste hadden er reeds over een dertigtal jaren een evengroot getal bijeenverzameld voor een prijs der Vlaamsche Akademie. Wij hebben van het handschrift een kopij genomen en hopen het wel eens in deze Gedenkschriften te mogen uitgeven. Intusschentijd kunnen wij geen lof genoeg den onvermoeibaren en kranigen heer C. Laurijssen toezwaaien.

J. E. JANSEN.

AANWINSTEN VOOR HET MUSEUM

In bruikleen afgestaan door E. H. K. Jansen, voorzitter :
Koper gravuur, St. Sebastiaan 18° eeuw. — Gravuur (mezzotint) Willem Tell, begin 19° eeuw. — Houtsnede, naar eene oude gravuur der 16° eeuw, verbeeldende de Moeder der Smarten der hoofdgilde van Leuven. — Almanak der Grondwet, 1860, met gedicht en afbeelding der bijzonderste politieke mannen uit dien tijd. — Kenpisch binnenzicht eener keuken met ouderlingen van Wuestwezel. — Phototypie der Gildekoningen van Santhoven. — Twee groote Delftsche potten, 18° eeuw. — Tinnen soepkom met soeplepel, bierstel, koffiepote, 18° eeuw. — Vier kleine en twee groote tinnen gemerkte gildeschotels. — Ronde koperen aschbak met scheel 18° eeuw. — Geschilderd brandglas in lood, 19° eeuw. — 1 aarden blauwen gecmaileerden bierliter, 18° eeuw. — 2 wit-blauw aarden bierliters, 19° eeuw. — Vier pintglazen met tinnen scheel, 19° eeuw. — Twee tinnen pepervaten, Lodewijk XVI. — Twee koperen melkkitten, midden 19° eeuw. — Houten Sint Ambrosiusbeeld, 18° eeuw. — Houten gepolichromeerd Ste Anna beeld met O. L. Vrouwbeeld en Kindje Jezus, 17° eeuw. — Gebakken aarden beeld, (Arendonksche vrouw) door W. Van Asten. — Sint Gommarusbeeld, in pleister. — Drij lijkurnen, gevonden te Turnhout, (Romeinsch). — 1 Romeinsch kruikje. — Stukken oud Mechelsch goud leder, 17°-18° eeuw. — Fragment van een Romaansche doopvont, einde 12°, begin 13° eeuw. — Salonta-

pijt. — Raeren-Bouffioulx Sigburg — Kruiken, 17. 18^e eeuw met wapens versierd ; — Terugkomst uit de stad, schilderij door Karel Boom, 1910.

Aankoop : Gildenrek. (Lenders, Turnhout).

Gift : Rijk salon meubelpapier, Etablissements Brepols Turnhout ; — Gildevlag, K. Van Nyen, Beersse — Een partij zichten van windmolens van het arrondissement Turnhout. — Zichten. — Houten geschilderd Maria-beeld (18^e eeuw), Stad Turnhout.

Onzen welgemeenden dank aan allen.

INHOUD

1. A. Erens. Projekt eener vaart door de Zuid Antwerp- sche Kempen. Einde XVIII ^e eeuw.	blz. 52
2. K. Van Nyen. Over den plaatsnaam Beersse of Beerse	86
3. W. H. Olaes. Verklaring van de beteekenis van eenige Kempische plaatsnamen.	96
4. Dr. G. Hasse. Grobbendonck in de voorgeschiedenis.	104
5. St. Sebastiaansgilde Arendonck.	106
6. J. E. Jansen. De Keuren van Turnhout.	108
7. J. E. Jansen. In Memoriam L. Melis.	140
8. J. E. Jansen. Kempische Boekenschouw.	142
9. Aanwinsten voor het Museum.	149

